

श्री साईलीला

मं

किंमत
एक
रुपया

अनुक्रमणिका-मे १९७२

१. श्रीसाई वाक्सुधा.
२. संपादकीय : 'साईलीला'चे स्वरूप व धोरण;
साईनिष्ठेची तार्किक भूमिका; सद्यःस्थिति.
३. श्रीसाई कीर्तनमाला—पुष्प २ रें. ह. भ. प. (प्रा.) द. दि परचुरे.
४. श्रीरामचरित्रानें दाखविलेला पारमार्थिक कल्याणाचा मार्ग.
— वि. के. कुत्रे.
५. समर्थ रामदास व त्यांची शिकवण — अ. गं. दे.
६. असा हा सोहळा — सौ. उपा मुळे.
७. ज्योतिषशास्त्र — शरद् दत्तात्रय उपाध्ये.
८. अभिप्राय (श्री गीतार्थसुधाकर — शाहीर पां. द. खाडिलकर;
श्रीअनुभवामृत भूमिका—एकाकी; श्रीसाईमहिमा—
श्रीसाईसेवक.)
९. कविता : असा हा अलौकिक पुरुष — स. कृ. काळे.
दैवी सृष्टि, प्रार्थना, अमृत-पुत्र — शाम कुवळे.
१०. शिडी वृत्त — मार्च १९७२
११. देणगीदारांची यादी—शिडी कचेरी — मार्च १९७२

हिंदी विभाग

१. श्रीसाई सञ्चरित	अनु. श्री. ना. हुदार.
२. चुने हुए मौक्तिक	'धर्मयुग' से.
३. सुन लो ओ मेरे साँई	दुर्गाप्रसाद,
४. विश्वसन्त परंपरामें श्री. भाईजी	रामलाल.

English Section

1. Thoughts to Ponder Over.	
2. Message	Swami Kesaviahji.
3. The Rationale of Sai—ism	Prof. D. D. Parchure.
4. Vedic Mantras & Showers	Bhikku Chamanlal.
5. Acharya Devo Bhava	Radhakrishna Swami.
6. Break Down Barriers	Courtesy 'Jeevan Prakash'.
7. List of Donors (Bombay)	

श्री सा ई वा क्सु धा

अविध म्हणतां विधित कान । हिंदू म्हणतां सुता प्रमाण ।
 ऐसा ना हिंदू ना यवन । अवतार पावन साईंचा ॥ १३ ॥
 हिंदू म्हणावें जरी तथास । मशिदींत सदा निवास ।
 यवन म्हणावें तरी हुताश । अहर्निश मशिदींत ॥ १४ ॥
 मशिदींत जात्यावें दळण । मशिदींत घंटाशंख वादन ।
 मशिदींत अग्निसंतर्पण । मुसलमान कैसे हे ॥ १५ ॥
 मशिदींत सदैव भजन । मशिदींत अन्नसंतर्पण ।
 मशिदींत अर्घ्य-पाद-पूजन । मुसलमान कैसे हे ॥ १६ ॥
 तरी जो सदा सर्वदा हरीसी शरण । त्या काय म्हणावें हिंदू वा यवन ।
 असो शूद्र, अतिशूद्र यातिविहीन । जाती न प्रमाण अनुमात्र ॥ १९ ॥
 नाही जयासी देहाभिमान । असो हिंदू वा मुसलमान ।
 सकलवर्णा समसमान । तथा न भिन्नपण जातीचें ॥ २० ॥

—साईसचरित, अध्याय ७.

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५१ वे]

मे १९७२

[अंक २ रा]

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

(प्रा.) द. दि. परचुरे, एम्. ए., प्रवीण.

वार्षिक वर्गणी रु. १० (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६९

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

संपादकीय

‘साईलीलाचें स्वरूप व धोरण

श्रीसाईलीला मासिक पन्नास वर्षांपूर्वी सुरू झालें. तेव्हांची भारताची स्थिति व आजची भारताची स्थिति यांत महवंतर पडलें आहे. १८८५ त काँग्रेसची स्थापना झाल्यापासून लोकजागृति वाढत्या प्रमाणावर होत होती. परंतु ती जागृति राजकीय स्वरूपाची होती. देशाला पारतंत्र्यांतून सोडवून स्वतंत्र करणें एवढेंच लोकजागृति करण्यांत आपल्या नेत्यांचें ध्येय होतें. पंडित जवाहरलाल व नेताजी सुभाषचंद्र बोस हे देशाचें स्वातंत्र्य कसें असेल, त्यांत सामान्य माणसाचें भलें कसें होईल, स्त्रियांची उन्नति कशी होईल, शैक्षणिक प्रगति कशी होईल इत्यादि प्रश्नांचा ऊहापोह करीत असत. परंतु प्रथम स्वराज्य व नंतर सुराज्य याच क्रमांत देशांतील चळवळ चालली होती. १९४७ त स्वराज्य मिळाल्यानंतर आज २५ वर्षे होत आहेत. आतां आपल्या आशा आकांक्षा खूप रुंदावल्या आहेत. खूपशा गोष्टी व्हाव्यात, व त्याही झपाट्यानें—जणू जादूची कांडी फिरविल्याप्रमाणें—व्हाव्यात अशी आपली अपेक्षा आहे. देशांत जरी निरनिराळ्या क्षेत्रांत प्रगति होत असली तरी ‘कांहींच प्रगति झाली नाही’ असें म्हणण्याचें स्वातंत्र्य (!) भारताच्या लोकशाहीत आपल्याला लाभलें आहे. इतकेंच नव्हे, तर हल्लींच्या स्वातंत्र्यापेक्षा पूर्वीचें पारतंत्र्य वरें होतें, असें म्हणणारे कित्येक नतद्रष्टही देशांत आहेत. ब्रिटिशांचें राज्य असतांना मात्र त्यांना असें वाटत नसे.

राज्याराज्यांतील संबंध आज खूप वाढले आहेत. स्वातंत्र्य भारताचें एक खास असें परराष्ट्रीय धोरण बनत आहे, व त्या दृष्टीनें जगांतील सर्व लहान-मोठ्या राष्ट्रांत भारताला मानाचें स्थान प्राप्त होत आहे. म्हणूनच आपल्या परराष्ट्रीय धोरणाची चर्चा अगदीं सामान्य मनुष्य देखील करीत आहे. ‘निक्सननें असें करायला हवें होतें’, ‘कोसिजिनचे हें साफ चुकलें’, ‘माओंच्या धोरणासारखें धोरण आपण आंखायला हवें होतें’ वगैरे वाक्ये आपल्या शेजाऱ्याबद्दल बोलावें अशा थाटांनें कोणीही सोम्या गोम्या बोलत असतो. परराष्ट्रांतील बड्या नेत्यांना सुद्धां फुकटचा सल्ला द्यायला जर हे तयार आहेत तर इंदिराजींना व स्थानिक पुढार्यांना हे किती सल्ले घरांतल्या घरांत वसून देत असतील याची कल्पनाच केलेली बरी. परिस्थिति पुष्कळ बदलली आहे इतें जें आम्ही वर म्हटलें त्याचा नेमका अर्थ हा असा आहे.

अर्थात्, साईलीला मासिकाचें सुरवातीचें मर्यादित धोरण आतां तसें ठेवून चालणार नाही. साईबाबांच्या महासमाधीनंतर त्यांची स्मृति लोकांसमोर ठेवावी व बाबांच्या शिरडी संस्थानचाही परिचय लोकांस व्हावा हे मासिकाचे

मूळ उद्देश होते. हे उद्देश मासिकाने आपल्या पन्नास वर्षांच्या कारकीर्दीत अत्यंत सफळ केले आहेत. एक प्रकारे या मासिकाचे शैशव संपले असून ते प्रौढदशेत पदार्पण करीत आहे. सुरुवातीच्या वाचक वर्गाच्या अपेक्षा मर्यादित होत्या. राजकारणापासून (म्हणजे देशस्थितीपासून) अगदी अलिप्त राहून बावांच्याच भजन-पूजनांत गर्क राहाण्यांत त्यांना संतोष वाटत असे. आज तो वर्ग राहिला नाही. सकाळचे वर्तमानपत्र ही प्रत्येकाची आवश्यक वाच्य होऊन वसली आहे. सामान्य माणसाचीही मनोवृत्ति राजकीय दृष्टीने जागृत (Politically Conscious) झाली आहे. अशा परिस्थितीत मासिकाचे धोरण अधिक विस्तृत करणे क्रमप्राप्तच आहे.

वृत्तपत्रे व मासिके यांचे स्वरूप निरनिराळे आहे. दैनिक वर्तमानपत्र धंदा म्हणून चालविले जाते. ते कोणत्या तरी राजकीय पक्षाला वाहिलेले असते. तेव्हा आपल्या पक्षाची तरफदारी करणे व इतरांची कुचाळी करून आपली प्रतिष्ठा वाढविणे हे त्यांचे ठराविक धोरण असते. त्यांत शब्दाशब्दागणिक सत्याचा खून पाडलेला असतो, व एकादे असत्य अंगाशी आले किंवा त्याने कुणाची बदनामी झाली तर पुढच्या अंकांत छापण्यासाठी माफीचा मजकूर जुळवून तयारच ठेवलेला असतो. अशाच प्रकारची चिखलफेंक जी दररोज न करतां दर आठवड्याला करतात ती साप्ताहिके. परंतु मासिके व इतर नियतकालिके असल्या मालमसाल्यावर चालणार नाहीत. कारण शिब्या ह्या भज्यांप्रमाणे ताज्या असतानाच खुसखुशीत लागतात. शिब्या झाल्यानंतर त्यांची लज्जत निघून जाते. आणि समजा, एकाद्या घटनेबद्दल वा व्यक्तीबद्दल मासिकाच्या संपादकाला कांहीं सणसणीत (किंवा 'सनसनाटी') लिहावयाचेच असले तरी तो गोष्ट लोकांच्या स्मरणांतच राहिलेली नसते. म्हणून नियतकालिके अर्वाच्य टीका टिप्पणीत न पडतां आपल्या प्रतिपाद्य विषयाचीच मांडणी करीत असतात यांत कांहीं आर्थिक, कांहीं ऐतिहासिक, कांहीं धार्मिक वा आध्यात्मिक, कांहीं शास्त्रीय, अशीं विविध धोरणांचीं वा पंथांचीं असतात. त्यांतील कित्येक तर (या मासिकासारखीं) विशिष्ट ध्येयासाठीं चाललेली असून त्यांचा फायदा काढण्याचा मुळींच उद्देश नसतो. साईलीला मासिक प्रथमपासून फायद्यासाठीं चालविले जात नसून ते साई-सेवेसाठीं चालविले जाते हे सर्वास विदित आहेच. मासिकाचे हे मूळ स्वरूप यापुढेही तसेच राहिले. हे मासिकाच्या सुवर्णमहोत्सवाच्या निमित्ताने आम्ही मुद्दाम सांगू इच्छितो. परंतु बदलत्या परिस्थितीत यापुढे मासिकाला देशांतील घटनांकडे सर्वस्वी पाठ फिरवून चालणार नाही. ज्याप्रमाणे शिरडी संस्थानचा कारभार देशांतील परिस्थितीशी सुसंबद्ध असला पाहिजे. (२६ जानेवारीचे ध्वजवंदन हे याचे अलीकडील उदाहरण होय). त्याप्रमाणे संस्थानच्या 'श्रीसाईलीला' या अधिकृत मासिकानेही देशांतील परिस्थितीची

दखल घेतली पाहिजे, परंतु हा मुद्दा अधिक स्पष्ट करावयाला हवा. साईलीला मासिक विशिष्ट ध्येयाला व तत्त्वप्रणालीला वाहिलेलें आहे. परंतु संस्थानचें सगळें कार्य देशांतच होत आहे, व देशांतील प्रगतीशी त्याचें पूर्ण सहकार्य आहे. साईबाबांनी आपल्या आयुष्यांत ज्या गोष्टी लोकांना शिकविल्या त्यांपैकी धर्मातीतता (Secularism) —निधर्मपणा नव्हे— व समानता अथवा भ्रातृभाव (Socialism) या दोन गोष्टी मुख्य होत. देशांतील पुढाऱ्यांनी या गोष्टी बोलण्यापूर्वी साईबाबांनी शंभरवर्षांमागें त्या अमलांत आपल्या होत्या. आज देशानें त्या गोष्टींना मान्यता दिली आहे, इतकेंच नव्हे तर इतर प्रगत देशांप्रमाणे भारतानेही या गोष्टींना आपल्या जीवननिष्ठा मानलें आहे. अज्ञात अशा भविष्यकाळांत ज्यांची दृष्टि शंभर वर्षांनंतरचें पाहूं शकली व जें त्यांनी आचरणातही आणलें त्या सर्वशक्तिमान द्रष्ट्या साईची स्फूर्त या मासिकामागें आहे. म्हणून बाबांच्या जीवनाचें प्रतिबिंब साईलीला मासिकाचा प्रत्येक पानांत पडलेलें असेल. धर्मातीतता व समाजवाद या दोन डोळ्यांनी साईलीला देशांतील घटनांकडे पाहिल. बाबांची खरी दृष्टि हीच होय. आज देशानें तीच स्वीकारली, हा साईतत्त्वप्रणालीचा महान् विजय आहे.

अर्थात् देशांतील घटनांकडे पाहण्याचा साईलीला मासिकाचा विशिष्ट दृष्टिकोन असेल. बाबांसारख्या महात्म्यांचा दृष्टिकोन स्वार्थप्रेरित कधीच असत नाही, कारण वैयक्तिक स्वार्थ त्यांना राहिलेला नसतो. तुकारामबाबांप्रमाणें 'राहिलें उपकारापुरता' अशा अवस्थेत ते असतात. 'सर्वभूतहिते रता' असे ते असतात. म्हणूनच पक्षीय राजकारणांत न पडतां देशहिताच्याच दृष्टीने साईलीला मासिक बोलेल. देशहित दृष्टीआड करून साईलीला एका लहानशा वर्तुळांत आपल्याला कोडून घेणार नाही. साईलीलाची दृष्टि राष्ट्रहितैषी व देशव्यापी असेल, परंतु पक्षांध असणार नाही. ही भूमिका फार महत्त्वाची आहे. मिरनिराळ्या संस्थांचे अध्यक्ष असतात सर्वांत मोठे पदाधिकारी पण ते कांहीं दैनंदिन कामें करीत नाहीत. ते युक्तीच्या चार गोष्टीच सांगतात.

भगवान् श्रीकृष्णांनी भारतीय युद्धांत हीच भूमिका स्वीकारली होती. त्यांची प्रतिज्ञा, "न धरीं शस्त्रं करीं मी, गोष्टी सांगेन युक्तिच्या चार", हेच साईलीलेचें ध्येयवाक्य असेल. साईबाबा भगवंताचेच अवतार होते, व त्यांचीही भूमिका भगवंताचीच होती. साईलीला तर बाबांचीच वाणी; मग सद्यःस्थितीत तिचीही भूमिका अपक्ष परंतु सर्वजन हिताचीच (Greatest good of The greatest number) असली पाहिजे, खरें ना?

साईनिष्ठेची तार्किक भूमिका

जगांत तुम्ही कुठेही श्रद्धा ठेवा. की लगेच त्या श्रद्धेची कुचाळी करणारे कांहीं नास्तिक व शंकेखोर तुम्हाला भेटतील. हे लोक स्वतःला बौद्धिक व

तात्त्विक समजतात. यांचे तर्कणास्व असे कीं आपल्याशिवाय वाकीचे हे भोळसर व वेडसर आहेत. परंतु दृक्प्रत्यय हा सर्वांत मोठा प्रत्यय होय. अनुभव हा सर्वांत मोठा गुरु होय. या दृष्टीने जी श्रद्धा कोणी सांगितल्यावरून नव्हे तर डोळे उघडे ठेवून व प्रत्यक्ष पाहून जडत असते ती डोळस श्रद्धा नव्हे काय? उलट, आपला अनुभव न मानता, कोरड्या तर्काच्या नादीं लागून, बुद्धिवादाच्या भरीस पडल्याने मनुष्य भ्रकटत भाव जातो. यामुळे तात्त्विक लोक स्वतः पथभ्रष्ट होऊन इतरांनाही भ्रष्ट करित असतात. आदीत धातलेल्या आंब्यापैकीं एकच आंबा प्रथम नासतो. पण त्याच्या संगतीने इतर अनेक नासतात. आपापल्या कर्मांत रत असणाऱ्या श्रद्धावंताना हे तात्त्विक शंकाकूल बनवतात. म्हणूनच भगवंतांनी स्पष्ट इशारा दिला आहे कीं —

न बुद्धिभेदं जनयेत् अज्ञानां कर्मसंगिनाम् । (भ. गी. ३।२६.)

तात्त्विकांकडून होणारा हा बुद्धिभेदाचा हल्ला निकाराने परतविला पाहिजे, व यासाठी श्रद्धेचा तर्कशुद्ध पाया कोणता हें जाणलें पाहिजे. या दृष्टीने याच अंकातील इंग्रजी विभागात दिलेला The Rationale of Sai—ism हा लेख मुद्दाम पहावा. तो लेख म्हणजे तात्त्विकांना दिलेलें उत्तर नव्हे. कारण तसें करित बसणें हा काळापव्यय होय. परंतु श्रद्धेची तात्त्विक भूमिका प्रत्येक सश्रद्ध माणसाला कळावी. विशेषतः साईभक्तांना कळावी हाच त्या लेखाचा हेतु आहे. तात्त्विकांशी बाळतांना त्यांतील मुद्दे नुसते ढाल म्हणून नव्हे, तर प्रतीकाराचें एक शस्त्र म्हणून साईनिष्ठांना उपयोगी पडतील.

सद्यःस्थिति

देशांतील निवडणुका होऊन गेल्या. १९७१ च्या फेब्रुवारीत लोकसभेच्या ज्या निवडणुका झाल्या त्यांत लोकांनी श्रीमती इंदिरा गांधी यांच्या पक्षाला प्रचंड बहुमताने निवडून दिलें. सत्तर टक्क्यांवर जागा इंदिराजींना मिळून त्यांच्या पक्षाचें हुकमी बहुमत लोकसभेत निर्माण झाले. त्यावेळीं त्यांच्या पक्षाची मुख्य घोषणा 'गरिबी हटाव' ही होती. यासंबंधीचें देशव्यापी धोरण जरी लोकसभेत ठरणार असलें तरी त्याची अंमलबजावणी व विशिष्ट राज्यांतील विशिष्ट धोरण राज्यसरकारांनीच कार्यान्वित करावयाचें आहे. एवढ्यासाठीं निरनिराळ्या राज्यांतही आपल्या पक्षाचें बहुमत हवें असें इंदिराजींनी सांगितलें व त्याप्रमाणें मतदारांना आवाहन केलें. मागच्या निवडणुकीनंतर वांगला देशाच्या मुक्ततेचें प्रदीर्घ युद्ध सुरू झालें व त्याचा कळस भारत-पाक युद्धांत झाला (३-१२-७१ ते १६-१२-७१). या युद्धांत हें निर्विवाद सिद्ध झालें कीं इंदिराजींनी भारताला स्वसंरक्षणासाठीं, व वेळ पडली तर प्रतिहल्ल्यासाठीं सुद्धां, सुसज्ज ठेवले होते.

भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर एकदा चीनने व एकदा पाकिस्तानने आपल्या देशावर हल्ले केले होते. हल्ला झाल्यावर देशांतल्या साऱ्या पक्षांनी केन्द्र सरकारला पाठिंबा दिला व देशांतील सगळ्या लोकांची एकजूटही झाली. परंतु त्या त्या वेळचे संरक्षणमंत्री त्याच्या आधी काय करीत होते ? तर दौरे, भाषणे, कोनशिला-समारंभ इत्यादि त्या त्या वेळच्या प्रधानमंत्र्यांनी तरी आपल्या सहकाऱ्यांना जागे केले का ? छे, असे काहीं करण्याची गरजच त्यांना वाटली नाही. आपण शांततावादी ना, कुणाच्या अध्यांत ना मध्यांत. मग आपल्यावर परराष्ट्र कशाला हल्ला करील ? आपण युद्धसामग्रीवर खर्च न करतां मोठमोठे कारखाने, धरणे, पाटबंधारे, विज्ञान-विकास, शेती-सुधारणा इत्यादि विधायक कार्यक्रमावर आपले चित्त आणि वित्त केंद्रित करावे, अशी आपली त्या वेळची विचारसरणी होती. लोकांचा तिला पाठिंबा होता, हें निवडणुका दाखवीत होत्या; आणि लोकशाही म्हणजे लोकांच्या ताने चालणारे राज्य जर असेल तर देशांत जे कांही होत होतें ते लोकांच्या मान्यतेनेच होत होतें, असे म्हणणे भाग आहे. मागच्या दोन युद्धांत फार वाईट अनुभव आला. देशांतील मान्यवर नेत्यांकडून चुका झाल्या. त्या पाहून 'तरी मी सांगत होतो' म्हणणारे कृतिशून्य वाचिवीर परवां परवांपर्यंत बलगना करीत होते. 'It is easy to be wise after the event' या इंग्रजी म्हणीची येथे आठवण होते. परंतु माणसाचे शहाणपण त्याच त्याच चुका परत होऊं न देण्यांत व त्या सुधारण्यांत आहे. इंदिराजींचे मोठेपण नेमके इथेच आहे. त्यांनी राज्यकारभाराचीं सूत्रे हातीं घेतल्यापासून देशाला स्वयंपूर्ण करण्याचे धोरण हातीं घेतले. यासाठी धर्मनिरपेक्षता (Secularism) आणि समाजवादी लोकशाही (Socialistic Democracy किंवा Democratic Socialism, कांहीं ही म्हणा) हीं दोन महान् तत्त्वे त्यांनी देशापुढे ठेविली. साईबाबांनीही धर्मातीतता व समानता हीच नीतितत्त्वे शंभर वर्षांपूर्वी लोकांस उपदेशिली होती. आज देशाने त्याच तत्त्वांवर आपल्या भवितव्याची उभारणी करण्याचे ठरविले आहे. आज इंदिराजींचा विजय हा त्या महान् तत्त्वांचा विजय होय. अर्थात् इंदिराजींना विरोध म्हणजे या मूलभूत तत्त्वांना विरोध असेच समीकरण मतदारांनी मांडले व त्याप्रमाणे कौल दिला. एकच उदाहरण देतो. वृहन्मुंबईतील २८ जागांसाठी इंदिरा पक्षाने तेवढेच उमेदवार उभे केले होते, व त्यांपकी २४ निवडून आले या उलट विरोधी पक्षांनी ९१ उमेदवार उभे केले होते, व त्यांपैकी फक्त ४ यशस्वी झाले. इंदिराजींच्या यशाचे (म्हणजे त्यांच्या धोरणाचे) प्रचंड प्रमाण यावरून समजून येईल. आम्ही हें कोणत्याही पक्षाच्या अभिनिवेशाने लिहिले नाही, तर देशांतील बहुसंख्य लोकांची मनःस्थिती स्पष्ट करण्यासाठी हें लिहिले.

भारताच्या संस्कृतीमुळे त्याला जगात मनाचें स्थान आहे. भारत प्रगति-
पथावर आहे, व ती प्रगती साधण्यासाठी त्याला शांतता हवी आहे. परंतु नुसते
शांतिपाठ गाऊन कांहीं शांतता लाभणार नाही हें भारताला समजलें आहे.
त्यासाठी परकीयांना जरब वसेल असें शस्त्रबल आपल्याला वाळगलें पाहिजे.
त्याचबरोबर सर्व देशाला मान्य होईल असें अंतर्गत धोरण ही आवश्यक आहे.
या दोन्ही गोष्टी इंदिराजींनी घडवून आणल्यामुळे देशानें त्यांना प्रचंड पाठिंबा
दिला, व त्या गोष्टींना ज्यांनी विरोध केला त्यांना जबरदस्त तडाखा दिला
इंदिराजींच्या यशाची पार्श्वभूमि मान्य करण्याचें सोडून कांहीं असंतुष्ट व छिद्रा-
न्वेषी नेते त्या उज्ज्वल यशाची होईल तितकी नालस्ती करीत आहेत. हें सूर्यावर
थुंकण्यासारखें आहे एवढेंच आम्ही सांगू इच्छितों. इंदिराजींनी आखलेल्या
धोरणाकडे देशप्रेमाच्या दृष्टीनें व सहाकार्याच्या वृत्तीनें आपण पाहूया.

श्रीसाई कीर्तनमाला

पुष्प २ रे

(ह. भ. प. द. ति. परचुरे)

तुम्ही संत मायबाप कृपावंत । काय मी पसित कीर्ति चानूं ॥ १ ॥

अवतार तुम्हां घराया कारण । उद्धाराया जन जडजीवां ॥ २ ॥

बाढवाया सुख भक्तिभाव धर्म । कुळाचार नाम विठोबाचें ॥ ३ ॥

तुका म्हणे गुण चंदनाचे अंगी । तैसे तुम्ही जमीं संत जन ॥ ४ ॥

या अभंगांत संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराज संतांचें वर्णन करतात. तुकारामा-
मोरोपंत म्हणतात.

मोरोपंत म्हणतात.

(आर्या)

मुकुटमणी संतांचा, शिव शिव ! तुकया म्हणूं नये वाणी ।

नेले जड बैकुंठी 'विठ्ठल विठ्ठल' म्हणोनियां वाणी ॥

साधूंच्या पेक्षांहि अधिक संख्येनें या जगांत भोंडू वावरतात. म्हणूनच कोणत्या
लक्षणांनीं साधू ओळखावा, हें संत महात्म्यांनीं ठिकठिकाणीं सांगितलें आहे.

अंतरीं निर्मळ वाचेचा रसाळ । त्याचे गळां साळ असो नसो ॥

या अभंगांत तुकाराम महाराज सांगतात कीं दाढी-जटा, टाळ-टिळा इत्यादि
बाह्य लक्षणांवरून साधू ओळखतां येत नाही. एखाद्या पंथाचें वैशिष्ट्य दाखविण्या-
करितां या बाह्य चिन्हांचा उपयोग करतात, व लष्करांत जसें युनिफॉर्मचें
महत्त्व त्या प्रमाणें या बाह्य चिन्हांचें महत्त्व असतें. पण वनावट लष्करी गणवेश
घालून जनतेला फसविणारे ठक आहेतच ना ? चूक फसणारांची आहे. फस-
विणारांची नाही. परंतु भोंडू लोक या बाह्य चिन्हांचा दुरुपयोग करतात. एवढ्या-
साठीं खऱ्या साधूंनी तीं वापरूंच नयेत असें नाही.

मोरोपंत एक सुंदर दृष्टांतानें हें तत्त्व सांगतात—

(आर्या)

खळ निदिति म्हणुनि बुधें सोडावी काय हरिगुणासक्ति ।

दीरनणंदाजाचें साध्वी न त्यागिती सुपति भक्ति ॥

तथापि खऱ्या साधूला बाह्य चिन्हें हवीतच असें मात्र नाही. 'असो नसो'
महाराजांचा रोख आहे तो बाह्यतः ढोंग करून अनाचार माजविणारे जे बुवा
आहेत त्यांच्यावर आहे. अशाविषयीं तुकाराम महाराज लिहितातः—

ऐसे संत जाले कलीं । तोंडी तंबाखूची नळी ॥

भाग भुर्का हें साधन । पर्ची पडे मद्यपान ॥

तुका म्हणे अवघें सोंग । तेथें कैचा पांडुरंग ॥

असो. दुर्जनाविषयीं बोलून जीभ विटाळविण्यापेक्षां संतांविषयींच बोलून जीभ पवित्र करूं. तत्पूर्वीं रामनाथानें जिवेला पवित्र करूं.

“श्रीराम जयराज जय जय रत्न”

(या त्रयोदशक्षरी मंत्रानां तेंरा वेळां सर्वांनीं जप करावा.)

प्रथमपद्यांत महाराज म्हणतात कीं, “तुम्ही संत हे बायबापांसारखे आहांत. तुमची कीर्ति यथार्थनेनें वर्णन करण्यास मोठा पुण्यव्रतच पाहिजे. परंतु मी तसा नाही. मी पतित आहे. सामान्यतः संगारी जडमूढ जीवांचा उद्धार करण्यासाठीच तुम्ही अवतार घेता. मुख्य, भक्तिभाव आणि धर्माचरण वाढविणें हेंच तुमचें अवतार कार्य. त्यासाठीं तुमनें मुख्य साधन म्हणजे विठ्ठलाचें नांव. वरें यांत तुमचा कांहीं स्वार्थ असतो काय ? तर मुळींच नाही. चंदनाचें जीवित-कार्य जसे निःस्वार्थापणें लोकांसाठीं शिवणें तसें तुम्हां मंजाचें आहे.

किती थोडक्यांत पण मुद्देमूढ आणि प्रवृत्ती रोजीनें महाराज सांगतात. ‘अत्पाक्षरं च बह्वर्थ’ असें थारावें बोलणें असतें. शिवाय त्यांत अहंकार, ताटा, किंवा आत्मप्रौढी मुळींच नसते. म्हणून तुकाराम महाराज आपल्याला स्वतःचा संत म्हणून न घेतां ‘तुम्ही संत’ असें म्हणतात. दुसऱ्या संतांचीं उदाहरणें लोकांपुढें ठेवतात. जे स्वयंप्रकाश असतात त्यांना जाहिरातरूपां नकली दिवट्यांची जवरी नसते. सूर्याला कधीं स्वतः आपल्या नांवाचो पाटी लावावी लागते का ? कीं ‘मी सूर्याजीपंत विष्णूवामे, विश्वांत वस्तुनुरी असली तर तें अपघ घेऊन सांगावें लागतें का ? कवि म्हणतातः—

न हि कस्तूरिकाभोदः शपथेन विभाव्यते ।

संतांना दिलेली माउलीची उपमा स्पष्ट करण्यासाठी महाराज अन्यत्र म्हणतातः—

अभंग

काय वानूं मी या संतांचे उपकार । मज निरंतर जागवीती ।

तुका म्हणे वस्त धेनूचिये चित्तीं । तैसें मज संतीं सांभाळिलें ॥

माता ज्याप्रमाणें आपल्या पोटाच्या अपत्यावर प्रेम करते त्याप्रमाणें संत जगावर प्रेम करतात. किंवा कितीकडे वेळां एखाद्या मुलावर त्याच्या बापापेक्षां आजोबाच अधिक प्रेम करतात. त्याप्रमाणें या जगावर परमात्म्यापेक्षांही संत अधिक प्रेम करतात. कारण जग हें भक्तांचें नातवंड आहे. समर्थ पंचायतनांतले केशवस्वामी म्हणतात ‘जग हें भक्तांचें मातोंड’ ‘जग हें भक्तांचें मातोंड’ कारण भक्तांनीं देवाला निर्माण केले व त्या देवानें मग जग निर्माण केले. दुष्टापेक्षां दुष्टाची माय जास्त गोड लागते तसेंच हें आहे.

आईचें आपल्या अपत्यावर जसें निष्कपट, निःस्वार्थी, निर्लोभी प्रेम असतें तसें संतांचें जगावर असतें. बापाचें ही मुलावर प्रेम असतें. पण बाप हा जास्त

ति वानूं ॥१॥

उजोवां ॥२॥

उठोवाचें ॥३॥

संत जय ॥४॥

न करतत, तुका

ये वाणी ।

ते ॥

त. म्हणून कोळ

णीं मांभिरये अ

असो मसो ॥

१. टाळ-टिळ स्त्री

येअष्टव दामोदर

तांत जसें पुनिर्ज

नावट लक्ष्मी ग

मंगारांची अहे. म

ग करतात. एका

गासक्ति ।

॥

नाहीं. ‘असो सं

भाजविणारे जे कु

नितान्तः—

उपयुक्ततावादी असतो 'वाढवी महत्त्व वडिलांचें' अशी त्याची मुलाकडून अपेक्षा असते. आईचें तसें नसतें. मुलगा मोठा व्हावा, अशी जरी तिची इच्छा असली तरी तिचें प्रेम निरपेक्ष असतें. किंबहुना मुलगा कृतघ्न निघाला तरी आईचें त्याच्यावरचें प्रेम कमी होत नाही.

एका मुलानें बायकोच्या सांगण्यावरून आपल्या आईचे तुकड तुकडे केले व ते पोत्यांत घालून नदींत टाकावयास निघाला. वाटेत त्याला शिपायांनी धरून कोतवाला समोर चावडीत आणलें. कोतवालानें तें गांठोडें दूर ठेवून याला चाबकाचा मार चालविला. तो त्याच्या अंगांतून रक्त फुटूं लागलें, व तो 'अयाई' करीत कळवळूं लागला. हें पाहून तें गांठोडें गडबडा लोलत कोतवालाच्या पायाशीं आलें व म्हणालें, 'कोतवालसाहेब, नाहीतरी मी मेलेंच. मी कांहीं परत जिवंत होणार नाहीं. मग याला आणखी मारून मला का दुःख देतां ? माझी त्याच्या-बद्दल कांहीं तक्रार नाहीं !"

असें आईचें हृदय असूनहि तिला मरणापेक्षांहि अधिक दुःख देणारे दिवडे असतात. एम्. ए., बी. टी. झालेले एक गृहस्थ शाळेचे प्रिन्सिपॉल होते. पिता लहानपणींच वारल्यामुळें आईनें काबाडकष्ट करून याला शिकवले. पुढें बायकोच्या नादानें हा आईचे अनन्वित हाल करूं लागला. असल्या जगण्यापेक्षां मेलेले बरें असें आईला वाटूं लागलें. ती म्हणाली, "अरे, 'ह्याडांची काडे' करून मी तुला वाढविला; तुला जन्माला घालतांना सुद्धां मला भयंकर कष्ट सोसावे लागले. स्पेशल डॉक्टर बोलावून ऑपरेशन करावें लागलें. जिथें तीस रुपये बिल व्हावयाचें तिथें मॅटर्निटी होमचें दोनशें रुपये बिल झालें." विद्वान चिरंजीव मध्येच ओरडून म्हणाले, "बस, बस, एवढेंच ना ? हा घे मॅटर्निटी होमच्या बिलाचा चेक." असें म्हणून दोनशें रुपयांचा चेक लिहून आईच्या अंगावर भिरकावला. पण यामुळें आईचें जन्माचें ऋण फिटलें कां ? कशानेंहि तें फिटणें शक्य आहे का ? पंत 'केकावलींत किती चातुर्यानिं लिहितात. पहा—

श्लोक (पृथ्वीवृत्त)

पिता जरि विटे विटो, परि न जन्मदात्री विटे

दयामृतरसार्द्रधी न कुलकज्जलीं ही किते ।

प्रसादपट झांकितो, परि परागुरूंचे थिटे

म्हणोनि म्हणती भले ऋण न जन्मदेचें फिटे ॥

दुसऱ्यांचे प्रसाद रूपी पट झांकण्यास थिटे, म्हणजे अपुरे, होतात. आईची कृपा किंवा प्रसाद तसा नव्हे. म्हणूनच शंकराचार्य-समर्थादि थोर विभूतींनी चतुर्थाश्रमांत देखील आईची आठवण ठेवून निरपवाद सेवा केली.

आचार्य तर म्हणतात:—

कुपुत्रो जायेत क्वचिदपि, कुमाता न भवति ।

एवढ्याच सठीं श्रुतीचा आदेश आहे की 'मातृदेवो भव', मनुमहाराजांनी म्हटलें आहे :—

उपाध्यायान्दशाचार्यः, आचार्याणां शतं पिता ।

सहस्रं तु पितृन् माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

म्हणूनच 'न मातुः परदैवतम्.' हिंदीत म्हण आहे 'आस का पिता, निरासकी माता.' म्हणजे पिता कांहीं तरी आस ठेवून प्रेम करतो, परंतु माता पुढावर प्रेम करताना कुठल्याही प्रकारची आस मनांत ठेवीत नाही. म्हणून तुकाराम बोवांनी संतांना आईची उपमा दिली. म्हणजे आई हा आदर्श संतांपुढें ठेवला 'आई संतांसारखी' असें म्हटलें नाही. यांत आई उपमान व संत उपमेय असें घेऊन संतांपेक्षांहि मातेचें श्रेष्ठत्व दर्शविलें. जसें 'सूर्य भीष्मां प्रमाणे तेजस्वी' असें म्हणण्यानें भीष्मांना महत्त्व. पण 'भीष्म सूर्याप्रमाणे तेजस्वी' असें म्हणण्यानें सूर्याला महत्त्व. हें केवळ अत्यादराचे उदाहरण, केवळ एक काव्यालंकार, होय. खरें म्हणजे संत हे जन्मदात्या आईबापांपेक्षांहि श्रेष्ठ आहेत. आई मुलाला पाजते, खेळविते, जेवविते, लेवविते. तुम्ही संत काय करतां ? संत देखील जीवाला या सगळ्या गोष्टी करतात व शिवाय आणखी कित्येक गोष्टी करतात. श्रीज्ञानेश्वरांनी सद्गुरुमाउलीचें अत्यंत हृदयस्पर्शी वर्णन एका भव्य रूपकानें ज्ञानेश्वरी अ. १२।१ ते ८ या ओव्यांत केलें आहे. तें खरोखर संतांचेंच वर्णन होय. ज्ञानोबा म्हणतात.

श्रीगुरुरूपी माउली आपल्या साधकरूपी बालकाला मूलाधारचक्रस्थित कुंडलिनी शक्तीच्या मांडीवर बसविते, हृदयकोशरूपी पाळण्यांत घालून ओके देते, मनपवनरूपी खेळणीं देते, ऋद्धि सिद्धिरूपी दागिने अंगावर घालते व जीवन रूपी कलेचें दूध पाजते. आई मुलाला उदरावाहेर टाकते, पण सद्गुरुमाउली साधकरूपी बालकाला उदरांत घेते. या प्रमाणें संत आपल्याला मनुष्यत्वांतून देवत्वाप्रत नेतात.

महाराज म्हणतात, संतांची ही थोरवी मी कोणत्या शब्दांनीं वानू ? (म्हणजे वर्णू ?) पंतांच्या शब्दांत

"स्तवार्थं तुझिया तुझ्यासम कवी कधीं जन्मती ?

कारण महाराज सांगतात, मी पतित आहे. संतांची कीर्ति वाखाणण्याची माझी काय योग्यता आहे ?

हिंदी कवितेचे सूर्य जे सूरदास त्यांनी तर देवाला आव्हानच दिलें की देवा, तुम्ही सामान्य पतितांचा उद्धार केला असेल, पण माझ्यासारख्या प्रसिद्ध (!) पातक्याचा उद्धार करून दाखवा, तर तुम्ही खरे पतितपावन. माझ्या सारखा पापी जवळ आलेला पाहून नरकाच्याहि अंगावर कांटे आले, शहारे आले. शेवटीं मी नरकांत येऊं नये म्हणून यमानें नरकाला टाळें मारून टाकलें !"

पद (चाल—तुम बिन मेरी ताल—धुमाली)

नाथ सकौ तो मोहि उधारी ॥ ध्रु. ॥

पतितनमें विख्यात पतित हौ । पावन नाम तुम्हारौ ॥ १ ॥

भागे नरक नाम सुनि मेरौ । जम दीन्यौ हठि तारौ ॥ २ ॥

(जम—यम; तारौ—ताळें; कुलुप)

अर्थात् संतांचा हा नम्रपणा आहे. हिंदी कवि याला बिनय म्हणतात.

दुसऱ्या चरणांत तुकाराम बोवा आणखी एका महत्वाच्या प्रश्नाचें उत्तर देतात. तो प्रश्न असा कीं संतांच्या अवताराचा हेतू काय? या प्रश्नाच्या मागे पार मोठा अर्थ आहे. सामान्य जीवांचें जन्म प्रकृतीच्या आधीन असतात, म्हणून प्रकृति वागवील तसें त्यांना वागावें लागतें. सामान्य माणसांचा दैवी चमत्कारावर विश्वास बसत नाही याचें कारण हेंच. त्यांना वाटतें कीं निसर्गांत ज्या गोष्टी घडतात त्यांना सोडून इतर काहीं घ ४ च कसें? अर्थात् जे जीव स्वतःच कृपतीच्या आधीन आहे, त्यांच्या इत्थय शा बळीला ही कल्पनाच करतां येणार नाही. पण भगवान सांगतात कीं 'जन्म कर्म च मे दिव्यं' व 'संभवामि आत्ममायया' कसा? तर 'प्रकृतिं स्वा अधिष्ठाय' म्हणजे प्रकृतीला आधीन होऊन नव्हे. तर प्रकृतीवर सत्ता चालवून भगवंताचे प्रतिनिधी किंवा एजंट जे संत यांचेहि असेंच असतें अर्थात् सामान्य जीवांच जन्म होतो व संत हे जन्म घेतात. कशासाठी! राम-कृष्ण परमहंस म्हणतात, "अम्हीं मरकरी मणसें. आईच्या जमीनदारींत कोठे गोंधळ झाला असेल तिथें आम्हांला धवून जवें लागतें. जो राम व कृष्ण झाला होता तोच आतां रामकृष्ण होऊन आला आहे. आणखी २०० वर्षांनीं आम्हाला वायव्येकडे यावें लागेल".

तुकाराम महाराज अन्यत्र सांगतात

'धर्म रक्षणासाठीं । करणें आटी आम्हांसी ।'

(आटी—जिवाची आटापीट.)

खरें म्हणजे

आम्ही वैकुंठवासी । आलों याचि कारणासी ।

बोलिले ते ऋषि । साचभावें वर्ताया ॥

(खरे म्हणजे आम्ही वैकुंठांत राहणारे. पण ऋषींनी घालून दिलेले मार्ग लोकांना कळावे म्हणून या मृत्युलोकीं आलों.) कामिनी, कांचन कीर्ति यां पैकी त्यांना कांहीं मिळवावयाचें असतें का? कांहीं नाही.

भोगावरी आम्ही घातला पाषाण ।

तसेच नारायण आमुचा पिता । श्रीलक्ष्मी आमुची माता ॥

म्हणून लक्ष्मीचा म्हणजे मातेचा संग ते करीत नाहीत. बरें, कीर्ति त्यांना

मिळवावीच लागत नाही. उलट तीच त्यांच्या मागून पाळीव कुत्री प्रमाणे येते. संतांच्या अवताराचा हेतू म्हणजे लीला कल्याण.

जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूति । देह कष्टविती उपकारें ॥

सहज बोलणें हित उपदेश । करुनि सायास शिकविती ॥

भागवतकार म्हणतात—

यास्तेषां स्वैरकथाः उपदेशा भवन्ति ताः ।

म्हणजे नीतीनि व धर्मानि वागणें हा त्यांचा स्वभावच झालेला असतो.

ज्ञानेश्वर महाराज लिहितात—

(ओवी) ज्यां भक्तोची येतुली प्राप्ती । जे कैवल्यातें परतें सर म्हणती ।

ज्यांचिये लीलेभाजी नीति । जियाली असे ॥

रघुवंशांत कालिदामानें मांगिनलें आहे—

अनवाप्तं अवाप्तव्यं न ते किंचन विश्वे ।

लोकानुग्रह एवको हेतुस्ते जन्मकर्मणोः ॥

संत हे लोकांना सुखाचाच मार्ग दाखवितात. परंतु बाह्य सुखाचा किंवा अनित्य व फमव्या सुखाचा नव्हे, तर अविनाशी अशा भगवत् सुखाचा. साकी! (राग—जोगी. ताल—धुमाळी.)

दीनजनांसी उद्धारावया पतितांसी तारावया ।

हेतु तुमच्या अवताराचा धर्मनीति स्थापावया ॥

तुम्ही या जगती । जणुं भगवंताच्या मूर्ती ॥

इतर विषयांतून निवृत्त झालेली चित्तवृत्ति सतत ईश्वराच्या ठिकाणीं गुंतून राहाणें ही खरी भक्ति होय. अनादि कालापासून, अनेक जन्मांतून, विषय कर्मांत अडकलेली वृत्ति निगमगुटाप्रमाणे तेथून हालत नाही. तथापि

‘अभ्यासेन तु कौतये वैराग्येण च गृह्यते ॥ (भ. गी. ६।३५)

(भ. गी. ६।३५ म्हणजे विषयां संबंधीच्या वैराग्यानें

ही चित्तवृत्ति ईश्वराच्या ठिकाणीं बांधून ठेवणें शक्य होतें. मनुष्याचें सर्वोच्च साध्य, अताएव सर्वांत मोठे मुख्य, हें होय. ‘वाढवाया सुख’ असें महाराज म्हणतात त्या वेळीं त्यांना हेंच भक्तिमुख अभिप्रेत असतें.

भक्ति-संप्रदायाचे आचार्य नागदमुनी त्या सुखाचें वर्णन करतात.—

यल्लब्ध्वा पुमान् सिद्धो भवति, अमृतो भवति, तृप्तो भवति ॥

तसेंच भगवान् सांगतात—

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यस्मिंस्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ (भ. गी. ६।२२

ज्ञानेश्वरांची तर प्रतिज्ञानच आहे की—

अभंग अवघाचि संसार सुखाचा करीन । अनंदे भरीन तिन्ही लोका ॥

(तिन्ही लोक म्हणजे सात्विक, राजस, व तामस; किंवा श्रीमंत, मध्यम व गरीब.)

दुःखितांना सुखी करण्या करितां संत चंदनाच्या प्रमाणें झिजतात, किंवा दिव्याच्या वातीप्रमाणें तिळतिळ जळतात. आईचें तसेंच आहे. आई बाळाला स्तनपान देऊन सुख पावते, किंवा मुलाला अंगडे टोपडें घालून स्वतः आनंदीत होते. दुसऱ्यांना अत्तर लावणाऱ्याचें स्रंध अंगच सुगंधित होतें. ज्ञानीवा म्हणतात—

जसें बालका लेवविजे लेणें । तथाचें सुख बाळा काई जाणें ।

परि ते सुखाचे सोहळे भोगणें । माउलिये दिठी ॥

त्याच प्रमाणें संतांचेहि प्रेम निःस्वार्थी असतें. तुकाराम महाराज म्हणतात कीं तुम्ही संतजन हे मायबापाप्रमाणें आहांत व तुमची थोरवी अवर्णनीय आहे. तुमच्या कृपेला तेल नसल्यामुळें मोल नाही. जन्मदात्या आईबापांपेक्षांहि तुम्हीच जीवांचे खरे मायबाप. म्हणून महाराज प्रथम पद्यांत सांगतात—

तुम्ही संतमायबाप कृपावंत । काय मी पतित कीर्ति वानूं ॥

श्रीराम चरित्रानें दाखविलेला पारमार्थिक कल्याणाचा मार्ग

(लेखक वि. के. छत्रे)

श्रीरामनामाच्या आश्रयानें मानवास पारमार्थिक कल्याण कसें साधतां येईल त्याचें दिग्दर्शनः—(हनुमन्नाटकांतील श्लोक)

कल्याणानां निधानं, कलिमलमथनं, पावनं पावनानां
पाथेयं यन्मुमुक्षोः सपदि पर-पद-प्राप्तये प्रस्थितस्य ।
विश्रामस्थानमेकं कविवरवचसां जीवनं सज्जनानां
बीजं धर्मद्रुमस्य प्रभवतु भवतां, भूतये रामनाम ॥

समश्लोकी—कल्याणांचा निधी जें, कलिमलहि हरी, पावना शुद्धिकारी
कल्याणांचा निधी जें, कलिमलहि हरी, पावना शुद्धिकारी
मोक्षार्थी जो निघाला त्वरित परपदा, त्या पथीं जी शिदोरी ।
जेथें मोर्दें विसावे कविवरमधुवाक्, सज्जना जीववीतें
धर्मचिं बीज, देवो बहु विभव तुम्हां, रामनाम स्वयें तें ॥

१) कल्याणनां निधानम्—

मंगलाचें जें मंगळ । राम कौसल्येचा बाळ ।

राम कैवल्याचा दानी । रामदासा अभिमानी ॥

२) कलिमलमथनम्—न कळत अगर अगतिकपणाने दररोज आपल्या हातून पापें घडतात त्यांचें भस्म करणारें

३) पावनं पावनानाम्—भगवान् शंकर 'शिव' म्हणजे (भवतांचें) कल्याण करणारे म्हणून प्रसिद्ध. पण तेहि—

जेणें जाळिला काम तो राम घ्यातो ॥ (मनाचे श्लोक ८३, ८४)

निवाला स्वयें तापसी चंद्रमौळी ॥

श्रीरामनामाचा जप आवडीनें करतात. हलाहल विष प्राशनामुळे झालेला अंगाचा दाह श्रीरामनामजपानेंच शांत झाला.

४) पाथेयं यन्मुमुक्षोः—प्रवासाला निघतांना तो थोड्या लांबीचा असला तरी, हल्लीं बरोबर शिदोरी लागतेच. केव्हां आगगाडी अगर बस मध्येच दंडक मारील याचा भरवसा देतां येत नाहीं. मग मोक्षपुरीच्या मार्गाऊंवर तर प्रवासास शिदोरी अवश्य हवी व ती रामनामासारखी दुसरी नाही—

जिवा सोडवी राम हा अंतकाळीं ॥

म. श्लो. ८४

अंतकाळीं रामनाम मुखांत येण्यासाठीं त्याची संवय जिभला लागली पाहिजे. तशी संवय ज्याला नसेल त्याच्या जिब्वेवर अंतकाळीं तें येणार नाहीं. वर्षभर अभ्यास ज्या विद्यार्थ्यानें केला आहे त्यालाच परीक्षेत उत्तरपत्रिका लिहितांना त्या अभ्यासाचें स्मरण होईल.

हैं रामनाम घेतांना तरुण-तरुणींना लाज वाटे. पण मोठ्या लाभासाठी ही लाज सोडली पाहिजे. स्टोव्हच्या आवाजांत काम करतांना गृहिणीला रामनाम मोठ्याने म्हणतां येईल. कोणालाहि तें ऐकूं जाणार नाही. दैनंदिन लोकलगाडीच्या प्रवासांत विशेषतः फास्ट गाडीमध्ये बसलेल्यास गाडीच्या आवाजाच्या तालांत हें रामनाम मोठ्याने म्हणतां येईल. लेखक ऑफिसमध्ये पॉन्चिंग (Punched Cards) मशीनवर काम करीत असतां त्या आवाजाच्या तालांत रामनाम मोठ्याने म्हणत असे. कल्याण-मुंबईच्या दैनंदिन प्रवासांतहि गाडीच्या आवाजावरोबर तें म्हणत असे. मोठ्याने रामनाम-जपाची संवय झाल्यावर मनांतल्या मनांत प्रयत्न केल्यास इच्छुकाला तें अभ्यासानें जमेल. ओंठ हललेले दिसले तरी लाजु नये. मोठ्या आवाजांतल्या जपास वैखरी वाणीतला व ओठ हालवून केलेल्या जपास मध्यमेतला म्हणतात. हा मध्यमेतला साध्य झाल्यावर ओंठ न हलवतां हि जप मनांतल्या मनांत करतां येईल. त्याला पश्यंतीतला जप म्हणतात. एक काम संपल्यावर दुसरें आरंभण्याचे पूर्वी मध्यंतरीच्या काळांत हा जप करण्याचा अभ्यास करावा. रातीं झोपतांना जप करीत झोपावें म्हणजे जाग येतांच तो आपोआप हृदयांत मुळं होईल. एका झोपेवर पुन्हा झोप येत नसल्यास जप करीत पडून राहवें. जप करतांना श्रीराघवदाचे ध्यानहि करण्याचा प्रयत्न करावा. अशा ध्यानयुक्त अखंड जपामुळे अपधात टळतात व मरणकाल समीप आल्यावर रामनाम-स्मरणानें तर सद्गति अवश्य मिळेल कारण 'नृपेश्वी कदा राम दसा-भिमानी' विशेष जिज्ञासूनी श्री .रा. कृ. कामत यांचे 'नामजपाचें महत्त्व' भाग १ हे व २ अवश्य वाचावेत.

ही रामनामाची मात्रा जेणारानें पथ्यहि सांभाळणें अवश्य आहे. हें पथ्य म्हणजे नामजप करणारानें प्रमुख दहा गोष्टीं कटाक्षानें टाळवें त्या येथें प्रमाणें:—

नामाधारें कुकर्त, व्रतसमगणना, साधु-वेदादिनिंदा

अश्रद्धा ऐकुनीही बहुपरि सहिमा, आनणें अर्थवादा ।

अश्रद्धा बोध, दृष्टी अलग हर-हरी, गुर्वजज्ञा अहंता

टाकावी देहबुद्धी 'मम' हि, तंवचि कीं तारितें नाम भक्तां ॥

श्री) नामाच्या बळावर पापाचरण करणें, खोटें बोलणें, चोरी करणें इ.

भ) व्रतदान यज्ञादि शुभ कर्माच्या समान नामास लेखणें

ग) साधु-निंदा.

व) वेदशास्त्र पुराणादिकांची निंदा.

ते) नाम-सहिमा ऐकूनहि त्यावर श्रद्धा न ठेवणें

वा) नाम साहाय्याला अर्थवाद मानणें म्हणजे रुचि उत्पन्न होण्यासाठी, नामामुळे मिळणाऱ्या फळाला 'अवास्तव वर्णन केलें आहे' असें म्हणणें

मु) श्रद्धा व श्रवणाची अभिरुचि नसलेल्यांस वळेंच उपदेश करणें.

भक्ती न पोटीं तप नाहिं गांठीं । ऐकावया उत्सुकता न मोठी ॥

जो द्वेष माझा मनिं वाहताहे । अशा कुणा सांगुं नको कदा हें ॥

दे) शिव-विष्णु यांत भेद मानणें नरहरी सोनाराची गोष्ट आठवावी.

वा) गुरुजांची-वडीलधाऱ्या माणसांची अवजा.

प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाविपर्ययः ॥

रघु. १

‘राजा दिलीप स्वर्गांत इंद्राळा दैत्यांवरोवरच्या युद्धांत साह्य करून रथांतून परत येत असतां, घरीं पत्नीकडे लक्ष लागल्यामुळे वाटेत कल्पतरूखालीं बसलेली कामधेनु दिसूनहि तिला बंदन न करतांच पुढें चालला. हें पाहून तिनें त्याला शाप दिला—‘आमची सेवा करून कृपा मिळविल्याशिवाय तुला संतति होणार नाही.’ लग्नास बरीच वर्षे झालीतरी संतति न झाल्यामुळे राजा पत्नीसह विषण्ण मतानें वसिष्ठांकडे गेला व आपलें दुःख त्यांना निवेदन केलें. तेव्हां अंतर्ज्ञानानें वसिष्ठांनीं ही शापकथा जाणून राजास सांगितली. हल्लीं कांहीं गृहिणी घरांत विशेष प्रसंगीं मामंजींना नमस्कार करावयास बाहेर ओटीवर येतात व मामंजींना नमस्कार केल्यावर त्यांच्या शेजारीं कोणी वयस्कर पाहुणा बसलेला असल्यास त्यास नमस्कार न करतांच घरांत जातात. असें करणें त्यांच्याच कल्याणास बाधक आहे हें त्यांच्या लक्षांत येत नाही. ‘नमस्कार फुकाचा व आशीर्वाद लाखाचा’ याची विस्मृति त्यांस पडते. अर्थात् अशा वेळीं समजस पाहुणा मनांतून त्यांस क्षमाच करून त्यांचें कल्याणच चिंतितो. ही गोष्ट अपवादात्मक समजावी. एक सुशिक्षित दीर आपल्या वडील विधवा भावजईस तिचा बडिलोपार्जित मिळकतीतील न्याय्य हिस्सा देण्याची टाळाटाळ करीत होता. लग्न होऊन बरीच वर्षे लोटलीं तरी त्यास मूल झालें नाही. कोणा सत्पुरुषानें मूल न होण्याचें कारण त्याला सांगितल्यावरोवर त्यानें भावजईस तिचा हिस्सा समाधानानें दिला. ती संतुष्ट झाली व वर्षभरांत दिराच्या घरीं पाळणा हालू लागला.

य) अहंता—देहबुद्धि, ममत्व—हीं टाकावीत. हीं पथ्यें कटाक्षानें पाळल्यास नामाचा प्रभाव लौकरच दिसून येतो.

लेखक येथें नम्रतापूर्वक नामाचा आपला अनुभव देत आहे. कल्याण येथें पारनाक्यावरील श्रीराममंदिरांत श्रीरामनवमीचे उत्सवाचे प्रारंभीच पाडव्याचे दिवशीं अध्यात्मरामायणाचा पाठ करणारे ठरलेले शास्त्रीबुवा एकाएकीं फार आजारी झाले. अशा आयत्यावेळीं दुसरा शास्त्री मिळणें कठीण होतें. उत्सव व्यवस्थापकांना लेखकाचा संस्कृतचा व्यासंग माहीत असल्यामुळे ते त्यांचे कडे त्वरित आले व अडलेले पाठाचें कार्य करावयास त्याला विनंति केली. लेखकाला दम्याचा त्रास, त्यांत एक असाध्य व्याधीची भर. तथापि श्रीरामावर विश्वास ठेऊन अडलेलें सा. ली. २

कार्य पार पाडण्यास तो सिद्ध झाला; व आश्चर्य हें कीं सर्व नियुक्त कार्य व्यवस्थित पार पडून लेखकाची ती असाध्य व्याधीहि शमली. ती अद्याप फिरून उठली नाही—हा श्रीराम-नाम-महिमा नाही काय?

५) विश्रामस्थानमेकं कविवरवचसाम्—श्रीरामायणावर संस्कृतांत वाल्मीकि, व अध्यात्म हीं रामायणें, रघुवंश हें काव्य, प्रतिमा—उत्तररामचरितम् इ. नाटकें; हिंदींत तुलसीरामायण, मराठींत—रामविजय, भावार्थरामायण, मोरोपंतांची १०८ रामायणें, विदेशी भाषांत इंग्रजी, इटॅलियन, जर्मन इ. भाषांत भाषांतरें झालीं आहेत. इतकी रामकथा मोहक आहे.

६) जीवनं सज्जनानाम्—सज्जन रामनामावर जगतात.

७) वीजं धर्मद्रुमस्य—धर्म—कर्तव्य; ऐहिक व पारलौकिक कल्याणासाठीं मानवानें आचारावेत म्हणून ऋषींनीं घालून दिलेले नियम समाजधारणेसाठीं अवश्य असे आहेत.

शेवटीं एक अत्यावश्यक गोष्ट लक्षांत ठेवावी. पाण्यांत बुडणाऱ्या मनष्याचा जीव नाकातोंडांत पाणी शिरून इतका कासावीस होतो कीं वर येण्यासाठीं तो तळमळतो. तसा नैमजप करणाऱ्याचा जीवहि जपाचे वेळीं तळमळला—श्रीरामाचें सगुण दर्शन, त्याची कृपा कधीं होईल म्हणून डोळ्यांतून अश्रु वाहात राहिले ('सद्गदित कंठ दाटो' या अभंगांत वर्णन केल्याप्रमाणें) तर येच देहीं येच डोळा, श्रीरामदर्शन कृपा झाल्याशिवाय राहणार नाही असा दृढ विश्वास बाळगवा.

श्रीरामदास व त्यांची शिकवण

(उत्तरार्ध)

लेखक - अ. गं. देवरे

समर्थांच्या शिकवणीची मुख्य सूत्रे तीन आहेत.

मुख्य हरिकथा निरूपण । दुसरें तें राजकारण ।

तिसरें ते सावधपण । सर्वविषयीं ॥

हरिकथा निरूपण ॥ नेमस्तपणें राजकारण ।

वर्तण्याचें लक्षण । तेंही असावें ॥

(१) हरिकथा म्हणजे मगुणभजन अथवा उपासना (२) निरूपण म्हणजे अद्वैताचें विवरण, असे दोन विभाग आहेत. यांपैकी पहिला समाजास परमेश्वराची भक्ती करावयास लावून त्यास नीतिमान व स्वधर्मपरायण बनवितो; आणि दुसरा जीवजिवाचे गैर्य घडवून मनुष्यास मोक्षाचा लाभ करून देतो. मनुष्य जन्मास आला की तो विगुणानीत मायेच्या (मत्त्व, रज, तम) पाशांत सांपडल्या-वांचून राहात नाही. ह्या मायापाशांतून सुटून मुक्तस्थितीस जाऊन पोहोंचणें यासच समर्थ परमार्थ म्हणतात. हे कार्य साधण्याकरितां तीन उपाय सांगितले आहेत. हे तीन उपाय म्हणजे नीति, धर्म व राज्य, अर्थात् स्वराज्य यांची समाजांत स्थापना करून त्यांची अभिवृद्धि करणे हे होत.

महाराष्ट्रांत त्यावेळीं अभलेली राज्यसंस्था यवनांच्या ताब्यांत होती. ह्या राज्यसंस्थेचा उपयोग आमचा धर्म व तत्प्रणीत नीति यांच्या स्थापनेस व अभिवृद्धीस उपयोगी पडणारा नव्हता. उलट न्हास होण्यास ती राज्यसंस्था कारणीभूत होती. ती पूर्णपणे मोडून टाकून या धर्मास व नीतीस पाठिंबा देणारी अशी स्वदेशी राज्यसंस्था स्थापन करणे अवश्य होते. हे डोळ्यापुढें ठेवून समर्थानीं राजकारण हे आपल्या मांप्रदायाचें दुसरें अंग बनविलें. धर्म व नीति यांचा उपदेश करण्याचें अनेक संतांनी काम केलें. या उपदेशाचा थोडासा फायदा मुमुक्षूचा उदय होण्यास उपयोगी पडला. यवनामुळे उत्पन्न झालेल्या विपरीत स्थितीत, धर्माची व नीतीची माजलेली वज्रजपुरी संतांच्या उपदेशानें मोडतां आली नाही. अज्ञानांच्या मनावर संतांच्या उपदेशाचा कांहीं इष्ट परिणाम होण्यासारखा होता. पण धर्म व नीती यांचा राजाश्रय सुटला. पढतमूर्खांचा एक वर्ग समाजांत असतो. तो फार उच्छृंखल होऊन अनीति व अधर्म यांचा प्रसार करतो. त्याला वेसण घालण्याचें काम संतांच्या पंगू उपदेशानें होत नाही. ते करण्याकरितां सामर्थ्याचें जासन अधिष्ठान असणाऱ्या राजकीय संस्था स्थापवाया लागतात. अशा संस्थाच या अधर्माला वेसण घालू शकतात. म्हणून समर्थानी

धर्मस्थापना व राज्यस्थापना करण्याचा महाराष्ट्रास उपदेश केला. नुसता उपदेश करून समर्थ राहिले नाहीत, तर संवटनात्मक संस्था कसा स्थापाव्यात हें दाखवून दिलें. समुदाय कसे करावेत, त्यांना काय शिकवावें कसे शिकवावें, त्यांचा कोणत्या वेळीं कसा उपयोग करून घ्यावा, याचें वर्णन त्यांनी आपल्या दासबोधान्त जागोजागीं केलें आहे. त्यांनीं उपदेशिलेलें तत्त्वज्ञान प्रचीतीस आणून दिलें. "मी सांगितलेल्या गोष्टी मी आधीं केल्या व नंतर त्यांचें निरूपण केलें." प्रचीती-शिवाय कोणाच्याहि उपदेशांत प्रायः जोमदारपणा नसतो. समर्थाचा आत्मविश्वास फार विलक्षण होता, हें दासबोध वाचतांच दिसून येतें. सारा दासबोध भेदक वक्तृत्वानें भरलेला आहे. त्यांत अनेक गहन विषयांचें विवेचन आहे; तें साध्या व औचित्यपूर्ण शब्दांत केलें आहे. कित्येक लोक काय दासबोधाच्या तत्त्वज्ञानाचा ग्रंथ आहे असे म्हणतात. हा ग्रंथ नवरसात्मक अलंकारांनी साधलेला नसून प्रचीतिपूर्ण अशा भेदक शब्दरचनेनें साधलेला आहे. लक्षपूर्वक वाचणारांना त्यांच्या ठायीं सामान्यतः सुमुक्षुत्वाचा उदय होईल.

समर्थाच्या शिकवणीचा दुसरा एक विशेष म्हणजे त्यांनी धर्मस्थापना व राज्यस्थापना करण्याकरितां संघटना करण्याचें तत्त्व लोकनिदर्शनास आणून दिलें. हे कार्य पिढ्यान् पिढ्या चालू रहावें, हाच त्यांचा हेतु स्पष्ट दिसतो.

संघटना करून राष्ट्रोद्धाराचा मार्ग समर्थापूर्वी त्यांच्या इतका कोणीहि विशद करून सांगितला नाही. महाराष्ट्रास विपन्नावस्था प्राप्त होईल, त्या वेळीं समर्थांनी घालून दिलेल्या ह्या उदाहरणाचे व त्यांनी दाखवून दिलेल्या मार्गाचें मनन केल्यास त्या पासून फायदा होण्याजोगा आहे.

समर्थांच्या वेळीं धर्मीला जी ग्लानी आली होती, तीस परधर्मी राज्यकर्त्या-प्रमाणे स्वधर्मी लोकहि कारणीभूत झालेले होते. स्वदेशी शासनसंस्थेच्या अभावामुळे या दुसऱ्या प्रकारच्या लोकांच्या मनावरचा दाव नष्ट होऊन ते स्वैराचार करूं लागले.

मतामतांचा गलबला । कोणी पुसेना कोणाला ।

जो जे मर्ती सांपडला । तयास तेंचि थोर ।

बजवजपुरी नष्ट झाल्याशिवाय धर्मस्थापनेचें कार्य होणार नाही.

सर्वप्राणी समसमान आहेत, एकाच ब्रह्माचे ते अंश आहेत. त्यांच्यांत भेदभाव मानण्याचें कारण नाही, या तत्त्वाचा आश्रय करणें इष्ट आहे. समाजांत विस्कळितपणा उत्पन्न करणारे स्वैराचारी लोक सर्वकाळीं थोडेबहुत तरी असतातच. त्यांचे प्राबल्य न होऊं देणें हेंच समाजाच्या खऱ्या हितकर्त्यांचें कर्तव्य आहे. सर्वमानव ब्रह्माचे अंश आहेत. हे ब्रह्मतत्त्व व्यवहारांत अनुभवास येत नाही. कारण मनुष्याच्या शारीरिक व बौद्धिक स्थितींत निसर्गाचें भिन्नत्व आढळून

येते. सर्वांना एकाच पायरीवर बसवितां येणार नाही. समाजव्यवस्था करितांना त्या तत्वाची कास धरतां येणार नाही. यासाठीं मन्वादि ऋषींनीं ह्या देशांत 'चातुर्वर्ण्य'ची सुंदर व्यवस्था स्थापन केली. समर्थांनीं ह्या संस्थेचा पुरस्कार करून धर्मस्थापनेचा मार्ग दाखवून दिला. या संस्थेमुळे राष्ट्र या नात्यानें आम्हीं जगांतील सर्व राष्ट्रापेक्षां दीर्घकाल जिवंत राहिलो आहो. ती संस्था मोडून टाकण्याचे २।३ मोठे प्रयत्न परकीयांनीं व स्वकीयांनीं केले पण त्यांत त्यांना यश आलें नाही. असे प्रयत्न झाले तेव्हां तिचें रक्षण करण्यासाठीं मोठमोठे महात्मे पुढें आले, बहुजन समाजाच्या साह्यानें बंडखोरांचा पाडाव केला व धर्मरक्षण केले. येथील बहुजन समाजास ही संस्था हिताची वाटत आहे. पाश्चात्य संस्कृतीचा उदय या देशांत झाल्यामुळे या संस्थेवर पुन्हा हल्ले होऊं लागले आहेत. स्वजनांनीं सुद्धा तिच्यावर शस्त्र धरलें आहे. त्यांच्या या आघातांना ही संस्था दाद देणार नाही. पाश्चात्य समाजांतील असंतुष्ट वृत्ति व त्यामुळे तेंथें होणारी खळबळ याचा विचार करतां ह्या संतोषप्रवण संस्थेचा किती महान उपयोग आहे हें दिसून येते. आयती परंपरागत चालत आलेली इष्ट संस्था मोडून राष्ट्रसुधारणेची हाब वाळगणे यशस्वी होणार नाही. उलट त्यापासून नुकसान मात्र फार होईल असा स्पष्ट इशारा समर्थांच्या शिकवणीच्या निरूपणा-नुसार देणें योग्य ठरेल. चातुर्वर्ण्य कायम ठेवून मग त्यांतील दोष सुधारण्याचा कोणी महात्मा प्रयत्न करील तर त्याच्याच हातून मात्र आमची राष्ट्रीय उन्नति होणे शक्य आहे.

राष्ट्राची परंपरा—चातुर्वर्ण्य संस्थेसारखी—परंपरा सोडून क्रांतीचा मार्ग स्वीकारण्यास आपत्तीच ओढवते. विश्वबंधुत्व समता, लोकस्वातंत्र्य या कल्पनांचा, प्रसार युरोपांत फ्रेंच राज्यक्रांतीने केला. ज्या फ्रेंच लोकांनीं या कल्पनांची कांस धरून पूर्वीची परंपरा तोडून टाकली, त्यांनाही त्या कल्पनेवरहुकूम लाभ झाला नाही. क्रांतीमुळे त्यांच्या समाजाची मोठी हानी झाली. चातुर्वर्ण्यप्रमाणे भक्ति-मार्गाचीहि समर्थांनीं पूर्वपरंपरा कायम ठेवूनच सुधारणा केली. भक्तिमार्गालाहि त्या वेळीं एकदेशीपणा आलेला होता. भक्तिमार्गी लोक त्याकाळीं सर्व लौकिक-कर्माचा त्याग करून दुसऱ्याच्या जिवावर पोट भरण्याचें कार्य करीत होते व हेंच आपलें कर्तव्य असें ते मानू लागले होते. साधु, विरक्त यांनीं तर ह्या परोपजीवी आयुष्यक्रमास एकप्रकारचा प्रतिष्ठितपणा प्राप्त करून दिला. यामुळे समाजांत आलस्य व दीर्बल्य यांचा सुळसुळाट झालेला होता. अन्नवस्त्र प्रारब्धाधीन अथवा ईश्वराधीन आहे. मनुष्यानें त्यासाठीं धडपडू नये. आपल्याहि कुटुंबाचा भार समाजावर टाकावा अशी अवस्था झाली होती. भक्तिमार्गाने उत्पन्न केलेली ही दुरवस्था नष्ट करण्यास भक्तिमार्गाचें समूळ उच्चाटन करणे

हा एक पक्ष होता. समर्थानाहि या मार्गाचें उच्चाटन करण्याचा यत्न करितां आला असता, पण येथेहि पूर्वपरंपरा राखण्याचेंच धोरण समर्थानी स्वीकारलें. कारण त्याचे उच्चाटन केल्यास अगोदरच विस्कळित झालेल्या समाजांत जी थोडी बहुत नीतिमत्ता वावरत होती, तीहि नष्ट होण्याचा संभव होता. सामान्य जनांच्या मनोभूमीतून भक्तीचें उच्चाटन करून परमेश्वराचें अधिष्ठान नाहीसं करणें म्हणजे त्यास धर्म व नीति यांपासून परावृत्त करून सैतान वनण्याच्या मार्गास लावणें आहे.

समाजव्यवस्थेच्या दृष्टीनें असें करणें तसें करणें हिताचें नसतें. भक्तिमार्गाचें उच्चाटन न करितां त्या मार्गांत शिरलेले दोष काढून टाकून त्याचेच द्वारे प्रपंच व परमार्थ यांच्याकड लोकांचें लक्ष लावून दिलें. परमार्थाचे सागर असे जे सिद्धपुरुष त्यांनीं परोपजीवनाचा व आलस्याचा मार्ग टाकून साधकाची भूमिका घेऊन लोकांना परमार्थाचा मार्ग दाखवावा असें दासबोधांत त्यांनीं अनेक ठिकाणीं प्रतिपादिलें आहे. भक्तिमार्गाची तत्कालीन सन्यासप्रवर्णवृत्ति व नैराश्यवाद मोडून त्याच्या ठिकाणीं कार्यक्षमता व आशावादित्व उत्पन्न करण्याचा समर्थानी जोराचा प्रयत्न केला.

कष्टेविण फळ नाही । कष्टेविण राज्य नाही ।

केल्याविण होत नाही । साध्य जनीं ॥

परमार्थ कसा साधावा हा अध्यात्माचा विषय आहे. दासबोध या ग्रंथाचा मुख्य प्रतिपाद्य विषय हाच आहे. यासाठीच समर्थानी आपल्या शिकवणीचे व सांप्रदयाचे मुख्य अंग हरिकथा निरूपण हे सांगितले. मोक्ष हे मनुष्य प्राण्याचे मुख्य ध्येय असले तरी मानवी प्राणी हे ध्येय प्राप्त करून घेण्यास पात्र असतात असे नाही. हे ऐतिहासिक सत्य विचारांत घेऊन मानव समाजाच्या चार अवस्था समर्थानी कल्पिल्या आहेत. (१) बद्ध (२) मुमुक्षु (३) साधक (४) सिद्ध. वेदान्ताप्रमाणें समर्थहि म्हणतात कीं मनुष्यास मोक्ष प्राप्त करून घेणे शक्य आहे परंतु 'सिद्धांची' अवस्था प्राप्त झाल्या खेरीज मोक्ष मिळवितां येणार नाही. ही अवस्था प्रत्येकास प्राप्त करून घेतां येईल असे समर्थ म्हणतात:—

कोणासीच नाही बंधन । आतीस्तव भुलले जन ।

बद्ध घेतला देहाभिमान । म्हणोनियां ।

सिद्धाची अवस्था प्राप्त होण्यास मायेचा बंध तोडून टाकावा लागतो. ते शक्य असले तरी दुस्तर आहे. सर्व प्राणी मायेने लिप्त (बद्ध) असतात. कांही थोडेच मुमुक्षु बनलेले असतात. त्याहून थोडे साधक व अल्पसेच सिद्धकोटींत गेलेले असतात. मनुष्याची 'बंधनभ्रांति', उडून गेली म्हणजे त्याचे ठायी मुमुक्षेचा उदय होतो. तो झाल्यावर मनुष्य सत्त्वगुणसंपन्न होतो. परोपकारी बनतो. त्याचा

अहंकार जळाला कीं तो साधक होतो. साधक झाला तरी त्याच्या ठिकाणी 'ते' (ब्रह्म) व 'मी' ह्या भेदाची जाणीव रहातेच. ती नष्ट झाली म्हणजे—ब्रह्म व मी एकच आहे—तो सिद्धाच्या स्थितीस पोचून मोक्षाचा मालक होतो. सर्व मानवांना मोक्षमार्गाकडे नेण्यास ते सिद्ध समर्थ असतात. तसे करणे हे त्यांचे कर्तव्य आहे. सर्व समाज जर बद्ध म्हणजे, विपन्न व दुःखी असेल तर त्या स्थितीचा स्पर्श अंशतः तरी सिद्ध व साधक यांना होऊन त्यांचे मानसिक स्वास्थ्य विघडेल. दुःखाचा आवेग सहन करण्याचा प्रसंग येऊन तेहि विपन्न होऊ लागतील. ही स्थिति टाळण्यासाठी स्वसमाजाला उन्नतावस्थेकडे नेणे या सिद्धसाधकांना भाग आहे. ऐहिक अथवा पारमाथिक यापैकी कोणतेहि कल्याण साधक्याचे असेल तर मनुष्याने प्रयत्नरत जाऊ पाहिजे. असे समर्थानीं निश्चून सांगितले आहे. इतकेच नव्हे तर प्रयत्न हाच देव, हाच परमेश्वर असेहि ते म्हणतात. ऐहिक कल्याण साधणारांस यत्न पाहिजेच, परंतु परमार्थाचा लाभ करून घेणाऱ्यानेहि दुष्चितपणा ऊर्फ आलस्य व करंटपणा सोडून उपासनेचा पडिभर वाढवावा असे त्यांचे सांगणे:—

ब्राह्मणमंडळ्या भेळवाव्या । भक्तमंडळ्या मानाव्या ।

संतमंडळ्या शोधाव्या । भूमंडळीं ॥

हा उपदेश अशा लोकांनाच अनुलक्षून केला आहे.

या प्रमाणे चातुर्वर्ण्य व भक्तिमार्ग यांची सुधारणा करून धर्म व नीति यांची समाजांत स्थापना केल्यावर व ती करीत असतां त्यास पाठींबा देऊन त्यांचे रक्षण करणारी राज्यसंस्थाहि त्यांनी शिवाजी महाराज यांच्या हस्ते निर्माण केली. ही राज्यसंस्था कशी निर्माण केली याचेहि खुलासेवार विवेचन त्यांनी आपल्या दासग्रंथांत केले आहे.

साधकपण अथवा वर्त्याचे लक्षण हे समर्थाच्या शिकवणीचे तिसरे अंग आहे. यांत सर्व प्रकारची दक्षता ऊर्फ व्यवहारज्ञान याचा समावेश होतो. याचा उपयोग प्रपंच व परमार्थ ह्या दोहीकडे सारखाच असतो. परमार्थाविषयी अव्यग्रता असणे, काळ प्रसंग जाणणे, प्राणिमात्राविषयी समबुद्धि बाळगणे, इत्यादि ह्या तिसऱ्या अंगाची लक्षणे आहेत.

विवेक, देहाच्या क्षणभंगरतेविषयी तीव्र जाणीव, कीर्तीची चाड, वैराग्य, निःस्पृहता, मृदु वचन, श्रमा, शांति, परोपकार, सहिष्णुता या उपायांच्याद्वारे वर दाखविलेल्या अंगत्रयांनी युक्त अशा आपल्या मां प्रदायाचे कार्य हाती घेण्याची पात्रता संपादन करावी असे समर्थांचे सांगणे आहे. ही पात्रता संपादन करण्याचे वेळीही वरील 'वर्त्याचे लक्षणा' चा फार उपयोग असतो, तो कसा याचे

खुलासेवार स्पष्टीकरण दासबोधांत जागोजागीं आढळते.

नमुन्या करितां खालील उतारे पहा—

- १) दुसऱ्याचें अंतर जाणावें । तदनुसारचि वर्तवें ।
- २) दुसऱ्याचे मनोगतें जावें । मिळोनियां । (१५-६-१७)
- ३) मृत्युभेणें पळों जातां । तरी मृत्यु सोडीता सर्वथा ।
मृत्यूस न ये कीं चुकवितां । कांहीं केल्या । (३-९-३८)
- ४) कीर्ति करून नाहीं मेले । ते उगेच आले आणि गेले ।
शहाणे होऊन झुलले । काय सांगावें ।
- ५) झिजल्यावांचून कीर्ति कैची । माग्यता नव्हे कीं फुकाची । (११-५-९)

हे उतारे अगदी निवडक व लोटक आहेत. त्यांत दासबोधाचीं तत्वे दीजरूपानें सांगितलीं आहेत.

समर्थाचे काव्य दासबोधाखेरीज इतर पुष्कळ आहे. पण ते काव्य अप्रकाशित आहे. धुळ्याचे कै. देव यांनी ते काव्य स्वतंत्र खंडाच्या रूपानें प्रसिद्धि केले आहे. हीं सर्व प्रकरणें समर्थांनीं निरनिराळ्या प्रसंगीं लिहिलेलीं आहेत. समर्थांनीं स्फुटकाव्याप्रमाणें एक रामायणहि रचिलें आहे. पण हें रामायण साग्र नाही. सीतेची बंधमुक्तता करून रावणाचा वध करण्याचा जो भाग मूळ रामायणात आहे तोच समर्थांनीं आपल्या रामायणाचा मुख्य विषय बनविला आहे. ही निवड करण्यातहि त्यांचे औचित्य व राष्ट्रीय दृष्टि दिसून येते. महाराष्ट्राचे बंधन दूर करणें हे समर्थांचे उद्दिष्ट कार्य होतें. अर्थात् या कार्यास पोषक असा सीताबंधन विमोचनाचा प्रसंग तेवढा निवडून तो आपल्या भेदक वक्तृत्वाने तत्कालीन महाराष्ट्राच्या मनावर ठसविण्याचा प्रयत्न त्यांनी करावा, हे त्यांच्या विचक्षणेस व धूर्ततेस साजेसेच आहे. ह्या एकाच गोष्टीवरून समर्थांची दृष्टि इतर संतांहून कशी निराळी म्हणजे राष्ट्रीय अशी होती, हें वाचकांच्या सहज लक्षांत येईल, त्यांनी इतर काव्यप्रकरणें बहुधा याच दृष्टीनें लिहिलेलीं आहेत. त्यामुळें दासबोधाप्रमाणें तीहि धगधगीत व चैतन्यरूप असून आजकालच्या वाचकावगचिहि चित्ताकर्षण करूं शकतात. या प्रकरणांतहि राष्ट्रोद्धाराला आवश्यक अशा गुणांचे वर्णन ठिकठिकाणी फार मोहकरीतीनें केलेलें आहे. उदाहरणार्थ —

- भाग्यासी काय उणें रे । येतावांचून राहिलें ।
यत्न तो करावा कैसा । हेंचि आधीं कळेचना ॥ १ ॥
मुख्य येत विचाराचा । त्याबरी बोलणें बरे ॥
चालणे सत्य नियमाचे । नीति न्याय चुकों नये ॥ २ ॥
गलबला बुद्धि नासी ते । नाना निश्चय सांगती ।

करंटे मिळाले सर्वे । जो तो बुद्धिच सांगतो ।
 सांगावें तें आपणाला । आपणु करितां बळे ॥ ७ ॥ (स्फुट प्रकरण)
 प्रसंगा चळचळा कांपे । तो प्राणी आत्मघातकी ॥ ५ ॥ (स्फुट प्रकरण)
 राम उपासना माझी । त्रयलोक्य सुख पावलें ।
 सोडिले देव इंद्रादि । तोडिलीं बंधनें बळे ॥
 कीर्तीसी तुळणा नाही । प्रतापें आगळा बहु ।
 न्याय नेमस्त ही लीला । न भूतो न भविष्यति ॥
 उन्मत्त रावणें येणें । त्रैलोक्य पोडिलें बळे ॥
 देव ते घातले बंदी । कै पक्षी राम पावला ।

श्रीरामांनीं सीताशुद्धि करून शक्ति ऊर्फ आदिमाया-जगज्जननी हिची
 बाराघना करून तिच्या वरप्रसादानें रावणाचा पराभव केला.

समर्थानीं आपल्या सांप्रदायाचीं लक्षणे विशद करून दाखविलीं आहेत.
 अशीं लक्षणे सांगून शेवटीं—

विसावे लक्षण राम उपासना । वेध लावी जना भक्तिरंगें
 असें सांगितलें आहे.

हरिकथानिरूपण, राजकारण, सावधपण, हीं जीं रामदासी सांप्रदायाचीं
 तीन प्रमुख अंगें त्यांचें मनन केल्यानें लोकांना त्यांचा उत्कृष्ट प्रकारे लाभ होतो.

×

×

×

“असा हा सोहळा ! असा हा उत्सव ”

शिर्डी येथील या रामनवमीच्या उत्सवाची आतुरता सर्व भाविक लोकांना लागलेली असते. हा उत्सव यात्रेच्या स्वरूपात जरी असला तरी मुख्य कार्यक्रम ह. भ. प. अनंतराव आठवले यांच्या कीर्तनाचा सोहळा हा होय. तसेच तीन दिवस होणाऱ्या अध्यात्माचा सुगंध घ्यावयास मनाची ओढ लागलेली असते. वर्षातून एकदाच हा आनंद मनाला प्रसन्न करणारा, जीवनाला मार्ग दाखविणारा, मनाला तृप्त करणारा असा हा आनंदाचा साठा घ्यावा लागतो व तो साठवावा लागतो.

रामनवमीचा उत्सव देशभर साजरा केला जातो. परंतु शिर्डीचा सोहळा श्रीसाईंचा दरबार म्हणजे अद्वितीय असा मनाला वाटणारा आहे. ठिकठिकाणी दुकाने सजू लागतात. फुलांचे ढीग व मोठमोठे हार झळकू लागतात. पहिला दिवस म्हणजे श्रीसाईंचरित्त अखंड पारायण द्वारकामाईत चालू असते. भव्य मखरात श्रीसाईंबाबाचा फोटो ठेवलेला असतो. द्वारकामाईची सध्या खूपच सुधारणा झाली आहे. सुंदर तऱ्हेचा रंग द्वारकामाईस दिला असल्याने द्वारकामाई मंदिर अधिकच सुंदर दिसू लागले आहे. तेथे नेहमीच स्वच्छता असते. दुपारी ४ वाजता कीर्तन होते. हजारो भाविक लोक कीर्तनासाठी तन्मयतेने ठाण मांडून असतात. यापेक्षाही खरा कीर्तनाचा सोहळा रामनवमी व काल्याचे कीर्तन यांचा असतो. जागा पटकविण्यासाठी ९ च्या सुमारासच लोक ठाण मांडून असतात. कीर्तनाची सर्व व्यवस्था इतकी व्यवस्थित असते की ते पाहिल्यावर मन कसे उत्साहाने भरून येते. सुंदर चांदीचा पाळणा फुलांनी सजविलेला असतो. दोरी सुद्धा फुलांची असते. सगळीकडे फुलांचा सुगंध दरवळलेला असतो. हजारोंच्या संख्येने लोक ह. भ. प. आठवले यांची येण्याची वाट पहात असतात. गडबड नाही की गोंधळ नाही. लोक स्वयंस्फूर्तीने शांतता पाळतात. पाहिल्याने श्री. तुकाराम-बुवा यांच्या कंठातून निघालेले व मनाला मुग्ध करून टाकणारे स्वर राउळात घुमू लागतात, व त्यांना साथ देणारे श्री. छगनराव यांच्या खड्या आवाजाने वातावरण दुमदुमू लागते. लोक भजन करण्यात मग्न होऊन जातात, आणि मग ह. भ. प. आठवले अंगावरील उपरणे सावरीतच प्रवेश करतात. त्यांना पाहिल्यावर विद्वत्तेचे व अध्यात्माचे तेज जणू स्पर्धाच करीत आहेत असा भास निर्माण होतो. पहिले नमन वगैरे झाल्यावर कीर्तनाला सुरवातच मनाला चटक लागणारी होत असते.

रामनवमीची कथा ही नेहमीचीच, परंतु ती सांगताना ते अनेक गोष्टींचा उलगाडा करतात. मधून मधून सध्याच्या आधुनिक युगावर फटकारे मारतात. रामजन्माचा सोहळा वर्णन करताना कित्येक वेळा दुःखाने तर कित्येक वेळा

आनंदाने गहिवरून येणारे प्रसंग प्रेक्षकांमोर ते मांडतात. तो भक्तीचा अपूर्व सोहळा पाहता पाहता लोकांच्या कल्पनाचक्षुःपुढे तो प्रसंग जणू काही आकार पळ लागतो. लहान थोर, सुशिक्षित अशिक्षित पुतळ्यांप्रमाणे स्तब्ध बसलेले असतात. श्रीसाईराजा आपल्या या सोहळ्याचे उघडलेल्या महाद्वारातून व फुलांच्या भरलेल्या सुगंधातून प्रसन्नतेने जणू कीतुक करीत आहेत असे वाटते. भक्तीने भारावलेले भक्त सोहळ्यात मग्न झालेले असतात.

लोकांना समाधीतून जागे करण्याकरिता मधून मधून हरिनामाचा गजर चालू असतो. रामजन्म झाल्यावर कानावर सुस्वर निनादू लागतो; आणि श्री. तुकारामबुवा रामाचा पाळणा आपली शक्ती पराकोटीला लाऊन जेव्हा गजर लागतात तेव्हा तो सर्व सोहळा मन हरपून टाकणारा, मुग्ध करणारा असतो. फुलांची दोरी हातीं घेऊन ह. भ. प. आठवलेबुवा जणू काही भक्तांना संदेशच देत असतात की, दुष्ट वासनांना दोरी प्रमाणे खेचून धरा व निष्काम भक्तो करा, स्वार्थ सोडा, पवित्र रहा.

दुसरा दिवस काल्याचे कीर्तन. त्या दिवशी तर खेळ पाहाण्याकरिता लोकांची खूपच गर्दी झालेली असते. परन्तु शिस्त व शांतता यामुळे कीर्तन सर्वांचा ऐकावयास मिळते. खरे म्हणजे श्रीकृष्णलीला सर्वांना माहित असते. परन्तु तीच श्रीकृष्णाची लीला ह. भ. प. आठवले बुवा यांच्या दिव्य वाणीतून जणू प्रभावित होत लोकांना ऐकावयास मिळत होती. प्रत्येक गोष्ट गहीवरलेली, भारावलेली अशी सांगितली जात होती. त्यातूनच भक्तांनी आपल्या जीवनाचा उद्धार कसा करावा याचाही मार्ग दाखविला जात होता. प्रत्येक खेळाच्या वेळी ह. भ. प. आठवलेबुवा जणू श्रीकृष्ण रूपातच खेळ खेळतात असा भास होत होता. कधीही न पाहिलेले खेळ पिंगा, घोडा, फुगड्या इत्यादि सहज खेळतांना पाहून मन थक्क होत होते. अशा रीतीने रामचरित्रात गुंतलेले मन श्रीकृष्णाच्या बाललीलांनी तृप्त होते व काल्याच्या लाह्यांचा प्रसाद घेऊन भरल्या मनाने लोक घरी परतत होते. रामनवमीचा असा हा सोहळा, असा हा उत्सव, साजरा झाला.

— सी. उषा प्रभाकर मुळे,
साईनाथ माध्यमिक विद्यालय,
(शिर्डी)

ज्योतिषशास्त्र

(लेखक - शरद दत्तात्रय उपाध्ये)

(ज्योतिष हें शास्त्र नसून एक थोतांड आहे अशी गैरसमजूत आज रुढ झाली आहे. त्याचबरोबर ज्योतिषाचा प्रसारही होत असून त्याचा शास्त्रीय रीतीने अभ्यास करण्याची प्रवृत्तीही वाढत आहे. कुठल्याही चांगल्या गोष्टीचा गैरफायदा घेऊन स्वार्थ साधणारे लुच्चे-लफंगे सर्वत्र सर्वकाळ असतात, व त्यांच्यामुळे त्या चांगल्या गोष्टींचे विडंबन होऊन त्या थट्टेचा विषय बनतात. जिवाय, कोठलीही चांगली गोष्ट किंबहुना लोकोत्तर विभूति सुद्धा लोकनिदेतून मुळ नाहीत. असें आज ज्योतिषाचे झाले आहे. परंतु हें एक महान् शास्त्र असून भृगुऋषींनी त्याला उच्च स्थान प्राप्त करून दिले आहे. केवळ भारतांतच नव्हे, तर युरोप-अमेरिकेंतही, शास्त्र म्हणून ज्योतिषाचा अभ्यास आस्थेने केला जातो. साईभक्त श्री. शरद दत्तात्रय उपाध्ये यांनीही ज्योतिषाचा सखोल अभ्यास केला असून त्या संबंधी अभ्यासवर्गही ते घेत असतात. 'साईलीला' मासिकासाठी त्यांनी या विषयावर लेखमाला लिहिण्याचें मान्य केलें असून आम्ही या अंकापासून ती क्रमशः सुरू करीत आहों.

- संपादक.)

ग्रहरत्नधारण चिकित्सा :-

ग्रहरत्न (Precious Stone) हा विषय तसा फार जुना आहे. समुद्र-मंथनातून निर्माण झालेल्या अनेक दिव्य रत्नांचा उपयोग प्रत्यक्ष देवांनीही केलेला आहे. रत्नपरीक्षा ६४ कलांपैकी एक मानली जाते. याचे मुख्य कारण म्हणजे 'रत्न' हा विषयच शास्त्रीय आहे. कारण रत्नांचा उपयोग म्हणजेच वैश्विक किरणांचा (Cosmic Rays) उपयोग. परंतु ह्या दिव्य व अवघड शास्त्रांतील मूळ कल्पना वाजूस राहून त्यामागे अनेक अर्धवट, अशास्त्रीय, भोंगळ कल्पना आल्या. कारण 'रत्न' ही गोष्टच सर्वसामान्य माणसापर्यंत पोहोचू शकली नाही. रत्नांचा संग्रह अगर विक्री करणारे श्रीमंत लोक रत्नपरीक्षेत दर्दी असले तरी ते Chemist होत व रत्न वापरण्यास सल्ला देणारे ज्योतिषी हे Doctor असतात. दुर्दैवाने हे रत्न गरीब ज्योतिषापर्यंत येऊच न शकल्याने त्यांचा वापर पडताळे इत्यादी गोष्टी अंधारातच राहिल्या व कोणीही कुठलाही सल्ला देऊ लागल्याने एवढी महाग रत्ने वापरूनही व्यक्तीला फायदा न मिळाल्याने ह्या जीवनापयोगी शास्त्राने योग्य दिग्दर्शनाअभावी जनतेचा विश्वास घालवला. त्यातच भोंगळ कल्पनांची भर पडली. 'रत्न लाभते की नाही हे पहाण्यासाठी ते घरी

आणून तांदुळात ठेवावे व आठ दिवस प्रचिती पहावी' ही अशीच एक कल्पना. रत्न नुसते ठेऊन काय होणार आहे ? मग जव्हेच्याच्या घरात सर्व रत्ने अगनात त्याला त्याचा काय उपयोग होतो ? कपाटांत औषध ठेऊन रुग्णाडनावर परिणाम होईल की ते त्याला पोटांत दिल्यावर ? तद्बद्दल रत्न योग्य त्या वेळांत धारण केल्याशिवाय त्याचा फलादेश कसा अनुभवास येणार ? रत्नाचा वापर म्हणजेच रत्नामध्ये असलेल्या एकाच प्रकारच्या प्रक्षेपित होणाऱ्या वैश्विक किरणांचे शरीरांत ग्रहण करणे.

रत्नांचा बरील तऱ्हेचा उपयोग एकदा निश्चित केल्यानंतर हे रंग येतात कुठून ? ते प्रक्षेपित व्हावे म्हणून त्या रत्नांवर कोणते संस्कार करावे लागतात ? त्या रंगाने शरीरांतर्गत काय फेरफार होतात किंवा ते रंग विशिष्ट व्यक्तीला उपयुक्त का हानिकारक ते कसे ओळखावे इत्यादीचा तपशील देणे क्रमप्राप्त ठरते.

एखाद्या व्यक्तीला एखादे रत्न लाभते ह्याचा शास्त्रीय अर्थ एवढाच की त्या रत्नांतून प्रक्षेपित होणारे रंग त्या व्यक्तीच्या शरीरास अनुकूल असतात व व्यक्तीच्या शरीरांतील सप्तरंगांचा समतोल ह्या विशिष्ट रंगाने साधला जातो. नैसर्गिकरीत्या जो रंग शरीरांत कमी असेल तोच रत्नाद्वारे द्यावा हे ओघानेच आले. म्हणजेच कुंडलीत जो ग्रह फल देण्यास कमजोर आहे व त्या अभावी जीवनांत न्यून निर्माण होते तेच भरून काढले पाहिजे. जो ग्रह बलवान आहे व त्याचे भरपूर किरण व्यक्तीला मिळत आहेत त्याचे रत्न धारण करण्याची जरूरी नाही. जो तृप्त आहे त्याला अन्नाची जरूर नसून भुकेलेल्यास आहे. हाच ह्या मागचा महत्त्वाचा निष्कर्ष.

एकूण ज्ञात खरी रत्ने (Gems) ११ असून ती खालील प्रमाणे :-
१) माणिक-रवीचे २) मोती-चंद्राचे ३) पुष्कराज-गुरुचे ४) अलेक्झांड्रा-प्रजापतीचे ५) पाचू-बुधाचे ६) हिरा-शुक्राचे ७) क्षीरस्फटिक-वरुणाचे ८) नीलम्-शनीचे ९) पोवळें-मंगळाचे १०) गोमेद-राहूचे व ११) लसण्या-केतूचे. ही सारी दिव्य वैश्विक किरण असलेली रत्ने असून (Genuine Stones) इतर नकली असतात (Synthetic). चंद्रनीळ-Moon Stone, Topaz ही रत्ने मानलेली असूनही अस्सल रत्नांप्रमाणे फळ देत नाहीत त्याचे कारण पुढे कळेलच.

रत्नांचा उपयोग करण्यामागील कल्पनेचे स्थूल स्वरूप पाहिल्यानंतर त्याची ज्योतिषविषयक पार्श्वभूमीही आपणाला तपासून पहावी लागेल. कारण औषध हे रसायन असले तरी त्याचा उपयोग वैद्यकशास्त्राच्या अंमलाखाली येतो त्याचप्रमाणे रत्नाची उत्पत्ती हा भूगर्भशास्त्रविषय असला तरी त्याचा

उपयोग ज्योतिषशास्त्रात येतो. तेव्हा रत्नाची परीक्षा करण्यावाचून तो त्याचा हातात धारण करून उपयोग करण्यापर्यंतचे सर्व संस्कार ज्योतिषानेच केले पाहिजेत. त्यासाठी खालील गोष्टी अभ्यासाव्या लागतात.

१) रत्न शास्त्रीय दृष्टीने घडवले गेले आहे का? २) जातकाला कोणत्या रत्नाची जरूर आहे? ३) त्या रत्नाला प्रतिसाद देण्याइतपत तो ग्रह बळवान आहे का? ४) रत्नाची लोलक-परीक्षा (Prism test) घेतली आहे का? ५) सूक्ष्मदर्शक भिंगाखाली रत्न तपासून त्याचे पैलू योग्य आहेत का? ६) रत्न ज्या अंगठीत बसवायचे त्याचा धातू कोणता? ७) रत्न कारागिराने कसे बसवावे? ८) रत्नाची अंगठी कोणत्या वोट्यांत करावी? ९) रत्न मुदित होण्यासाठी कोणता मंत्र म्हणावा? ह्या सर्व गोष्टी पुढील लेखांत क्रमशः पाहू.

अभिप्राय

श्रीमद् भगवद्गीतेचें मराठींत काव्यमय रूपांतर

लेखक :- शाहीर पांडुरंग दत्तात्रय खाडिलकर, एम्. ए., बी. टी.)

कुक्षेत्रावर किकर्तव्यमूढ झालेल्या अर्जुनाला भगवान् श्रीकृष्णांनी योग्य तो उपदेश करून त्याच्या स्वतःच्या त्यावेळच्या कर्तव्याला (युद्धाला) पुनरपि सिद्ध केले. व्यासांनी तो उपदेश कविताबद्ध करून आपल्या महाभारत ग्रंथाच्या हृदयभागी (ऐन मध्यभागी) स्थित केला -

पार्थयि प्रतिबोधितां भगवता नाराधनेन स्वयं

व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्ये महाभारतम् ॥

॥ भगवंतांचा उपदेश व्यासांनी इतक्या सुसंगत व संपूर्ण रीतीने काव्यात उतरविला आहे की त्यांतील "च, वै, तु, हि" शब्दांनाही विशिष्ट अर्थ आहे असें सर्व थोर भाष्यकार मानीत आले आहेत. शिवाय गीतेचें तें व्यासविरचित काव्य अत्यंत रसाळ व सुबोध आहे, असेंच सर्व अधिकारी विद्वानांचे मत आहे. व्यासांच्या अलौकिक प्रतिभेमुळेच श्रीमद् भगवद्गीतेचें काव्य युगानुयुगे आबालवृद्धांच्या तोंडीं वसत आले आहे. श्रीज्ञानेश्वरांचेच यावद्दलचे उद्गार पहा :-

आणि कृष्णार्जुनीं मोकळी । गोठी चाबलिली जे निराळीं ।

ते श्रीव्यासें केली करतळीं । घेवों ये ऐसी ॥ (जा. १८। १६९६,

म्हणौनि श्रीव्यासाचा हा थोर । विश्वासी जाला उपकार ।

जे श्रीकृष्ण उक्ति आकार । ग्रंथाचा केला ॥ (जा. १८। १७०३

परंतु गीतेचें काव्य याप्रमाणें म्हणण्यास व ऐकण्यास गोड असूनही त्याचा अर्थ सामान्यांना कळत नाही. ही अडचण ओळखून, गीतेवरचें आद्य मराठीभाष्य श्रीज्ञानेश्वरांनी लिहिलें -

तीरें संस्कृताचीं गहनें । तोडोनि मन्हाठिया शब्दसोपानें ।

रचिलीं धर्मनिधानें । श्रीनिवृत्ति देवें ॥ (जा. ११। ९)

कारण, समस्त लोकांना (विशेषतः आर्तांना) दुःख होऊं नये, सुखच व्हावें, अशी ज्ञानेश्वरांना तळमळ होती, व त्यासाठींच हा ग्रंथ आहे असें ते स्पष्ट सांगतात -

मग आर्तांचेनि वोरसें (दयेनें) । गीतार्थ ग्रंथमसिं ।

वर्षला शांतरसें । तो हा ग्रंथ ॥

(ज्ञानेश्वरी १८। १७६१)

गीतेचा अर्थ सांगण्याचे काम भाष्यद्वारे होत असले तरी त्यांतील पांडित्य, पूर्वपक्ष-उत्तरपक्ष, खंडन-मंडन इत्यादि अंगें सर्वसाधारण वाचकांना उपयोगी नसतात. गीतेचा संक्षिप्त व सरळ अर्थ त्याला हवा असतो, व शक्य तर तो मुखोद्गत व्हावा अशीही त्याला आवड असते. हें कार्य श्लोकबद्ध भाषांतराने चांगले होतें. अशाच हेतूने कविवर्य मोरोपंतांनी गीतेचें 'आर्यावद्ध' रूपांतर केले, वामनपंडितांनी 'समश्लोकी गीता' रचली व विनोबाजींनी 'गीताई' आळविली. शाहीर खाडिलकर यांनीही प्रस्तुत पुस्तकांत ह्याच उद्देशाने गीतेचें श्लोकबद्ध भाषांतर केले आहे.

तुळंगवास गीतेला फार मानवतो असे दिसते. ऐन युद्धाच्या धुमश्चक्रीत अर्जुनाला गीता सांगणाऱ्या भगवान् श्रीकृष्णाचा जन्मच मुळीं एका जुलमी सत्तेच्या तुळंगात झाला. म्हणूनच परकीय सत्तेने तुळंगात कोडलेल्या सत्याग्रही वीरांना तुळंगाच्या कोठडींत भगवंताची प्रेरणा लाभत असावी. लोकमान्यांचा जगप्रसिद्ध ग्रंथ, 'गीतारहस्य' मंडालेच्या दीर्घ तुळंगवासांतच निर्माण झाला. साने गुरुजी व विनोबा भावे यांचीही गीतेवरील प्रवचने व काव्ये तुळंगांतच स्फुरलीं. शाहीर खाडिलकर यांनीही हें गीतेचें श्लोकबद्ध भाषांतर १९३० सालच्या तुळंगवासांतच 'स्वान्तःमुखाय' केले आहे, व ते फार सुरस उतरले आहे.

शाहीर खाडिलकर हे पोवाडेकार व कीर्तनकार म्हणून महाराष्ट्राला सुपरिचित आहेत. त्यांनी विपुल ग्रंथरचनाही केलेली आहे. परंतु ते आपल्या पोवाडेवाङ्मयात ऐतिहासिक घटनांशी जसे समरस झाले आहेत तसेच या पुस्तकांत ते गीतेसारख्या तात्त्विक प्रतिपादनाशीही समरस झाले आहेत. या विषयीचें प्रत्यंतर आम्ही कांहीं श्लोकांची भाषांतरें मूळ श्लोकांसह देऊन पुढे दाखविलेंच आहे.

गीतेतील कांहीं स्थळे—उदाहरणार्थ, अध्याय २ मधील स्थितप्रज्ञाचीं लक्षणे, अ. ६ मधील योगमार्गाचे विवेचन, अ. १३ मधील ज्ञान-अज्ञानाचे विवरण, अ. १५ मधील पुरुषोत्तमयोगाचे वर्णन इत्यादि—म्हणजे भाषांतरकर्त्याची कसोटीच होय. कठीण सांगणे सोपें असतें, व सोपें सांगणे कठीण असतें. त्याप्रमाणें या ठिकाणीं होतें. कित्येकांचें भाष्य व भाषांतर या स्थळीं मुळाहूनही कठीण व क्लिष्ट वाटतें. परंतु खाडिलकरांचें भाषांतर या सगळ्या ठिकाणीं अगदीं सुगम व मनोहारि झालें आहे. साहित्यांत 'प्रतीति सुगमं वचः' अशी प्रसादगुणाची व्याख्या करतात. तो प्रसादगुण या पुस्तकांत पदोपदीं आढळतो. असो. साखरेची गोडी वर्णन करून कशी समजणार? त्यासाठी साखर स्वतः चाखिली पाहिजे. म्हणूनच, हें पुस्तक सर्वांनी अवश्य संग्रहीं ठेवून त्यांतील गोड स्थळे आत्मसात करावीत असे सुचवून, यांतील कांहीं गोड घांस वाचकांस सादर करतां.

श्रीगीतार्थ सुधाकर मधील कांहीं रम्य स्थळे

संक्षेपः—या भाषांतरांत ज्या चाली व वृत्ते लेखकानें योजिलीं आहेत त्यांबद्दलचे संक्षेप खालीलप्रमाणेंः—

घ.—घनश्याम सुंदरा०; उ.—उपजाति—इंद्रवंशा;

आ.—आर्या; शा.—शार्दूलविक्रीडित.

या चाली कळत्यानें पाठांतर योग्य तसें होऊं शकेल. गीतेतील अध्याय व श्लोक क्रमांक मूळ श्लोकापुढें कंसांत दिले आहेत.

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामकाः पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ (१।१)

पुण्यभूमि जें कुरुक्षेत्र त्या वरी युद्धा मीनले । संजया !

मत्पुत्र तसे पांडव करिते काय सांग जाहले ॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निर्वातितुम् ।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ (१।३९)

दोष घोर तो दिसतो मजला स्पष्ट, म्हणुनि मम्मनीं ।

पापपराङ्मुख होण्याचें हें आलें आतां ज्ञाणीं ॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे, शिष्यस्तेज्जं शशि मां त्वां प्रपन्नम् ॥

(घ.) स्वभाववृत्ती नष्ट जाहली दैन्यानें श्रीहरी ।

कर्तव्याचा मोह मनाला, पडला पृच्छा करीं ॥

जें श्रेयस्कर असेल आतां सांग सख्या ! तें मला ।

शिष्य तुझा जाहलों यादवा ! शरणागत मी तुला ॥

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ (२।१८)

(घ.) तो अविनाशी अचिंत्य आत्मा नित्य सदा जाहला ।

नश्वर सारे देह, म्हणुनि चल । ऊठ । जिंक शत्रुला ॥ पुढे चालू

श्रीअनुभवामृत-भूमिका

मुखपृष्ठावर चुंबनाचे शिल्पचित्र असलेल्या या ६२ पानी पुस्तकाचे 'लेखक' हे 'एकाकी' या टोपण नांवाचे कुणीतरी आहेत. श्रीज्ञानेशांच्या अमृतानुभवाची भूमिका यांना सांगायची आहे, पण हे आपल्या अपत्यास "लक्षांत ठेवावे असे एक (प्रेम) प्रकरण" या नांवाने हांक मारतात.

अमृतानुभवावर अनेक सुरस भाष्ये झाली आहेत, व तीं मूळ ग्रंथांतील ओव्यांचा अर्थ आपापल्या परीने अधिक स्पष्ट करतात. परंतु अमृतानुभव नुसता वाचून जर एखाद्याला थोडाफार समजत असेल तर या पुस्तकानें त्याचा पुरता विचका होऊन 'चक्रं भ्रमति मस्तके' अशी त्याची शोचनीय अवस्था होईल. असें विलक्षण सामर्थ्य या पुस्तकाच्या शब्दाशब्दात भरलेलें आहे, जणूं काय सामर्थ्याचें एवढें प्रदर्शन पुरेसें न वाटून लेखकानें त्याला १२० पानांचा दुसरा भाग जोडून त्याला (ह्या "प्रेमप्रकरणा" चें) (अमर) कथेचें अधिक 'अनावरण'!) असें अजब नांव दिलें आहे. आतांपर्यंतचीं अवतरणचिन्हें व उद्गारचिन्हें 'लेखक' चींच आहेत ! हीं चिन्हें व संधिरेपा (डॅश) यांची इतकी वारेमाप उधळपट्टी लेखकूनें शब्दाशब्दांस केली आहे कीं छापखान्यांतील त्यांचे खिळे संपल्यामुळेच लेखकू थांबला, नाहीतर तो याहीपुढें भरमसाट लिहीत राहिला असता, असें आम्हांस वाटतें.

या पुस्तकांतील मजकुरावर आम्ही लेखणी बोथट न करतां कांहीं नमुनेच जसेच्या तसे देतो. त्यांवरून आमचा 'अभिप्राय' स्पष्ट होईल !

प्रेमी-युग्मांची येथें खरोखरच पराकाष्ठा आहे !!

परस्परांच्या दुष्प्राप्यतेमुळे त्यांच्या प्रेमाची 'मनीषा intensity' वाढली असावी काय ?—पण, तें सोडून द्या ! माव येथें असे मुळींच नाही !!

प्रेमी-युग्मांचे 'ध्येय' असे ठेवून जगणें—व, प्रत्यक्ष 'ते होंगें'—ह्यांत किती जमीनअस्मानाचा फरक आहे पहा !!!

'निराशा' नुसती व्यक्ततेस आणून भागत नाहीं, तर, ('भासणान्या' प्रेमांत ती असणारी) ती-सुप्त-दडलेली-ती-निःशेष नाहीशी करायला (-व्हायला-) पाहिजे. —आणि असें व्हायलाच पाहिजे !!!

हा 'तिसरा' आला—मुल झालें म्हणून 'तिसरा' कोण आपल्यांत आला, असे ह्यांना वाटत नाहीं ! 'तिसऱ्या' चा 'झोक' आपल्याला हे केव्हाही लागून देत नाहीत—असे ह्यांचें 'ज' त्रुटपण !! पहा ! मुलाची काळजी वाहून सुद्धां ह्यांनीं आपला "एकटपणा" सांभाळला !! ह्यांना आतां हे झालेलें मूलही ह्यांचे 'एकत्व' मोडूं शकत नाहीं !!!

जगाच्या आरंभापासून (-जगाचा पट खोलण्या अगोदरही-) व जगाच्या अंतापर्यंत (-जगाचा या अंत झाल्यानंतरही-) जीं जीं प्रेमी-युग्में (-मिथुनें-) झालीं, असतील व होतील-त्यांत आम्ही 'दाटून' आहोंत किवहुना, तीच "आम्हीच" आहोंत !!!

असा ह्यांचा हा "शृंगार"-("खेळ")-("परस्पर")-सारखा चालू असतो !!

फार काय, हीं (दोघें) 'एकोपजीवी'-ही एकमेकांवर परस्पर अवलंबून (पण, "अवलंबून" शब्द ही येथें बरोबर नाहीं)-अशी ही 'एक एकाची'-एकांगाची-आहेत !!!

मध्यंतरी जरा ह्या दोन ओव्या पहातां कां !!!

हा "प्रेम" प्रकार-हा "चाळा"-हा खेळ कोठें चालतो ! तर,- "चार-स्थळीं !!!" "चारस्थळ"-हा "अवस्था" दर्शक शब्द आहे, 'स्थळ' दर्शक नाहीं. जरी 'स्थळ' शब्द असला तरी !!!

मागील वाक्य जरा लक्षपूर्वक पहा-केवळ बुद्धीनें नाहीं !!!

मांडलींचा "श्री"-(-"गुप्त"-("गुह्य")-)-"श्री" सांप्रदायः

×

×

×

छापखान्यांतलीं सगळी अवतरणचिन्हे, उद्गारचिन्हे व डॅश संपले अशी सूचना कंपोजिटरांनी केल्यामुळे आतां आणखी नमुने देत नाहीं. शिवाय, वाचकांचीही आम्हांस दया येऊं लागली आहे.

वर दिलेले उत्तारे एकापुढचे एक असे आहेत. इतकें असून त्यांत कांहीं संबंध आहे का ? तसेंच, प्रस्तावना नाहीं कीं प्रतिपाद्य विषयही कुठें सांगितलेला नाही. मग पूर्वसंबंध तरी कोठून समजणार ?

एकाद्या वाक्य मुलाच्या हातांत जर दोन्याचें रीळ सांपडलें तर कांही वेळानें तें त्याचा पार गुंता करून टाकतें. अशी करामत लेखकूनें येथें केली आहे. 'मुद्दे आणि गुद्दे' या पुस्तकांत नवकाव्याविषयी लिहितांना आचार्य अठ्ठांनी म्हलें होतें कीं "हें काव्यवाचून आमच्या डोक्यांतील मेंदू सुकलेल्या नारळांतील गोट्याप्रमाणें गरगर फिरूं लागला." तीच स्थिति इथें होते. लेखकू सांगतात-

प्रत्येक वेळेला ह्यांतील जर थोडें थोडें वाचत गेलांत-तर, 'मना' वर नकळत जो 'ताण' येतो, तो येणार नाही ! व 'मन "अधिक" ग्रहण करायला ताजें" (-'fresh'-) राहील !!

आम्ही आमच्या वाचकांना लेखकूच्या धर्तीवर एवढेंच सांगतो कीं-हे "पुस्तक" 'कळण्या' (-तव्हे !- 'आकळण्या'-) 'आधी' (-भयंकर 'आधीं !!!'-) "अनुभवामृत"-म्हणजेच "अमृतानुभव"- 'स्वतः' घ्यावा !!!

×

×

×

॥ असा हा अलौकिक पुरुष ॥

जगन्माता कौसल्या देवी पुण्यवान

तियेस दशरथ पती लाभला भाग्यवान

पोढी रत्न पृथ्वीमोलाचे वाढले स्वतेजात

जन्म मुहूर्त, चैत्र शुद्ध नवमीचा घेऊन जगतात

तेजःपुंज बालक शोभे, पाळण्यात सूर्य मालेतील

अभिमान मातापित्यास, भाग्यशाली होईल

अयोध्याक्षेत्री वाढत चालले बालक कर्तृत्वान

शिक्षण धार्मिक ग्रंथ, आणि धनुर्विद्या गुरु वसिष्ठ हातून

लागता पुण्य चरण शिलेस, अहित्योद्धार झाला

प्रकाश झोती, शिलेतून संजुळ स्वरमाला

दाही जनकातें फिरविली, दाही दिशात

जो चढवील प्रत्यंचा शिवधनुष्यास, सीता वरील त्यास

राजे महाराजे स्वयंवर मंडपी उच्च स्थानावर

माळ यशाची चालून आली, प्रभूरामचंद्रावर

आदर्श पति-पत्नी, रामप्रभू आणि सीता पतिव्रतेची

त्यास बंधु लाभले, लक्ष्मण, भरत आणि शत्रुघ्न मायेची

राज्य कारभार दशरथे सोपविला रामप्रभूवर

आनंदी आनंद, रामोत्सव सर्व राज्यात

वचन कंई पूर्तोस्तव, दशरथे रामास धाडिले बनवासास

चालविला राज्यकारभार भरताने, पादुका समवेत

ओलांडिता लक्ष्मणरेषा, सीता पळविली रावणाने

पराक्रमे राम-रावण युद्धात, सीता स्वगृही आनंदांने

एक वचनी, एकबाणी, एक पत्नी, असा नावलौकिक रामाचा

भक्त मारुती, सेवेस तत्पर उभा कायमचा

असा हा अलौकिक पुरुष रामराज्ये होऊन गेला

सर्वास प्रिय, आदर्श जगताचा भूवरी झाला

प्रार्थना (अमंग)

नित्य शुद्धतेचे । असावे वर्तन ।

आणि आचरण । निष्कलंक ॥ १ ॥

मनाने करावे । तुझेच चिंतन ।

आणिक जतन । नाम तुझे ॥ २ ॥

सतत रहावे । तुझेचि स्मरण ।

अन्य काही भान । असो नये ॥ ३ ॥

नयनी पहावे । तुझे मोड रूप ।

ठसावे स्वरूप । अंतर्दामी ॥ ४ ॥

श्रवणी पडावे । नाम अखंडीत ।

नित्य विकसीत । राहो मन ॥ ५ ॥

मुखी असो घावी । सदा नम्र वाणी ।

तैशीच करणी । वाचे जैसी ॥ ६ ॥

ईश्वरी श्रद्धेची । ठेव ही मोलाची ।

असावी सदाची । पाठराखी ॥ ७ ॥

विश्वबंधुत्वाची । असावी जाणीव ।

अंगी सख्यभाव । नित्य वसो ॥ ८ ॥

सुबोध वचने । नित्य परिसावी ।

अंतरी ठसावी । बोधरूपे ॥ ९ ॥

शुद्ध असोवक । देहाचे पोषण ।

देवाचे भजन । मनालागी ॥ १० ॥

ईश्वरी कूपेची । असावी सोबत ।

नित्य जीवनात । शान्तिरूपे ॥ ११ ॥

तुझी सोयरीक । असावी असूट ।
नित्य तू निकट । रहावे माझ्या ॥ १२ ॥

नामरूपी धन । असावे संग्रही ।
आत्माराम वेही । हृदयासनी ॥ १३ ॥

गुरूचे आज्ञेत । रहावे अंकीत ।
आपुलेच हीत । ओळखोनि ॥ १४ ॥

अमृताचे क्षणी । तुझी दिव्यवाणी ।
पडावी श्रवणी । मोक्षदायी ॥ १५ ॥

भगवान् श्रीसाईनाथार्पणमस्तु ॥

- शाम जुवळे

दैवी - सृष्टी

दिवस सरतो आणि तेथे रात्र येऊनि ठेपते ।
नियम हा पाळी क्रमाचा म्हणुनि सृष्टी चालते ॥ १ ॥

मृत्यु कोणी पावतो आणि जन्म कोणी जे तिथे ।
गळून पडतो पिकली पाने, स्थान परि तें ना रितें ॥ २ ॥

झीज जेव्हां होतसे तंव वाढ कुणि ना रोखिते ।
ओहटी आणि भरती यांचा गोक पृथ्वी गुंफिते ॥ ३ ॥

फूल जेव्हां उमलते तंव कळि न तेथे थांबते ।
बालपण तें जाई तेव्हां तरुणता डोकावते ॥ ४ ॥

किलीक अले आणि गेले काळ परि चाले पुढे ।
मेळ यांचा कोण घाली, ईश्वरा तुज ठाव तें ॥ ५ ॥

- शाम जुवळे

अमृत - पुत्र मानव

व्यथा मनींची तुझ्या मानवा वृथा कुणाला कथू नको ।
दयाळु ईश्वर तुझा रक्षिता त्यास कधी विस्मरू नको ॥ १ ॥

तुला दिलेला जन्म मानवा हीनपणाचा लेखु नको ।
ध्यान देउनी कर्म करी तू आस फलाची ठेवु नको ॥ २ ॥

प्राप्त स्थितिला वरचढ करुनि पराजीत तू होउ नको ।
धैर्याने तू मार्ग हुडकुनी कर्माने बळि पडू नको ॥ ३ ॥

कठोर वचने तुला दूषितां वर्म कुणाचे काढु नको ।
अपमानाचे शल्य साहि तूं आनंद आपुला गमवु नको ॥ ४ ॥

कार्य - विघातक गर्व म्हणूनी अंगी तया बाळगू नको ।
विनम्र - भावे सेवा करि पण श्रेय त्याचे घेउ नको ॥ ५ ॥

मौनाचे तू मर्म जाणुनी व्यर्थ भाषणा करू नको ।
वादावादी बरी नव्हे तरि सहृदयतेला सोडू नको ॥ ६ ॥

गुण-गौरव तो तुझा चालता तोल मनाचा ढळवू नको ।
स्थितप्रज्ञ तू सदा राहुनी, विनयाला डावलू नको ॥ ७ ॥

असत्य वचने अर्थ जमवुनी भोग त्याचा घेउ नको ।
सत्य, धर्म आणि प्रेम-शांतिचा मार्ग कदापी सोडू नको ॥ ८ ॥

प्रयत्नशील तूं सदा राहि, परि दुर्मुखलेला बसू नको ।
बाह्य वस्तुचा आनंद खोटा निवासी त्याचा होउ नको ॥ ९ ॥

आत्म्याची संगती लाभता देहावरि विश्वसू नको ।
नामाची नित कास धरी अन् अंतिम ध्येया विसरू नको ॥ १० ॥

शिरडी - वृत्त

मार्च १९७२

गुढीपाडवा :- या दिवशी श्रीचे रथाची मिरवणूक गांवातून सालावादे प्रमाणे काढण्यात आली होती. दोन्ही मिरवणुका सायंकाळचे सुमाराम काढण्यात आल्या होत्या. नवीन वर्षारंभानिमित्त गुढीपाडव्या दिवशी सकाळी ७ वा. मे. रिसिव्हर साहेब यांनी श्रींना अभिवेक केला. श्रींच्या मंदिराचे कळसावर विजेच्या दिव्यांची रोषणाई करण्यात आली होती. रात्री कीर्तन-गायन कार्यक्रम झाले.

कोर्ट, २) श्री. माथुर साहेब, माजी जनरल मॅनेजर सेट्रल रेल्वे मुंबई. ३) श्री. मुदलीयार साहेब, डायरेक्टर ऑफ इम्प्लॉयमेंट मध्यप्रदेश, जबलपूर, ४) श्री. नारायण सीताराम बुचकेसाहेब. असि. चॅरिटी कमिशनर, पुणेविभाग पुणे. ५) श्री. जी. व्ही. देव, डिस्ट्रीक्ट अँड सेक्शन जज अहमदनगर.

६) श्री. सुधाकरदेव, सुपरिटेण्डेंट ऑफ पोलीस, अहमदनगर.

७) श्री. कर्णिक साहेब, इन्कमटॅक्स कमिशनर, नागपूर,

८) श्री. जी. के. शहा, कस्टोडियन. न्यू इंडिया जनरल इन्शुरन्स कार्पोरेशन, मुंबई.

हवापाणी :- शिर्डी येथील हवा कोरडी असून कोणत्याही प्रकारे रोगरायी वगैरे नाही. या महिन्यांत उष्मा सुरू झाला असून दिवसभर खूप उकाडा भासतो. तरीपण रात्री व सकाळी हवा थोडीशी थंड व आल्हाददायक असते.

धोरामोठ्यांच्या भेटी :- १) श्री. जे. आर. मुधोळकर साहेब, माजी न्यायमूर्ति सुप्रीम या महिन्यांत रामनवमी उत्सव असल्यामुळे बाहेरगांवची भक्तमंडळी श्रीसाईचे दर्शनास मोठ्या संख्येने आली होती. रामनवमी उत्सव दि. २२-३-७२ ते दि. २४-३-७२ पर्यंत तीन दिवस मोठ्या थाटाने साजरा झाला.

उत्सवाचा पहिला दिवस :- बुधवार पहाटे ५-१५ वा. काकड आरती झाल्यावर श्रींच्या फोटोची व चरित्र ग्रंथाची मिरवणूक समाधि मंदिरातून निघून गुरुस्थान-मार्गे द्वारकामार्गे गेली. तेथे अखंड साईचरित्र अध्याय वाचनास सुरुवात झाली.

नित्याचे कार्यक्रम झाल्यावर दुपारी ४ ते ६ श्री. ह. भ. प. तुकारामबुवा आजेगांवकर जि. परभणी, यांचे कीर्तन झाले. रात्री ७-३० ते ११-३० पर्यंत रेडिओस्टार सौ. मधुबाला चावला (जव्हेरी) व सौ. निर्मला गोगटे यांच्या गायनाचा कार्यक्रम झाला. पेटी व तबला यांची साथ श्री. वालाबलकर व श्री. नागेशकर यांनी केली. श्रींच्या पालखीची मिरवणूक गांवातून आल्यावर शेजारती झाली.

उत्सवाचा मुख्य दिवस गुरुवार :- पहाटे पासूनच भक्तांची गर्दी होती. काकड आरती झाल्यावर श्रींच्या फोटोची व चरित्र ग्रंथाची मिरवणूक द्वारकामाईतून आली. त्यानंतर कावडीची भव्य मिरवणूक गांवातून आल्यावर श्रींचे मंगलस्नान कावडीच्या पाण्याने झाले. दुपारी ११ ते १२-३० श्री. ह. भ. प. अनंतराव आठवले, आयुर्वेदाचार्य यांचे कीर्तन झाले. सायंकाळी निशाणाची व रथाची मिरवणूक गांवातून आली. रात्री नित्याची गुरुवारची पालखी झाली. पालखी रथाचे वेळी श्री. रघुनाथ बाबूराव सांडभोर यांनी नकलांचा कार्यक्रम केला. श्री. सांडभोर हे श्रींच्या प्रत्येक उत्सवाला पुण्याहून येऊन कार्यक्रमांत भाग घेतात. ग्रामस्थ मंडळींनी भारूड कार्यक्रम केले. मंदिर रात्रभर भक्तांचे दर्शनासाठी व कलाकारांचे हजेरी साठी उघडे ठेवण्यात आले होते.

उत्सवाचा तिसरा दिवस शुक्रवार :- नित्याचे कार्यक्रम झाल्यावर श्री. अनंतराव आठवले यांचे गोपालकाल्याचे कीर्तन झाले व दही हंडी कार्यक्रम झाला. सायंकाळी ५ ते ६ साकुरी उपासनी मठांतील कन्या कुमारीचे भजन झाले. अशा थाटात आनंदाने रामनवमी उत्सव साजरा झाला.

कांही कलाकारांनी श्रींचे पुढे हजेरी दिली ती खालील प्रमाणे :-

कीर्तन :- १) संस्थान गवई काव्यतीर्थ श्री. ग. वि. जोशी शास्त्री यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे एकादशी व महत्वाचे दिवशी झालीं.

२) ह. भ. प. लक्ष्मणबुवा तेली, शिर्डी.

प्रवचन :- १) ह. भ. प. लक्ष्मण महादेव रणदिवे, दादर, मुंबई. २) श्री. निवृत्ती पाटील, गोंदकर. ३) ह. भ. प. बाबा केशवदास महाराज, हरिदास राहाता, कोपरगांव. ४) ह. भ. प. अनंत गजानन दातार, अंबरनाथ.

गायन, भजन- १) श्री. सूर्यकांत पं. माहिले. २) सौ. शैला सू. मोहिले, मुंबई. ३) श्री. धनीराम रंगत एन्. पाटील, रायपूर. ४) श्री. कुमार अॅण्ड पार्टी, अहमदाबाद. ५) श्री. विठ्ठल दादा केदार, मुंबई. ६) श्री. रघुनाथ बाबूराव सांडभोर, पुणे. ७) श्री. भोलानाथ समेळ, मुंबई. ८) सौ. नीला विष्णू प्रभू, मुंबई. ९) श्री. विष्णू सातर्डकर, मुंबई. १०) श्री. ज्ञानेश्वर रा. वैद्य, शिर्डी. ११) श्री. सदाशिव गोपाळ हुडकर, मुंबई. १२) श्री. नथ्यु जमत घोर, लक्ष्मीवाडी. कोपरगांव. १३) श्री. मुराद गुलाबखान, राहाता

- १४) श्री. शाहू नरोडे, लक्ष्मीवाडी. १५) श्री. गुरुदास महाराज गाणगापूर, १६) श्री. राजेश्वर शंकरराव देशमुख, वऱ्हाड. १७) श्री. चांगदेव देवराम काळोखे, शिर्डी. १८) श्री. शांताराम भीमाजी लहिरे, कोपरगांव. १९) श्री. सैयद नजीर, वैजापूर. २०) श्री. वसंतराव ओंकार देवभानकर, शिर्डी. २१) श्री. नाना तुकाराम पाटील, शिर्डी. २२) श्री. पद्माकर प्रल्हाद पैठणे, अस्तगांव. २३) श्री. पोपट गोपाळराव दुधवडे, लक्ष्मीवाडी. २४) श्री. ज्ञानेश्वर विनायक शिंपी, साकोरी. २५) श्री. रमेश बाबूराव वऱ्हाडणे, राहाता. २६) श्री. दत्तात्रय पूजा मते, निघोज, निवर्गांव. २७) श्री. रघुनाथ बाबाराव मुकुटकर, नांदेड. २८) श्री. ज्ञानोबा तात्याबा वाडेकर, शिर्डी. २९) श्री. जगन्नाथ पा. दाभाडे अदिलावाद. ३०) श्री. राधाकृष्ण अंबादास कदम, राहुरी. ३१) कुमांगी इंदुमती नामदेव गोरे, मुंबई.
- पेटीवादन- १) श्री. दिगंबर राव भातोडे, राहाता. २) श्री. बाळा पिलाजी गुरव, शिर्डी. ३) श्री. बाबुराव तुकाराम कांवळे, बुलढाणा. ४) श्री. जेस नबाब उमर, अस्तगांव.
- तबला व ढोलकी- १) श्री. दत्तात्रय ओंकार गुरव, शिर्डी. २) श्री. अहमद गुलाब-खान, लक्ष्मीवाडी. ३) श्रीपाद भगवान कुळकर्णी, लक्ष्मीवाडी. ४) श्री. डी. डी. केदार, लक्ष्मीवाडी. ५) श्री. शिवराम बापू खडांगळे, कोपरगांव. ६) श्री. शंकर राघुजी गुरव, कोपरगांव.
- बॅण्ड पथक- १) सेन्ट जॉन अँम्बुलन्स बँड, सेंट्रल रेलवे, भुसावळ. २) प्रकाश ब्रॉस बॅण्ड, राहुरी.
- लोकनाट्य - १) श्री. तुकाराम खेडकर, पुणे.
- नकला :- १) श्री. रघुनाथ बा. सांडभोर, पुणे. २) श्री. नीलेशकुमार सुरेश समेळ, मुंबई.
- सनईवादन :- नारायण स्वामी व पार्टी, माटुंगा, मुंबई.

श्रद्धांजलि

दि. २४-३-७२ रोजी शिर्डी येथून दुपारी दोन वाजतां निघालेल्या "शिर्डी-मुंबई" या बसला नाशिकचे पुढे राजुरी फाट्याजवळ दुर्दैवी अपघात झाला. त्यांत श्री. सतीश वामन देसाई व श्री. सुर्वे हे भक्त सांपडले व त्यांचा दुर्दैवी अंत झाला. कै. देसाई व कै. सुर्वे यांचे कुटुंबीयांचे दुःखात शिर्डी संस्थानचा व्यवस्थापकवर्ग सहभागी आहे.

ईश्वर मृतात्म्यांस चिरशान्ति व सद्गती देवो.

देणगी रु. १००/- पेक्षा जास्त देणारांची नावे.

अ. नं.	भक्तांचे नांव	गांव	रक्कम	फंड
१	श्री. आर. पी. पटेल	एंडोला (झांबिया)	१००	कायम फंड
२	श्री. सुंदरलाल केवलचंद जैन	कोपरगांव	१०१	कोठी
३	श्री. आर. पी. पटेल	ऑफ्रीका	१००	अन्नदान
४	श्री. चिमणलाल प्रभूलाल शेठ	मुंबई ५७	५०१	कोठी
५	श्री. देवसी खिमजी मकडा	मुंबई ९	१५०	अन्नदान
६	श्री. एस्. आर्. प्रसाद	लोणावळा	२३५	कोठी
७	श्री. मनोहर अगरवाल	मुंबई	१०१	अन्नदान
८	श्री. जयरामभाई विटको	नासिक रोड	१०१	कोठी
९	श्री. शेखर शेटी	मुंबई १०	१०१	अन्नदान
१०	श्री. एम्. सुब्बय्या जेट्टी	अनंतपूर	१००	कायम फंड
११	श्री. एस्. के. छट्टा	मुंबई ७१	१०१	कोठी
१२	डॉ. आसनानी	मुंबई ३१	१०१	कोठी
१३	श्री. टी. एच्. पटेल	झांबीया	१०१	कोठी
१४	श्रीमती आशा पारेख, सिनेस्टार	मुंबई ५४	१०१	अन्नदान
१५	श्री. के. व्ही. जंजुनदय्या	धर्मावरम्	५००	कायमफंड
१६	श्री. बी. ए. मिरचंदानी	आक्रा (घाना)	११२।५०	अन्नदान
१७	डॉ. पी. व्ही. रस्तुमजी	नासिक रोड	४०१	कोठी
१८	श्री. शशिकांत आर. बसवंती	सोलापूर	१०१	कोठी
१९	श्री. एल्. वोजपा	सिकंदराबाद	१००	कायमफंड
२०	श्री. दिनेश एस्. खंडेरीया	भिवंडी	१११।२५	रुग्णालय
२१	श्री. एस्. ए. चंद्रमणी	सिकंदराबाद	१००१	रुग्णालय
२२	श्री. दिनेश एस्. खंडेरीया	भिवंडी	१०५-२५	शिक्षण
२३	श्री. दिनेश एस्. खंडेरीया	भिवंडी	१०५-२५	इमारत
२४	श्री. दिनेश एस्. खंडेरीया	भिवंडी	१०५-२५	कोठी
२५	सौ. विमल बसंत खानोलकर	मुंबई ६३	१०१	कोठी
२६	श्री. कॅप्टन के. एस्. राजगोपाल	बेंगलोर ११	१००	कायम फंड
२७	श्री. के. आर. जयकृष्णन्	पिट्सबर्ग यू. एस्. ए.	१००	कायम फंड
२८	सौ. उषा प्रसन्ना	ऑटलांटा यू. एस्. ए.	१००	कायम फंड
२९	श्री. के. आर. जयराम	मुंबई २२	१००	कायम फंड
३०	श्री. के. एन्. श्रीवास्तव	न्यू दिल्ली	१०१	कोठी
३१	श्री. व्ही. एस्. पांडुरंगम्	सिकंदराबाद	१०१	कायम फंड

अ. नं.	भक्तांचे नांव	गांव	रक्कम	फंड
३२	श्री. आर्. के. मूर्ती	मुंबई नं. ५	१००	रुग्णालय
३३	श्री. यशवंत शिवराम	गुलबर्गा	१५१	कोठी
३४	श्री. के. एम्. धोडी	अहमदनगर	१००	अन्नदान
३५	श्री. एस्. व्ही. अय्यर	त्रिवेन्द्रम्	१०१	कोठी
३६	श्री. बच्चुभाई श्रॉफ	मुंबई ४	१०१	कोठी
३७	श्री. ए. व्ही. रयनम्	मुंबई ५८	१०१	कोठी
३८	श्री. हंसराज लाटे	मुंबई ८०	२५१	कोठी
३९	सौ जयाबेन छगनलाल शहा	नवसारी	१०१	कोठी
४०	श्री. बी. आर्. चोप्रा	मुंबई ५४	१००	कोठी अन्नदान
४१	श्री. लालजी भाऊजी	मुंबई	१०१	कोठी अन्नदान
४२	श्री. केरसी एम्. वाघमार	मुंबई १	१०१	रुग्णालयनिधी
४३	श्री. माणिकशा जे. वाघमार	मुंबई १	१०५	शिक्षण फंड
४४	श्री. एक साईभक्त	ठाणा	१०१	अन्नदान
४५	श्री. न्यू साईनाथ टी हाऊस	नांदेड	७११	अन्नदान
४६	श्री. केरसी एम्. वाघमार	मुंबई १	१००	अन्नदान
४७	श्री. जी. गंगारेड्डी	तलवेदा	५०१	कायम फंड
४८	श्री. जी. चिन्तागौड नारायणगौड	तलवेदा	५०१	कायम फंड
४९	श्रीमती मीना श्रीकांत बिंदल	मुंबई २६	१०१	अन्नदान
५०	श्री. चंद्रकांत आर्. मेहता	मुंबई ३४	१००१	कोठी
५१	श्री. वाय्. डी. घोरपडे	पुणे	१००	कोठी
५२	श्री. इ. नरसीमलू	तलवेदा	२११	कोठी
५३	श्री. नागप्पा जावशेटी	बोंदर	१०१	इमारत फंड
५४	श्री. पी. नरसा रेड्डी	अर्लीबुद्रुक	१०१	कायम फंड
५५	श्री. दु. शं. राठोड	पहू	१०१	कोठी
५६	श्री. कॅ. मोहनसिंग	नागपूर	१०१	कोठी
५७	श्री. जे. एच्. शेठ	नागपूर	१०१	कोठी
५८	श्री. परबथा बुनेवार	नायगांव	२०१	कोठी
५९	श्री. के. एस्. रामलू	चिरुडपल्ली	१०५	कोठी
६०	श्री. सी. आर्. मेहता	मुंबई	३०१	कोठी
६१	श्री. शिस्पू देवन्ना	बिजोवा	१२५	कोठी
६२	श्री. एस्. के. बर्थे	नागपूर	५६२-५०	कोठी
६३	श्री. आर्. एस्. बर्थे	नागपूर	५६२-५०	कोठी
६४	श्री. आर्. एस्. बर्थे	नागपूर	१०१	कोठी

अ. नं.	भक्तांचे नांव	नांव	रक्कम	फंड
६५	श्री. शं. ना. डांगे	नांदेड	१२५	कोठी
६६	श्री. पी. नरसारेड्डी	अर्ली	११७	कोठी
६७	श्री. दिलीपकुमार देगलूरकर	देगलूर	१३५	अन्नदान
६८	श्री. दत्ताराम अमृता	गोडापूर	१०१	कोठी
६९	श्री. भगवान रामचंद्र कवटीकवार	मुखेड	१००	कायम फंड
७०	श्री. कुंभकर्णा भगवान् धोडीवा	मुदखेड	१०१	कायम फंड
७१	श्री. रामचंद्र सोमा धानू	मुंबई	१०१	साईफौंडेशन
७२	श्री. के. एल्. पाटील	नांदेड	१०१	कोठी
७३	श्री. रामचंद्र सोना धानू	मुंबई ५२	१०१	अन्नदान
७४	श्री. रामनाथ हिरा गावडे	मुंबई	१०१	अन्नदान
७५	श्री. रवींद्रकुमार	देगळूर	१३५	अन्नदान
७६	श्री. पी. मनोहर मुदलीयार	नागपूर	१००	कायम फंड
७७	श्री. मणीलाल वेलजी ठक्कर	मुंबई ८०	१२५	रुग्णालय
७८	श्री. पी. जे. बाप्. मुदलीयार	जवलपूर	१०१	कोठी
७९	श्री. मुळचंद होलाराम	मुंबई ३१	१०१	कोठी
८०	श्री. रवींद्र बाळकृष्ण गुजराथी	कोपरगांव	१०१	कायम फंड
८१	श्री. वसंत सखाराम नगरकर	पुणे २	१०१	कायम फंड
८२	श्री. पटेल अॅण्ड कंपनी	मुंबई ३	१५१	अन्नदान
८३	श्री. आदर्श डिस्ट्रीब्यूटर्स	सुरत	१०१	अन्नदान
८४	श्री. आदर्श अॅग्रीएड एजन्सी	सुरत	१०१	अन्नदान
८५	सौ. मिस पेरीन	मुंबई ५०	१००	अन्नदान
८६	सौ. साधना सदाशिव दळवी	मुळानगर	१००	कोठी
८७	श्री. बुधा रूपला परदेशी	लोहटार	१०१	कोठी
८८	श्री. डी. एल्. लोया. पाथरवाला		५०१	अन्नदान
८९	श्री. सोराबजी दिनशाजी	मुंबई २६	११३-५०	कोठी, अन्नदान
९०	श्री. डॉ. के. सी. मोहांती	ठाणा	२००	कोठी

श्रीसाईमहिमा

महिम्नस्तोत्रांत भगवंताचा महिमा गातांना पुष्पदन्त म्हणतो :-

असितगिरिसमं स्यात् कज्जलं सिंधुपात्रे
सुरतस्वरशाखा, लेखनीपत्रमुर्वी
लिखति यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकालं ॥
तदपि तव गुणानां ईश । पारं न याति ॥

(हे ईश्वरा, मेरुपर्वताएवढी दिव्याची मणी घेऊन तिची समुद्ररूपी पात्रांत जरी शार्द केली व कल्पतरूच्या शाखेची लेखणी करून तिनें जरी प्रत्यक्ष शारदा साच्या पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर सतत लिहीत वसली, तरीही तुझें गुणवर्णन संपणार नाही.)

साईबाबांच्या बाबतींत हाच अनुभव आज येत आहे. कारण साईबाबा झाले तरी साकार भगवंतच होत. साईबाबांवर आजपर्यंत शेंकडों स्तवनें रचलीं गेलीं, व जगांतोळ निरनिराळ्या भाषांतून, गद्यांतून व पद्यांतून, त्यांचीं चरित्रें लिहिलीं गेलीं, तसेंच प्रत्यक्ष पाहिलेल्या व अनुभवलेल्या लीलाही सांगितल्या गेल्या. आजही 'श्रीसाईलीला' मासिकाकडे या सगळ्या प्रकारचें जें लिखाण येत आहे त्यावरून बाबांचें गुणवर्णन स्वयंस्फूर्तीनें असेंच अखंड चालू राहील या बद्दल खात्री वाटते.

आश्चर्य असें कीं या नव्या नव्या लिखाणांत बाबांच्या चरित्राचे व लीलांचे नवे नवे पैलू लोकांपुढें येत आहेत. मुलगा जसा आईची स्तुति अंतरीच्या मायेनें व जिह्वाळयानें करतो त्याप्रमाणें शेंकडों भक्त बाबांची स्तुति आपण होऊन करित असतात. बाबांची कोणतीही प्रचारयंत्रणा नाही कीं पगारी प्रचारक नाहीत. तर बाबांच्या समाधीमधून शिरडीक्षेत्रांतून जो सुगंध सतत पसरत आहे त्यानेंच असंख्य भक्तजन बाबांकडे आकर्षित होत असतात.

जैसी कमळकलिका जालेपणें । हृदयोच्चिया मकरंदातें राखों नेणे ।

वे राया रंका पारणें । आमोदाचें ॥ (ज्ञानेश्वरी १०।१२७)

या सुंदर उपमेनें त्या ज्ञानेश्वरांनी ह्या ज्ञानेश्वरांचें माहात्म्य वर्णिलें आहे. खरोखर, देहधारी माहात्म्यापेक्षा त्यांचे दिव्य अमूर्त स्वरूपच जगांत आपला प्रभाव गाजवीत राहातें.

अलीकडे कुर्ला येथील 'श्रीभगवती साईसंस्थान' चे श्री. बी. नारायण ('साईसेवक') यांनी 'श्रीसाईमहिमा' नांवाची पुस्तिका प्रसिद्ध केली आहे. तींत ते म्हणतात -

श्री साईबाबा, 'स' आई-बाबा,
तुम्ही हो दाता, एक विधाता ।
तुम्ही थे ईसा, ईसाइयोंके
नाम पलटकर बन गए साई ।

६०

('ईसा' हैं नांव उलटें करून तुम्ही 'साई' ज्ञातांत !)

हिंदुओंके तुम्ही हो श्रीराम
साईराम कह सभी पुकारे ।

× × ×

तेरे साथी दीन-दुखी जन,
अन्धे, लंगड़े शूद्र व रोगी ।
तुम्ही थे उनके सच्चे साथी,
माता-पिता व गुरु परमात्मा ।

लटकाकर घंटी मस्जिद में,
मस्जिद, मंदिर एक किये ।

नमाज, पूजा बन गये एक,
मुस्लिम, हिन्दु हो गये एक ।

× × ×

"यह है अग्नि पारसी की,

यह है द्वार गुरुद्वारा ।"

ऐसे साईबाबा कहकर,

विभिन्न जाति को एक किये ।

कितनी थोडक्यांत व वेंचक शब्दांत बाबांच्या चरित्राचें सार
पंक्तींत आलें आहे !

× × ×

श्रीसाईसचरित (हिंदी)

अनुवादक-श्री. श्री. ना. हुद्दार

अध्याय १ ला (क्रमशः)

इस प्रासादिक ग्रंथके लेखक श्री. अण्णासाहेब दाभोळकर, तथा हेमाडपंत, को बाबाकी अतर्क्य लीला का प्रत्यय पहली बार जिस बटनासे हुआ, और जिस कारण वे बाबाका यह काव्यमय चरित्र लिखनेको प्रवृत्त हुअे, उसका वयान उन्होंने इस ग्रंथके प्रथम अध्यायमें किया है ! उसका आवश्यक अंश नीचे दिया जाता है !)

प्रातः काल एक दिन । बाबा कर दंतधावन ।

और मुखप्रक्षालन । पीसना आरंभ कर दिया ॥ ११० ॥

हाथमें लिया एक सूप । गए गेहूं-बोरे के समीप ।

भरके मापपर माप । गेहूंसे सूप भर लिया ॥ १११ ॥

भूमीपर बोरा बिछात । उसपर चक्कीको रखत ।

खूँटा ठोकके दृढ करत । ताकि पीसते समय न हिले ॥ ११२ ॥

अस्तनी ऊपर करत । कफनी को संवर लेत ।

चक्की के पास बैठत । पाँव फैलाकर ॥ ११३ ॥

मुझे महवाश्चर्य प्रतीत । पीसने की कैसी इच्छा होत ।

अपरिग्रह अकिंचन जो रहत । यह चिंता उसे क्यों ? ॥ ११४ ॥

खूँटेको हाथसे धरत । सिरको नीचे झुकात ।

बाबा हाथोंसे चक्की चलात । गेहूं पीसते निःशंक ॥ ११५ ॥

सन्त देखे गए अनेक । पर नेहूं पीसनेवाले यही एक ।

गेहूं पीसने का क्या सुख । यह वर्म बेही जानते ॥ ११६ ॥

लोग देखते वस्मयचित्त । पूछनेका न सासह होत ।

गाँवमें वार्ता फैल जात । नारी-नर दौड आते ॥ ११७ ॥

भाग आनेसे नारियाँ थकत । चार जल्दीसे मस्जित जात ।

बाबाके हाथोंसे क्षपटत । खूँटेको खींच लेतीं ॥ ११८ ॥

बाबा उनके साथ लडत । नारियाँ पीसने लगत ।

बाबा की लीलार्थे बखानत । बाबाके गीत गातीं ॥ ११९ ॥

नारियोंका प्रेम देखत । बाबाका क्रोध शमत ।

राग का अनुराग बनत । बाबा हँसने लगे ॥ १२० ॥

पायली का पीसना होत । सूप पूरा खाली होत ।
 नारियाँ मनमें सोचत । कई तरंगे उठतीं ॥ १२१ ॥
 बाबा रोटी नहीं पकात । भिक्षा माँगकर खात ।
 तो इतने आटेका क्या करत । मनही नन सोचतीं ॥ १२२ ॥
 नहीं औरत नहीं पूत । बाबा तो अकेले होत ।
 घरदार संसार न कुछ रहत । फिर आटा किस लिए ? ॥ १२३ ॥
 एक कहती बाबा कृपाल । हमारे लिएही यह खेल ।
 अब यह आटा समूल । हमेंही बाँट देंगे ॥ १२४ ॥
 आटेके चार हिस्से करत । हरेक को एकेक देत ।
 ऐसा मनमें तर्क करत । सब वे नारियाँ ॥ १२५ ॥
 बाबाके खेल बाबाही जानत । कोई उन्हें न जान सकत ।
 नारियों के मन में आत । लोभ से बाबा को लूटें ॥ १२६ ॥
 अन्तमें आटा फैला रहत । चक्की दिवालसे खड़ी करत ।
 सूपमें आटा भरा जात । नारियाँ ले जानेका सोचतीं ॥ १२७ ॥
 अबतक बाबा कुछ न बोलत । मुँहसे एक शब्द न कहत ।
 नारियाँ चार हिस्से करत । तब बाबा यूँ बोले ॥ १२८ ॥
 “पगलियों, यह कहाँ ले जात । क्या बापका माल समझत ? ।
 सींव पर जाकर इसी वक्त । यह आटा उँडेल देना ॥ १२९ ॥
 रंडियाँ मोफतका खाने आत । भागदौडकर मुझे लूटत ।
 मेहूँ क्या कर्ज का रहत । आटा ले जाने देखतीं ? ॥ १३० ॥
 नारियाँ मनमें कष्टत । लोभकारण फजीत होत ।
 आपसमें संवादत । सत्वर सींवपर जातीं ॥ १३१ ॥
 बाबा का कार्य न जान सकत । पहले कुछ न समझ आत ।
 धीरज रखते ध्यान में उतरत । बाबाकी विस्मयी लीला ॥ १३२ ॥
 आगे मैं लोगोंसे पूछत । ‘बाबा ऐसा क्यों करत ?’ ।
 ‘रोग-व्याधि हटाने हेत’ । लोग बोले ॥ १३३ ॥
 मेहूँ नही, महापारी । नष्ट करने चक्की में डारी ॥
 वह आटा सीमा ऊपरी । ऐसाही उँडेल दिया गया ॥ १३४ ॥
 आटेको नाले पास फेंकत । तबसे रोग पीछे हटत ।
 दुर्दिनोंका विनाश होत । यह बाबाकी चतुराई ॥ १३५ ॥
 गाँवमें फैली थी मरीकी साँथ । यह उपाय करते साईनाथ ।
 रोग गाँवसे भाग जात । गाँव शांत बना ॥ १३६ ॥
 सा ली. ४

पीसने का दृश्य देखत । मेरा मन हो अचम्भित ।
 कार्यकारण भाव क्या रहत । कसा जानना ? ॥ १३७ ॥
 क्या रहत अनुबन्ध ? । गेहूं का रोगसे क्या संबंध ? ।
 देख अस्तवर्थ कारणबन्ध । प्रबन्ध लिखना चाहा ॥ १३८ ॥
 पायली-सेर (अनाजकी एक माप)

श्रीसाईसच्चरित (हिंदी)

श्रीसाईसच्चरित (हिंदी) अध्याय २ रा (ओव्या १८१ ते १९८)
 (अनुवाद रा. श्री. ना. हुंदार)

गोरा चोखा सांवतामाळी । निवृत्ति ज्ञानोबा नामा सकळी ।
 भागवतधर्म प्रचारक संडळी । उदित हो इस कालमें ॥ १८१ ॥
 बोपदेव विद्वन्मणी पंडित । जिसके सभागण विराजत ।
 वही राजकाज धुरंधर हेमाडपंत । गुणी जनों में ख्यात ॥ १८२ ॥
 आये उत्तर दिशासे उत्तरत । यावनी सेनायें अभित ।
 यवन राज्य हो स्थापित । दक्षिणी सत्ता का अस्त हो ॥ १८३ ॥
 व्यर्थ नही उपाधिका दान । चातुर्यता कायम सन्मान ।
 विवादपर यह वाक्बाण । अभिमान विना सार्थ ॥ १८४ ॥
 आधे हलकुंडसे हो पीत । पात्रता ना होते प्रलापत ।
 इससे मेरे नेत्र खुलजात । समय पर अंजन मिला ॥ १८५ ॥
 ऐसा है इह पूर्वोक्त लक्षण । साई सुखोदित विलक्षण ।
 प्रसंगोचित सार्थ नामकरण । मैं यह भूषण मानता ॥ १८६ ॥
 इससे मुझे शिक्षा लाभत । विवादको कुबुद्धि मानत ।
 एकक्षण भी मुझे न स्पर्शत । परम अहितकर जो ॥ १८७ ॥
 गल जाने वादाभिमान । एतदर्थ यह अभिमान ।
 जिससे आजीव हो भान । नित्यनिरभिमान रहें ॥ १८८ ॥
 दाशरथी राम अवतारी । पूर्ण ज्ञानी विश्वतारी ।
 ऋषिगणमानस विहारी । वसिष्ठ के चरण धरता ॥ १८९ ॥
 श्रीकृष्णपरमब्रह्म रहत । उन्हें भी गुरु करना पडत ।
 सांदीपन धर लकड़ी लात । कष्टपूर्वक सेवा करे ॥ १९० ॥
 ऐसी स्थिति में मेरी क्या बात । विवाद करना कियर्थ ।
 गुरु विन ज्ञान या परमार्थ । नहीं यह दृढ शास्त्रार्थ ॥ १९१ ॥

वाद विवाद ठीक न रहत । किसी की बराबरी न करत ।
 श्रद्धा सबूरी विरहित । रतिभर भी परमार्थ न सधे ॥ १९२ ॥
 आगे आता यह अनुभव । इस प्रकार नामगौरव ।
 प्रेमपूर्वक निजसद्भाव । शुद्ध भाविका आदर हो ॥ १९३ ॥
 पर्याप्त यह कथानक । स्वपरपक्ष विच्छेदक ।
 वाद विवाद निवर्तक । सभीको सभान बोधक ॥ १९४ ॥
 ऐसा यह ग्रंथ प्रयोजन । अधिकारी अनुबंध दर्शन ।
 ग्रंथकार का नाम करण । कथन श्रवण कराया ॥ १९५ ॥
 पर्याप्त यह अध्याय विस्तार । हेमाड साईचरणी सादर ।
 कथा कथे क्रमसे सविस्तार । श्रवण तत्पर होना जो ॥ १९६ ॥
 श्रीसाई सुख संपद । साई अपनी सुखसंवित्त ।
 साईसे ही परमनिवृत्त लाभत । अंतिम गति श्रीसाई ॥ १९७ ॥
 साई कृपाके कारण । श्रीसाई सच्चरित श्रवण ।
 इसीसे दुस्तर भवतरण । कलिमल हरण निर्मूल ॥ १९८ ॥
 स्वस्ति श्रीसंतसज्जन प्रेरिते । भक्त हेमाडवंत विरचिते ।
 श्रीसाईसमर्थ सच्चरिते । कथा प्रयोजननामकरण नाम ।

द्वितीयोऽध्यायः संपूर्णः ॥

श्रीसद्गुरु साईनाथार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

चुने हुए भौक्तिक

सभी धर्मों में एकता का दर्शन

धर्म मृत्युपर आत्माकी विजय का सन्देशवाहक है। धर्मोंने भोग पर त्यागकी, आसुरी शक्तियोंपर दैवी शक्तियोंकी विजय करवाई है। धर्मका प्रासाद प्रेम और सहिष्णुता पर खड़ा है। आत्मसमर्पण धर्मकी पहली शर्त है। धर्म ने मानव के विराट अन्तस्तल से सुप्त परमात्मा को जागृत किया है। धर्म ने आत्मा को परमात्मापन का आत्मविश्वास दिया है और परमात्माने ही परमात्मा की अलौकिक ज्योति को निहार सकने का रहस्य उद्घाटित किया है। बट के बीज बट है; एक बीज के अगणित होने पर भी उनमें वही शक्ति है। शक्ति के विनिमय का सिद्धान्त, अर्थात् शक्तिका विभजन, होने पर भी शक्ति है; वह अशक्ति नहीं हो सकती। ठीक इसलिये धर्म प्राणिमात्रकी आत्मा को दिव्य प्रभुमय ही देखता है। प्रभुमय हुये बिना प्रभु का साक्षात्कार नहीं हो सकता। यही सभी सन्तों, साधकों और मस्त फकीरों की अमरवाणी रही है, जिससे धर्म जैसा अमृत इस मानवलोकमें निरन्तर बहता रहता है। यही एक ऐसा भावात्मक धर्मोंका संगम है, जहां संसार के सभी धर्म अपनी-अपनी एकता की गूंज से प्रतिध्वनित हो रहे हैं।

धर्म चाहता है कि, मानव की और मानवीय संसार की असुंदरता धो दी जाय और मानव आसक्तिहीन हो सके, वाणी और विचार का अतिक्रमण कर मौन की भाषा में वाणी के नाथ को सुन सके। याद रखिए, मौन ही आत्मा की भाषा का अविरोध प्रवाह है। उसका उद्गम प्रभु-साक्षात्कार से प्रकट होता है। प्रभुस्वरूप हुये बिना प्रभु को पाना असम्भव है। अपने स्वरूप में लीन होनेके पूर्व अपने स्वरूप का प्रेम होना आवश्यक है। अपने स्वरूप का प्रेम ही ईश्वर में प्रेम है। प्रभुभक्ति ही जप-विकारों के शमन का एक उपाय है। सब दुर्वृत्तियों और अनैतिकताओंसे अपने को बचाने के लिये सिवाय आनन्द भाव से प्रभु के प्रति आत्मसमर्पण करने से श्रेष्ठ कोई मार्ग नहीं है। आत्मा ही सच्चा गुरु है। वही हमें प्रतिक्षण सत्य का साक्षात् शिक्षण देता है जिससे मानव अन्तर्मुखी हो सके, शान्ति प्राप्त कर सके, भेदसे अभेदकी ओर, अविद्या से ज्ञान की ओर, अन्धकार से प्रकाशकी ओर तथा मृत्यु से अमृत की ओर प्रयाण कर सके। यही आत्मार्थी की, धर्मात्मा की, सर्वोच्च ध्येयसिद्धि है जिसका शिक्षण सभी धर्मोंने किसी न किसी रूप में संसार को प्रदान किया है।

— मुनि श्रीसुशीलकुमार भास्कर (धर्मयुगसे)

धर्म की और एक झाँकी श्री. वासुदेव शरण अग्रवाल के लेखमें मिलती है। हम उसका कुछ अंश उद्धृत करते हैं।

धर्म विश्व को धारण करनेवाला नियम है। इस नियम के बिना विश्व एक क्षण भी अपनी स्थिति नहीं रख सकता। हमारे मनमें समझने की जितनी शक्ति हो उसे इस धारणात्मक नियम की थाह लेने में लगा सकते हैं पर इसका कुछ अंश ही हम जान पा सकते हैं। यूरेनियम की थाह विश्व का पूरा रहस्य जान लेने के बराबर है। हमारी परिमित शक्तिसे यह संभव नहीं है। किन्तु यह नियम इतना स्पष्ट है कि सूर्य की धूप के सदृश हमारी बुद्धिको इसे देख या समझ लेना चाहिए। बुद्धि का चक्षु ही सच्ची आंख है। प्रत्येक मानव को ज्ञान का यह तीसरा नेत्र मिला हुआ है। इसकी देखने की शक्ति तब बढ़ती है जब नियम का पालन किया जाता है। धर्म पालन करने की वस्तु है, मन से मान लेने की नहीं।

मत, पन्थ या सम्प्रदाय में धर्म नहीं है। बाहरी दिखावेका आग्रह धर्म की दुकानदारी है। उसे जिसका मन चाहे जैसे सिद्ध करे। पर अपने मन-प्राण-देहको विश्व के विराट् नियमके अनुसार विकसित करने के लिये जिस शक्ति की प्राप्ति आवश्यक है, वह तो प्रयत्न करने से ही मिल सकती है। उसके लिये सच्चाई की आवश्यकता है। सच्चाईका अर्थ है हम जैसे हैं अपने को वैसा प्रकट करें, हम जिसे धर्म मानते हैं अपने जीवन में उसे परखें। यदि हमने सचमुच विश्व के उस बड़े नियम का एक अंश भी पालिया है तो उसे अपने ही जीवनमें सफल देखना चाहिये। हमें सफलता मिलेगी तो भले ही दूसरा भी उससे लाभ उठा ले। किन्तु हमारी आतुरता पहले अपने विषयमें ही होनी चाहिये। अपनी व्याकुलता का उपयोग दूसरों को सुधारने में हम जितना कम करें उतना ही अच्छा है। दुकानदार दूसरों के लिये माल लेकर बैठता है। साधारण व्यक्ति अपनी आवश्यकता पूरी करने की बात पहले सोचता है।

धर्म से हमारा सम्बन्ध तभी घनिष्ठ बन सकता है जब अपने जीवन के लिये हमें उसकी चाह हो। जब मन ऐसा बनता है उसी क्षण से धर्मकी शक्ति अपने भीतर आने लगती है। मन को नया भरोसा मिलता है। कर्तव्यकर्म स्पष्ट सूझने लगता है। जीवन में नियमितता आ जाती है। पहले जहां व्यवस्था का अभाव होता है वहां सब कल-पुर्जे एकसूत्र में बंधे जाते हैं। जैसे बिजली के तार में जब बिजली आने लगती है तो उस शक्तिसे यन्त्र चल पड़ता है। ऐसे ही धर्म का शक्तिशाली नियम जीवनको निश्चित मार्गपर चलाने लगता है, वह उसे निश्चित या इच्छित रूपमें डालने लगता है। (धर्मयुगसे)

सुन लो मेरे साँई

नहीं जानता पूजा सेवा और न कोई इबादत ।

एक बात सीखा है हमने, रहना है शरणागत ॥

छूट ना जाये सादा जीवन और मनकी सच्चाई ।

इस लिये नहीं मांगता धन, दौलत और रत्ना कोई ॥

जानूँ सकूँ, पहचानूँ सकूँ, आवाज तुम्हारी हर एक वक्त ।

मेरे मनमें भर दो साँई तुम अपनी मुहब्बत ॥

— दुर्गाप्रसाद.

विश्वसन्त-परंपरामें श्रीभाईजी

लेखक: रामलाल

(गोरखपुरके 'कल्याण' मासिकके श्रद्धेय संपादक परमभागवत श्रीहनुमान-प्रसादजी पोद्दार (तथा भाईजी) २२ मार्च १९७१ को वैकुण्ठवासी हो गए। भारतीय तत्त्व-चिंतनके विशाल महासागरमें बैठकर उन्होंने विपुल रत्नराशि जन-जनके कल्याणके लिये देश-देशांतरमें बिखेर दी है, और कलहप्रस्त मानवके एकमात्र आशाकेन्द्र-भारतीय संस्कृति-को उन्होंने अपनी सेवाओंद्वारा अतीव गौरव के पदपर प्रतिष्ठित किया है। धर्मप्राण श्री. भाईजी के एक सहकारी श्री. रामलालजीने उनको जो श्रद्धांजली अर्पित की है वह नीचे दी जाती है श्रीसाईलीला मासिक भी इस श्रद्धांजलि में परमादर से सम्मिलित है।-संपादक)

भाईजी परमभागवत श्रीहनुमानप्रसादजी पोद्दार को विश्वसन्त परंपरामें अत्यंत विशिष्ट स्थान प्राप्त है। निस्सन्देह वे देश-काल निरपेक्ष महान् विश्वसन्त थे। उनके सार्वभौम सन्तत्वके आधार भागवत-जीवन, लोककल्याण तथा स्वानुभूति-परम साधन-वैशिष्ट्य हैं। ये तीनों आधार उनकी कथनी-करनीमें व्याप्त भक्ति, कर्म और ज्ञान के निष्पक्ष निर्मल प्रतीक हैं। विश्व-सन्त परंपराकी बीसवीं शतीके भारतीय अध्यात्म-क्षेत्रमें रमण महर्षि योगिराज अरविन्द और महात्मा गांधीके आत्मज्ञानयोग, भक्तियोग और कर्मयोगके समन्वय से अभ्युदय-शील भारती मानवको ही नहीं, विश्वमानवको भी सन्त भाईजीने अपनी ऊंची-रहनी और लेखनी-कहनीसे भागवत जीवन अपनानेकी प्रेरणा प्रदान की वे भागवत मानव थे। उन्होंने जगत्को भागवत दर्शन प्रदान किया। भागवत दर्शन का आशय है भगवानको जानने अथवा उनसे प्रेम करनेकी दिव्यज्ञान-ज्योति !

संत भाईजीके भागवत जीवन-निर्माणमें उनके सार्वभौम व्यक्तित्व और सर्वात्मबोध तथा उनकी आध्यात्मिक साधनाका असाधारण और विशिष्ट योगदान था। उनका भागवत जीवन हित-अनहित और अपने-पराये के भेदसे परे था। उनके संपर्कमें आनेवाले प्राणियोंने उनसे आत्महित और भगवत् प्रेमही प्राप्त किया, कल्याण और श्रेयके मार्गपर चलनेकी ही सीख पायी। वे निःसंदेह साधु थे। यह बात नितान्त सच है, कि साधु-दर्शनसे सर्वसिद्धि परम कल्याणकी प्राप्ति होती है।

परमभागवत भाईजीने तन, मन और धन सर्वस्व भगवान्‌के चरणोंपर निष्काम भावसे समर्पित कर दिया। संत भाईजीने न तो किसी संप्रदाय का प्रवर्तन किया, न उन्होंने किसी विशिष्ट दर्शनका पक्ष लिया। उनका यह कार्य उन्हें विश्वसन्त-परंपरामें गौरवपूर्ण पदपर प्रतिष्ठित कर सका। रामकृष्ण परमहंस, रमण महर्षि योगिराज अरविन्द, शिरडीके श्रीमाईबाबा आदि संतोंने किसी संप्रदाय विशेष को मान्यता नहीं दी; उन्होंने शुद्ध अध्यात्मके अनुशीलन का पक्ष लिया। इसी तरह भाईजीने भी परंपरागत शुद्ध भागवत धर्म और भगवत् प्रेम मार्गका ही पक्ष लिया। वे वैष्णव संत थे, उनकी वैष्णवता विश्व-जनीन थी। उन्होंने स्वानुष्ठित भागवत धर्मके प्रचार और अनुशीलन के लिये विश्व तथा भारतके किसी भी आध्यात्मिक संगठनके सिद्धान्तोंका खंडन नहीं किया उन्हें तो सत्रमें भगवान् की व्यापकताकी अनुभूति थी अपनी इस आध्यात्मिक उदारताके नाते ही वे इतने बृहद् रूपसे 'कल्याण' को माध्यम बनाकर विश्वके अधिकांश देशोंमें शुद्ध भागवत धर्मका व्यापक प्रचार कर सके। यह असाधारण कार्य था। उन्होंने अपने जीवनमें अनुभव किया कि, भागवत धर्म-वैष्णवता- ही एकमात्र विश्वधर्म है। उनकी आध्यात्मिक उदारता की ही यह शुभ देन है कि, विश्वके संतोंके सत्य-अनुशीलन और भगवदीय आचरण को उन्होंने हार्दिक सराहना की। वे अपने निवास-कक्षमें ईसा मसीह का भी चित्र रखते थे। मैंने उनसे इसका कारण पूछा तो उन्होंने बताया की महात्मा ईसाके चित्रसे उनके भगवत्-प्रेम, दयामय स्वभाव और निष्काम सेवाका स्मरण हो आता है। भाईजीकी आध्यात्मिक उदार दृष्टिमें असईके सन्त फ्रान्सिस, मियना की कैथारिन, साध्वी टेरेसा तथा मुस्लिम साध्वी रशियाकी पवित्र भगवद्-भक्ति के प्रति बड़ा आदर था।

संत भाईजी भगवत्-प्रेम मार्गी थे। उनकी साधना-पद्धतिका उच्चता अध्यात्म यह था कि लोकजीवन भगवत्-प्रेमसे परिपूर्ण हो जाय। भगवत्-प्रेम को उन्होंने जीवमात्रका परम पुरुषार्थ स्वीकार किया। भाईजीने कहा कि धर्ममूल तो भगवान् है। उन्होंने प्रेम करना चाहिये। भगवत्-प्रेम ही समस्त लोकमात्रका धर्म है।

धर्ममूलं हि भगवान् सर्ववेद्यमयो हरिः ।

विश्वसंत-परंपरामें संत भाईजीकी सर्वमान्य मौलिकता अथवा विशिष्टता यह है कि बीसवीं शतीके वैष्णव धर्म (वैष्णव सिद्धान्त) में भगवद्-भक्तिगत आचरण का पुनरुत्थान कर उन्होंने भागवतधर्म अथवा वैष्णवमतको लोकधर्म सिद्ध किया। भाईजीने श्रीराधाकृष्णकी प्रेमप्राप्तिके साधनाकी सिद्धि बतायी। उन्होंने कहा कि "मेरे विश्वासके अनुसार श्रीराधाकृष्णतत्त्व सर्वथा अप्राकृत है, इनका विग्रह अप्राकृत है, इनकी समस्त लीलाएं अप्राकृत हैं, जो अप्राकृत क्षेत्र में अप्राकृत मन-बुद्धि-शरीरसे अप्राकृत पावोंमें हुई थीं। अप्राकृत लीलाको देखते, सुनते, कहते और समझनेके लिये अप्राकृत नेत्र, कर्ण, वाणी और मन-बुद्धि चाहिये।" संत भाईजीने अपनी 'राधाभाधव-चिन्तन' पुस्तकमें स्वीकार किया है कि, "श्रीराधाभाव की साधना जगत्के कामराज्य की वस्तु तो है ही नहीं उसकी अत्यन्त विरोधिनी है। श्रीराधारानीके स्वरूपतत्त्वका अध्ययन और श्रीराधाभावका साधन कामके कलुषको सदाके लिए धो डालनेवाला है। यह रसमय है, आनंदमय है, छविमय है, मधुरिमामय है और मोक्ष-तिरस्कारी दिव्य भगवद्भावको प्राप्त करानेवाला है। इसमें आत्यन्तिक विषय-विराग है पर वह भी एक मधुर राग है। प्रेमी साधक इस रागके रसिक होते हैं। इस तरह परम भागवत भाईजीने जगत्के लोगोंको दिव्य भगवत्प्रेमकी ओर आकृष्ट किया और ध्यान देनेकी बात तो यह है कि, उन्होंने वैराग्य रसपूर्ण दिव्य भगवद्वाग का अपने जीवन में रसास्वादन करनेके बाद ही शब्दोंमें आभि व्यञ्जन किया। उन्होंने कहा कि, "अन्यान्य साधनोंद्वारा भगवान् अत्यन्त रूपोंमें प्राप्त होते हैं, परंतु भक्तिद्वारा तो वे प्रियतम के रूपमें मिलते हैं। यह प्रेम ही चरम या पंचम पुरुषार्थ है। जिसमें मोक्ष का भी संन्यास हो जाता है। यही जीवनका परम फल है।" संत भाईजीने भगवत्प्रेमको ही विश्वजनी भागवत धर्म स्वीकार किया। भगवत् साधना तो निःसंदेह, निष्काम, प्रेम-निर्मल भक्तिसे ही की जाती है। गोपीप्रेम अथवा गोपी उपासना इस बातका सबसे बड़ा प्रमाण है।

हरिहि साध्यते भक्त्या प्रमाणं तत्र गोपिकाः ।

— श्रीमद्भागवत माहात्म्य, २।१८

संत भाईजीने अपने जीवनमें यह सत्य चरितार्थ कर दिया कि, श्रीगधा अनन्य भगवत्प्रेमकी प्रतिमा है। यह प्रेम ऊर्ध्वतम आध्यात्मिक सत्तासे लेकर शरीर तक सर्वांगमें परिपूर्ण अथवा अखण्ड चरणारविन्दमें निरपेक्ष सम्पूर्ण आत्मदान अथवा समर्पण हो जाता है और प्रेमीके जीवनके कण-कण में परमानन्द भर जाता है।

उनके साधन वैशिष्ट्यके आधार हैं आत्मसाक्षात्कार, भगवत्प्राप्ति अथवा भक्तियोग-सिद्धि तथा वैष्णव जीवन ! वे नाम रूपकी आमक्ति से परे अपने जीवनके अन्तिम दिनोंमें स्वरूपानन्द-भावसमाधि और प्रियतम भगवान्-रसरामदेव श्रीकृष्ण के रसमय लीला-विहारमें स्वस्थ रहते थे। जीवनमुक्त अथवा नित्यलीला में स्थित तथा नित्यमुक्त सन्त थे। श्रीभाईजीके स्वात्मरमण में भगवान्का रसरूप सहज अवस्थित हो उठा। वे भगवान्की लीलाके सहज भर्मज्ञ थे ! वे परमार्थी थे और अपने सच्चिदानन्द-स्वरूपमें सहज समस्थित थे। परमार्थी का तो यह लक्षण ही होता है कि, रूप-वर्ण आदिका परित्याग कर सदा भगवच्चिन्तनमें लीन रहता।

रूपवर्णादिकं सर्वं विहाय परमार्थवित् ।

परिपूर्णचिदानन्दस्वरूपेणावतिष्ठते ॥ (आत्मबोध-४०)

संत भाईजीका मन भगवद्रूप हो उठा था। उनके मनमें रसस्वरूप भगवान्के सिवा कुछ भी नहीं रह गया था। समस्त वसुधा के प्रति उनके मनमें कूटम्बभाव था 'वसुधैव कूटम्बकम्' के सिद्धान्तकी यह खरी कसौटी है। कि ऐसा विचार रखनेवालेका मन या तो आत्माकार हो जाय, अपने-परायेके भेदसे परे हो जाय, या भगवदाकार हो जाय। भगवान् स्वयं परमानन्दस्वरूप हैं वे जब मनमें प्रवेश कर जाते हैं तब मन पूर्ण रूपसे उनके आकारका होकर परमानन्दमय-रसमय बन जाता है।

भगवान् परमानन्दस्वरूपः स्वयमेव हि ।

मनोगतस्तदाकाररसतामेति पुष्कलम् ॥ (भक्तिरसायन)

संत भाईजी भगवदाश्रयी थे, वे भगवान्के प्रेमाश्रयमें अभय थे। ऐसा कहा गया है कि मनके सहित वाणी आदि समस्त इन्द्रियां जहांसे उसे न पाकर लौट आती हैं, उस ब्रह्मके आनन्दको जाननेवाला महापुरुष किसीसे भी भय नहीं करता है।

यतो वाचो निर्वर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ।

आनन्दं ब्रह्मणे विद्वान् न बिभेति कुतश्चन ॥

— तैत्तिरीयोपनिषद् २।१।१

संत भाईजीकी आध्यात्मिक साधनाकी सिद्धि की प्राणशक्ति उनकी स्वाभाविक वैष्णवता थी। वैष्णव वह है जिसमें अहंकारका विनश्रुता अथवा दैन्य में परिवर्तन हो जाता है तथा मनमें सबके प्रति दयाका भाव—सेवाका भाव—उमड़ आता है यह है वैष्णवका सहज स्वरूप यह है सन्तका स्वाभाविक लक्षण ! सन्त तुकाराम की एक स्थलपर स्वीकृति है —

धर्म भूतांची ते दया । संत कारण ऐसिया ॥

नव्हे नव्हे माझे मत । साक्षी करनी सांगे संत ॥

अर्थ:—प्राणिमात्र पर दया करना ही धर्म है यह सन्तका लक्षण है। मेराही मत नहीं है। साक्षी करके संत ऐसा कहते हैं।

अध्यात्मविद्या साक्षात् भगवान् की ही विभूति है।
अ. नी। १०। ३२ में भगवान् कहते हैं कि

(अहं) अध्यात्मविद्या विद्यानाम् (अस्ति) ।

संतभाईजीने अध्यात्मविद्याकी विस्तृति अथवा प्रगतिमें असाधारण योगदान दिया। उन्होंने भवरोगकी दवाका अनुसंधान किया और अमृतस्वरूपा भगवद् भक्तिके आचरणकीही प्राणिमात्र को सीख दी। उन्होंने बीसवीं शताब्दीमें भगवद् भक्तिमूलक आध्यात्मिक नवजागरणका नेतृत्व किया। उन्होंने जगतके प्राणियोंको 'कल्याण' पत्रके माध्यमसे समझाया कि भगवान् के स्मरण, भजन और चिन्तनसे ही दुःख मिटेंगे।

विश्वसंत भाईजीने आध्यात्मिक सन्देश दिया कि मानव तभी सुखी और संतुष्ट हो सकता है, जब उसका जीवन भगवद् भक्तिसे परिपूर्ण हो जाय। भागवत जीवनसे ही संसारमें शान्ति और प्रेमका साम्राज्य स्थापित हो सकता है। हमें अपनी सारी चिन्तायें और निर्वाहकी भावनायें भगवान् के चरणोंपर समर्पित कर देनी चाहिये। भगवान् हमारे कल्याण केलिये निरन्तर सचेष्ट हैं। यह है। भागवत जीवनका रहस्य। विश्वसंत भाईजीके भागवत जीवनसे लोगोंको चिरकालतक यह सद्प्रेरणा मिलती रहेगी कि भगवान् की इच्छा अथवा विद्याके अनुरूप हमारे जीवनका निर्माण ही हमारा शारीरिक स्वास्थ्य तथा सौन्दर्य है। मानसिक शान्ति, प्रेम, आनन्द तथा प्रसन्नता है। हमारे आचरण को सफलता तथा पवित्रता है। विश्वसंत-साहित्यके इतिहासमें भागवत जीवनके मूर्तिमान् रूप भाईजी हनुमानप्रसाद पोद्दारका नाम अमिट है। अतः वे विश्वमानके श्रद्धास्पद हैं।

SHRĪ SAI LEELA

ENGLISH SECTION

VOLUME 51

MAY 1972

No. 2

THOUGHTS TO PONDER OVER

Although the germs of *Karmayoga* are contained in the *Upanishads* and although it is a natural inference from the lessons which they incute, yet we owe it to the genius of Shree Krishna that action which is a necessity of our nature, has been shown, if performed properly, to go a great way towards liberating us from the bonds of *Maya*. *Bhagavad-Geeta* is The book on *Karma-yoga*, and nowhere else do we find the path of action indicated with so much of clearness and beauty. Indeed: it was Shree Krishna who elevated action to the dignity of *yoga*.

—Prabuddha Bharata.

* * * *

Geeta is the most beautiful, perhaps properly the only true philosophical song that exists in any known tongue.

—Humboldt.

* * * *

In *Geeta*. There is a sublimity of conception, reasoning and diction almost unequalled.

—Warren Hastings.

* * * *

How far that little candle throws its beams !
So shines a good deed in a naughty world.

—Shakespeare.

* * * *

God moves in a mysterious way
His wonders to perform;
He plants his footsteps in the sea
And rides upon the storm.

—Cowper.

* * * *

God is not a cosmic bell-boy for whom we can press
a button to get things.

—Harry Emerson Fosdick.

* * * *

There is no god but God.
(La illah illa allah.)

—Mohamamd (Koran III.)

* * * *

Hating people is like burning down your own house
to get rid of rat.

—Harry Emerson Fosdick.

* * * *

The heart has its reasons which reason does not know.

—Pascal, *Peusses IV*.

* * * *

Heaven is not reached by a single bound,
But we build the ladder by which we rise.

—J. G. Holland.

* * * *

The best sauce for food is hunger.

—Socrates.

* * * *

Wild animals never kill for sport. Man is the only one to whom the torture and death of his fellow creatures is amusing in itself.

—J. A. Froude.

* * * *

Hypocrisy is the homage which vice pays to virtue.

—La Rochefoucauld.

* * * *

I have had playmates, I have had companions.
In my days of childhood, in my joyful schooldays
All, all are gone, the old familiar faces.

—Charles Lamb

* * * *

MESSAGE FOR SRI RAMA NAVAMI

by Swami Kesavaiahji

Sri Sai Baktha Samajan, Madras.

Sri Rama's life, enshrined in the golden pages of the Ramayana, has exercised a continuous and pervasive influence on our people. Dating back to remote antiquity the life-story of Sri Rama is still a living force. The ideals implicit in it have permeated in innumerable ways and influenced, in different degrees, the individual conduct and social behaviour of man. The various incidents in Sri Rama's life provide object lessons to serve as infallible guide for our conduct. The ethical advice contained therein is the most valuable aspect of the Ramayana. Adherence to truth and pledged word, courage and faithfulness are emphasized as essential virtues of man. The spirit of sacrifice which enabled Sri Rama to gladly and willingly give up the crown in performance of a filial duty, occupies the pride of place among the many virtues of Sri Rama. The various other incidents in his life and how he reacted in a variety of human situations hold out the concept of Dharma which is an amalgam of duties and responsibilities of the individual to the family, society and state. The approach presented in the Ramayana is rationalistic and creative. To a discerning reader there is in Ramayana so much to learn about enduring values like truth, self-control, asceticism, generosity above all a sense of duty.

Sri Rama symbolises the ideal man who stands unruffled in the midst of temptations and is unaffected by the common foibles of humanity. He is also the manifestation of the indomitable spirit of man that enabled him to sacrifice everything dear and near for the sake of high ideals. His life is a call to action, to meet the challenges of life keeping in view the spiritual background of our country and the higher purpose of life.

All that has been said in the Ramayana should make a special appeal to the present generation which is facing a crisis of conscience, torn by conflicting ideas. The message of Ramayana is universal in its appeals. There is something in its

quality which is capable of being constantly renewed, and which will not become out of date with the passage of time. Though long ages have passed since the events depicted in the Ramayana have taken place, successive generations have found something that has a freshness and applicability to the spiritual and moral problems confronting humanity. The ultimate aim of the advice contained therein is the attainment of the supremacy of the human individual overcoming the limitations imposed by environment.

Sri Sai Baba, during His life-time, annually celebrated with great eclat Sri Rama Navami festival to impress upon his devotees the importance of such a celebration. This day was sacred to all his devotees who turned up in large numbers to participate in the Rama Navami festival. Sometimes the number went upto 75,000 and more. In these celebrations, both Hindus and Muslims participated in harmony. Sri Sai Baba probably had an end in view to bring about the unification of the two communities and ensure maintenance of peace in our land. How important and valuable the realization of such an objective is proved by later events in our country. Sri Sai Baba had an unerring instinct for what is good for our people and country. His concern for them was as great as for his devotees. He asked his devotees to utter Ram Nam as panacea for ills of body and mind.

Following the guidance given by Sri Sai Baba let us on this sacred day recall Sri Rama's life of love and sacrifice and pray for His grace and blessing so that we may have the wisdom and strength of mind to tread always the path of truth and righteousness.

OM SHANTI! SHANTHI!! SHANTHI!!

In the following article, the arguments of non-believers are critically examined. Sai Bhaktas are often confronted with such accusations, and then they are sometimes confounded and misled. The following article will show that Sai-ism has a solid foundation of faith and reason, thus proving that the arguments of non-believers are baseless and false. In fact, this is the Charter of Faith the Sai Bhaktas.

THE RATIONALE OF SAI-ISM

—By D. D. Parchure.

Thousands are flocking to the feet of Shri Sai Baba of Shirdi, and their number is ever increasing. But here and there we come across individuals who style and pride themselves as 'Intellectuals'. They scoff at any 'belief' whatsoever in the world, themselves firmly believing that every 'belief' is necessarily blind. According to them, belief cannot be rational, while their own cynicism is strongly rational. Their jeering and doubting attitude, they believe, is a product of their Reason.

It is best to leave such 'doubting Thomases' alone because, if you start arguing with them and trying to convince them, you will find in each of them Goldsmith's village school-master, who

"Even though vanquished, would argue still".

They firmly believe that their belief alone is right, while that of others is wrong; or, they alone are intelligent and clever, while others are dullards and simpletons. Since their arguments will not come to an end, it is futile to argue with them. However, their arguments sometimes shake the deep-rooted beliefs of weak-kneed persons. The following is therefore, written not as a reply to the Atheists, but as a Charter of the Believers an effective weapon in their hands.

Individual belief is a result of family and social tradition, of ancestry, of one's reading, hearing and observing. Naturally, one's own experience plays a major part in forming one's belief. One may discard tradition and family beliefs, but one cannot discard personal experiences. It is exactly here that

the atheists
the experie
nation, wh
in his ow
one's feel
"age"! Wh
respect othe

Why do
there?
do they re
to answer
gen mind,
would cease
but the be
perfectly re

Now
also the
one, impr
er are, au
and pleas
especially
ined at
that should
our denie
lap (निद्रा),
pragm (प्राग्म)
or common
however, d
far needs,
a higher v
ed, in gene
ity by sus
rationalists
thege. Cha

El
P
This is Ch
aterialism.

the atheists and the believers clash. According to the atheists, the experience of a believer is false and a figment of imagination, while the atheist's own 'logical' argument, twisted to suit his own convenience, is the only solid ground to rest one's feet upon. What a travesty of facts to support one's 'logic' ! What an obstinacy ! A liberal thinker would as much respect others' opinions as he might stick to his own.

Why do people visit Shirdi? Who are they? Who brings them there? What do they do at Shirdi? With what belief do they return home? If the doubters would care to study the answers to these questions with absolute honesty and an open mind, their doubts would be dispelled. At least, they would cease to cast aspersions on the believers, being convinced that the believers are sustained by a certain Faith which is perfectly real and rational.

Now all rationalists have become materialists. They attach the greatest importance to bread, and an equal, if no more, importance to sex. The satisfaction of hunger and of sex are, according to them, the primary needs of man; all carnal pleasures, they say, are related to hunger and sex, especially to sex. Therefore those pleasures and all efforts aimed at securing those pleasures are justifiable—in fact, that should be the goal of human life. Religious people have never denied the four primary needs, namely, food (आहार), sleep (निद्रा), freedom from fear (भय) and sex as a means to progeny (संयुत). But, they say, that these four needs of man are common to other animals also. The superiority of man however, does not lie in striving all his life to satisfy these four needs, but it lies in man's pursuit of Religion that is, the higher values like morals, good conduct, art, philosophy and, in general, the *Atmavidya* (the search for Soul and Divinity by such means as prayer, devotion and Yoga). The rationalists or materialists have decried each one of these things. Charvaka, their doyen in India, declared:

Eat, drink and be merry While yo live;

For, after death, your body Will be reduced to ashes.

This is Charvaka's 'philosophy', and its modern version is materialism.

However, thinking men of all ages and of all countries have never thought that carnal pleasures were the be-all and end-all of human life. No philosophy denies physical needs. (Only some pessimists do so, but we are not concerned with them.) But pleasures of the senses are considered as luxuries, not as essentials. Even a modern communist State makes the essentials readily available, while the luxuries are heavily taxed so that they are put beyond the reach of the common man. However, man is capable of other pleasures which no power on earth can deny him. These are the pleasures of the mind and the soul, which are not governed by the laws of any State. A man is his own master in this respect, and it is exactly in this sense that such pleasures are superior to so many sensual pleasures for which a man has to become a slave of others or of the State. An advanced human being seeks such transcendental pleasures, and, if he wills, he can earn them by his own efforts. An integrated personality has a natural urge for these pleasures, whereas bread and sex alone cannot satisfy him. The *New Testament* avers:

"Man shall not live by bread alone." (Matthew IV, 4)
Even a Russian author in the Soviet Union wrote only a few years back the much publicised novel "*Not by bread alone.*"

Bhagwat Geeta goes further and says explicitly:

"The highest pleasure is that which is beyond the capacity of the senses; it can be grasped by the pure intellect alone."

सुखमात्यन्तिकं यत् तत् बुद्धिर्ग्राह्यं अतीन्द्रियम् । -- भ. गी. ६।२१.

These are weighty words which cannot be easily brushed aside. They carry the stamp of authority of Christ in the West and of Krishan in the East. Great minds have experienced their truth and have lived by them for ages. Of course, Charvakaites or Epicureans are free to hold their own opinions, but they should not cast aspersions on the honest faiths of others. A hog, for example, is at liberty to roll in mud and even to praise its pleasure; but it should not throw the mud at passers-by.

Now, where and how do you get this supreme pleasure? You can get it in your own home, by such means as prayer, devotion and meditation. Of course, I am now writting for

those who have shed their prejudices and are prepared to read this with a clean mind. You will see that these means (i) are entirely in your hands; (ii) cost nothing; (iii) have no limitations of time and place; (iv) are unfailing in their fruits; (v) are led to success by the Lord Himself; (vi) cannot be hindered by any Power on earth.

These three means are generally called '*Tapas*' i.e. penance. But, whereas penance is to be performed with rigorous austerities, these three means do not require a rigorous code at all. Swami Vandanananda, who, for the last 25 years, is preaching at Hollywood on behalf of the Ramkrishnan Mission, said that American audiences are at once drawn to this Path, when they know that it is so simple, practicable and realizable. Self-realisation, the Joy within, the tranquillity and peace of mind---these are the crying needs of Western civilization. America has all the comforts, but no happiness. Everything is done by machine, with the result that man himself has been reduced to an automatic machine. Maharshi Mahesh yogi was in the limelight in America for the last few years. He is now in London, where he is getting enormous publicity for himself and his technique of transcendental meditation. "The reason is that, despite its affluence, Western society is so full of miseries that its members do almost anything to seek even a temporary escape from harsh realities." But some of our best brains, far from following this Path, are vying with each other in making a fun of these things. Indeed, prophets are not honoured in their own land---not at least in their life-time. A famous couplet says:

Seven cities claimed Homer dead,
But while he lived, he could not earn his bread:

But, as every disciple knows, self-study is the hard way of learning. The Royal Road is to approach a preceptor and sit at his feet, only with folded hands and a feeling of reverence. Of course, there are quacks here as elsewhere, and they take advantage of the simple-minded people in this respect. But if you go to a quack and don't recognise him, it is your fault. For, it is a quack's business to deceive, but it is your duty not to be deceived.

The institution of Sadgurus has come into disrepute on account of the quacks. But the real Searcher should not mislead thereby. When the intellectuals make fun of Sadgurus like Sai Baba, they keep only the quacks before their eyes, and not the great Gurus, thus missing the grain for the chaff. A Sadguru is not like a political leader nor like a school teacher. The Sadguru gives no empty promises nor tempts you with wordly goods, as the politician does. Sadguru gives you no bookish education too. The gift of the Guru is a gift of God—something which elevates you spiritually to a higher plane. How much are we given to falsehood, chicanery, adultery, cruelty, self-aggrandisement at the cost of your fellow-beings or your society and the country? You have audacity, but no courage. You are haunted by fears, many of them exaggerated and even imaginary. You are prepared to adopt any unfair means, so long as you are within the frame-work of law. Which institution will put you on the right path? Yes, there are quacks who will inveigle you into their meshes and squeeze you to the last pail. Then your eyes will open and you will say, "All Gurus are cheats hypocrites. Well, not *all* Gurus, but the ones you have met." On the contrary, you will be drawn to a Sadguru by an inner urge, and as soon as you throw yourself at His feet, He will hold you to His bosom and make you one with Him. His 'charges'? Not a single pail, but only singleminded devotion. By His very nature, He has no desire other than the welfare of His devotees. There are also many physical and worldly benefits which will accrue to you. But these are the natural consequences of the Guru's great power; they should not be your objectives. But when all this can happen to you, what is irrational in attaching yourself to such a great soul as the Sadguru? It is but reasonable to seek guidance from great Souls, because it is Reason itself which prompts one to do so. But to deny oneself the association of the Great Souls is surely being unreasonable or irrational. Sant Dynaneshur says, "In the science of the Soul, experience alone is vital."

You say to the Guru, "O Sir! I am fallen; raise me up." Then the Guru showers his grace on you by his touch, his sight, and his speech. It will not behove you to laugh at

this, until you have experienced it yourself. You have been influenced by Western education, Western thought and Western ways of living. Whatever comes from the West you accept blindly, with the result that your views have become lop-sided. The Western thought lacks many things in which we are far advanced. That is why there is no English word for Guru. Approach Him only with a clean mind, and He will transform you into a New Being as you will yourself feel and admit. If this happens to you, you will have no hesitation in conceding that the cult of Sadgurus like Sai Baba is perfectly rational. You will no longer say that Religion and God are fetishes, fetishes, but you will say that they are sublime Experiences. However, you will not argue all this with the non-believers, but rather pity them for not having availed themselves of the Experience. A well-known Vedanta maxim says, "You cannot 'describe' the sweetness of sugar to one who has not tasted it; he will 'know' it himself by tasting."

Now let us come to Sai Baba. In 1854, there came to chirdi (Dist. Ahmednagar) a young lad of sixteen, in the garb of a *fakir*. The priest of the Khandoba temple there spontaneously greeted the lad with the words, "Welcome, ye Sai Baba." The lad came to be known by that very name. But nobody yet knows his previous name, nor any antecedents like his birth-place, his parents, his caste etc. Any interpretation can be put on this story. But very soon, people found that this was no ordinary *fakir* or *sadhu*, but a Great Seer... one who saw the past, the present and the future clearly like an Amala fruit placed on one's palm. He had no wants... not even the primary wants of food, shelter & clothing. He was as if immune from heat and cold and rain. He avoided publicity and even popularity; but the same came to him inevitably. But he had miraculous powers of healing physical and mental ailments, sometimes by mere water (*teertha*) and sometimes by the Holy Ashes (*Udi*). He would allay the inner agony and would banish the fears and the doubts of those who put Faith in him and lay prostrate at his feet.

But now and again, there would be visitors who came to Shirdi with the avowed intention of 'testing' Sai Baba, of 'exposing' him, and, in the end, of laughing in derision with

a victorious smile. But before the visitor approached and uttered a word, Sai Baba Himself would expose him and lay bare his wicked intentions. The would-be victor would be vanquished and would return home an ardent devotee of Sai Baba. I have before me thousands and thousands of letters from people of all castes and communities, many of them highly qualified, describing their candid experiences. Those of the first sort were irresistably drawn by Sai Baba to Shirdi, and once they visited the place they went there again and again like bees to a nectared flower. Those of the second sort went there with evil designs, but were invariably won over and became convinced followers of Sai Baba. Lo!

“Those who came to scoff remained to praise.”

The point is that the Faithful were called to Shirdi by Sai Baba, but the sophisticated never had the good fortune of being invited. Sai Baba had no preachers or agents, no printed literature lavishly distributed, no advertisement through any media. Then why did people visit Him at Shirdi? It was because their Reason prompted them and there they went of their own accord.

When people went to Shirdi for the first time, that did they find there? No show, no ritual, no restriction of caste, creed, community or religion, no torture or extraction of money by the temple prists, no compulsion of any kind. Only the pious atmosphere of the shrine, and Sai Baba looking at you with compassion-filled eyes. No distinction between man and man, whether by caste or religion, or sex or age or wealth. Baba told that we are all children of God, our Father. Hence we are all brothers. Baba taught this brotherhood of man all his life, and it had a real basis. Political ‘brotherhood’, on the contrary, is simply a make-believe, merely to serve a contingency. Only a decade back, the air was filled with the slogan “Hindi Chini Bhai Bhai”, and immediately after that the Chinese stabbed India in the back. This is an example of politician’s brotherhood. However, the brotherhood which Baba preached was a lasting one. It knew no barriers of caste or religion and it didn’t pale in course of time. Indeed secularism and socialism were introduced by Sai Baba in Shirdi more than hundred years back.

When you know all this, your objections and doubts will vanish like mist in the sun. You will realise that there is nothing irrational in the Sai cult. Still you may not like it because of your personal inclinations, and nobody would quarrel with you on this point.

After all, what is devotion? It is the feeling of gratitude for God, the Creator, the First Cause. God is the name given to the Omnipotent and Omniscient Power which is intuitively felt to be behind all creation. So we are spontaneously attracted towards that Power. But some may not be feeling it and have therefore no attraction towards it. A piece of iron is naturally attracted towards a magnet, but a stone is not. Devotion is therefore a natural tendency, and so it is irreasonable too. However, the form which devotion takes in many cases is objectionable and even ridiculous. In the Durbar of Shree Sai Baba, there is no such ludicrous formalities. You go there spontaneously and worship entirely as you like. Those who go to Shirdi are convinced that Sai Baba was a living embodiment of God as depicted above. So even after his Samadhi He has not ceased to exist. To lay prostrate at His feet is the devotee's way of being humble before the great power, and thus showing one's gratitude. Is this irrational? Is it to be supposed that a rationalist is ungrateful and irreverent? If he can be 'rationally' servile and lowly before his boss, then what is irrational in being humble and reverential before the Greatest of the Great and the Holiest of the Holy? Of course, you may question the very existence of God and, therefore, of the Great Saints too. I do not here propose to enter into this question. In a recent book "The Great Design", fourteen eminent scientists have subscribed to the view that behind the whole creation there is some Vital Power. F. W. Westaway states :

"If we want to explain our conception of the Real, the True, the Beautiful, or the Good, in each case alike, we are inevitably driven to the conclusion that without an intelligent First Cause as a Beginning or Foundation, the whole of our scheme must dissolve and leave not a rack behind,"

This is a rational view of the Universe, and it is vain for a self-styled 'intellectual' to go beyond it.

This is not a defiance of the whole cob-web of ritual and beliefs that have been built up by imposters and scoundrels to dupe the naive public. All saints have strongly condemned such attempts and warned the people against such cheats. But what is written above is about the true character of devotion and its rational basis.

What do the Saintly Mahatmas like Sai Baba do for the world? What is the purpose of their life on earth? They bring solace and comfort to the mind, which is oppressed by the ways of the world; bring about communal harmony where the self-seeking politicians are sowing dissensions and clutching each others throats; and are putting men on the righteous path. This is inestimable service of humanity for which the Saints do not expect even a pie. Saints do not expect even a pie.

We are here talking about Shree Sai Baba of Shirdi. No other personalities should be brought in for comparison. Those who want to talk about Sai Baba this way or the other should see for themselves the Baba's shrine at Shirdi, and not go blindly by reports or heresay. Go to Him with a clean mind, leaving your arrogance, your conceit and your prejudices behind. You will find that a peculiar spiritual, radiance and fragrance is emanating from that shrine. Nobody knew what God Sai Baba worshipped or what religion he followed, because Sai Baba worshipped no particular form. He worshipped the Almighty Himself and his religion was that of Universal Brotherhood. He was one with every creature -- not only with human beings, but even with the dogs and the pigs. So now Baba Himself will invite you to visit Him at Shirdi. The wise ones will respond to it, and Baba will surely shower His grace on them as He has been doing continuously for more than a century in the past.

BOW TO SHREE SAI BABA !

When Vedic Mantras Brought Down Showers!

—Bhikku Chamanlal.

We live in the age of sceptics when educated people doubt all things ancient. They have no faith in the Vedas, in the sages and in the Avataras like the Buddha and their teachings. But in Japan and China there are millions of devoted followers of Indian sages and Indian scriptures.

I have personally visited a temple 20 miles from Kyoto, where Havan Yagna is daily performed in Japan and there are Yogis of the highest order. Only a few people in India believe that rain can be caused by Havan Yagna. But the possibility of rain through prayers was proved by a Japanese Yogi before the Emperor of China, 900 years ago. It was introduced by the Indian sage Surya Kirti in 1048 A. D.

Japanese Yogi in China

The Japanese pilgrim, Jogin, passing through the Chinese capital, K'aifeng, on his way to Wu-t'ai Shan in 1703 A.D., was ordered by the Chinese Emperor to pray for rain. Being a member of the Tendai Sect, he did not use Tantric spells, but instead set up a Lotus Scripture Alter. Here is the story in his own words as translated from the Japanese 'The San Tendai Godaisan Ki'.

"Third month, second day.....At nightfall I began the ritual according to the Lotus Scripture. A great number of monks and laymen stood round watching. I went on from 11 P.M. till 1 A.M. when, having finished the first part of the ritual, I turned to my own devotions and performed the observances of the Seven Hours and read the fifth chapter of the Sutra of Lotus, which I finished at dawn.

Third day... Many of the courtiers came to look, and high ministers too. They were all much impressed by the Lotus Alter. Suddenly between 1 and 3 p.m. monks and people all went out to the gates. After a time they came back saying that the Empress and other great people had come to the Hall to see the Alter. Besides the Empress, there were the Emperor's mother and grand-mother, along with about three

hundred ladies in waiting. The Emperor too, it was said, had come in his coach. This made me more than ever determined to show the efficacy of my method.

First, because if now, 500 years after the first propagation of the one Vehicle (Tendai), I could show the superior value of the Lotus, I should win adherents to the one Vehicle. Secondly, I felt bound to repay the Emperor's kindness to me by displaying the efficacy of my method. Thirdly, no previous Master from Japan had ever been entrusted with such a task, and a failure on my part would be a great humiliation for my country. For all these reasons I carried out the ritual with the utmost single-mindedness, in order to produce a big down-pour within the three prescribed days.

Encouraging Messages

The Emperor constantly sent encouraging messages, but weather grew finer and finer, without the slightest indication of rain. At 3.15 P.M. the Emperor sent a message saying he would like a report on any dreams I had been having lately. I replied that in the early hours of morning, while making the offerings, I seemed to dream that someone spoke to me saying, "The Four Vairapanis (Thunder-bolt Spirits) are hiding the light of the sun and moon. Within three days it certainly may rain."

Afterwards I had an impression that the sun was shining less brightly and that there was a cool feeling coming up from the ground. But I do not know whether the prophecy was false or true. From noon onwards there were races between a number of gorgeously decorated dragon-prowed boats and other lively sports. The Emperor and Empress were watching from boats of their own. Three big boats were moored side by side and spread with brocades.

Outside the gates there was a white swan. It bent down its head, as though inviting our interpreter Ch'en Young to stroke its neck. When he did so, it indicated with its claw a place on its neck that was itching and said "Ku-Ku". A most extraordinary thing. But I cannot give a full account of every thing that happened to-day, as I could not attend to anything except the rain-making.....

Rains Came

A clear sky. In the hour before dawn I thought to myself "This is the third day. The sky is clear and there is no sign of rain. May the Chief Honoured one and all the Honoured ones help me". Between 7 and 9 A.M. I fell asleep and had a dream that some sages were helping me to bring down rains from the sky. I woke up and saw that they must be the Red Rain-making Dragon (of the South) and the Green Rain-making Dragon (of the East) going up into the sky, and this gave me great confidence. The rain came. During the middle part of the day I prayed very earnestly, and suddenly between 1 and 3 P.M. the sky became covered and heavy rain began. There was flash of lightning and peal after peal of thunder, and the rain began to come more and more heavily. Till 3 to 5 P.M. it rained very hard; but then the sky cleared. We now heard a rumour that the Emperor was coming to share in our rejoicing. There was a tremendous bustle of preparations and we were expecting him every minute, when the Grand Guardian arrived as a messenger from the Emperor.. He took a piece of paper out of the folds of his dress and handed it to me.

Prayer for more rains

On it was written, "Although you do seem to have exercised a considerable influence on the weather, it has not really rained very much. You had better go on praying your hardest". I wrote in reply, "There is not the slightest doubt that the Dragon Kings (Nagas) have gone up into the sky. However, in accordance with Your Majesty's instructions, I will continue to pray as hard as I can."

The messenger put my note in his pocket and took it back to the palace. So I prayed hard for rain and presently the sky clouded over. A little rain fell, but the wind kept blowing it away, and between 5 and 7 P.M., the Grand Guardian came back saying "It did look like rain; but the wind at once blew the rain away. You had better pray for the wind to stop. If there is anything we can do for you in this respect, please let us know." "I replied that the wind-deva(Vayu) had his place among the twelve devason our latar, and that I could ask him to stop the wind. There was nothing else they

they could do for me. I then recited the spell. I recited" "Namō Samanta Pranam-Vayu Svaha" of the wind-deva 10,000 times and soon after, the wind went down and heavy rain began. It rained all night. On the seventh day the Grand Guardian came and talked to me. He asked whether in Japan there was anyone who was so successful in rainmaking as I.

I replied that there had been a great many. 'For example' I said, 'the founder of the Shingon Sect (Mantra Mat) Kobo Daishi (Maharishi). He came to China and learnt the ritual for obtaining rain according to the Asking for Rain Sutra. The monk Shu-en (died 834) was jealous of him and by his magic drove all the rain dragons into his water-pot. But the dragons on Kobo's rainmaking altar soared up straight through the roof of the hall; and reaching the sky sent down a great rain. Since then, Masters of the Shingon Sect have used this secret method and never failed to produce heavy rain.'

'How is it,' Chang asked, 'that you do not use the Asking for Rain Sutra, but use the Lotus Sutra instead?' 'I do not belong to the Shingon Sect,' I replied. 'I am not a follower of Kobo's school and have therefore never learnt the method of producing rain according to the Asking for Rain Sutra'.

Even in the Shingon Sect there are at present only two or three Masters to whom this method has been transmitted. They keep it very secret among themselves and it has never been written down; still less would they dream of revealing it to a member of another sect, and I am a member of the Tendai Sect, a follower of Chisho Deishi (814-891).

Great Humility

'How many others in Japan,' asked Chang, 'are as successful as you in bringing rain?'

'There are 20 or 30,' I replied, 'who are my equals. As for me, I am just an ignorant sinner, a Japanese monk of the 'dumb sheep' description, who has come here because of great desire to make the pilgrimages to the T'ientai and Wu-t'ai Shan.'

'I find what you say very hard to believe,' said Chang 'in view of some recent cases here in China. It took Surya-kirti (Indian Sage) 52 days to produce rain. He was born in India in 1016 A.D. and came to China in 1048 A.D. Two Central Indian monks, Hi-Yuan and Hui-chi, who arrived in China last year, took seven days to produce rain. I do not know of a single case of heavy rain being produced in three days. I also hear that in doctrinal discussions with the great Masters here, you have always got the upper hand. I do not believe that you can have many equals in your own country; still less that there are any who excel you.'

'Since my ordination,' I replied, 'I have never once told a lie.'

He put the papers on which this conversation was written into the folds of his dress and went back to the palace.

(Translated from Japanese - The San Tendai Godaisan Ki).

(By the courtesy of BHAVAN'S JOURNAL, JULY 11, 1971)

ACHARYA DEVO BHAVA

By Sri Saipadananda Radhakrishna Swami.

I have had the privilege of knowing Sri Narasimhaswamiji, Founder-President, All India Sai Samaj for about thirty years, who then became my Spiritual Master. He was a well-known leader of the Salem bar and a famous political leader and a patriot. At the height of his career a great domestic calamity befell him and turned his mind to a life of Renunciation. He went to Sri Ramana Maharshi at Tiruvannamalai and remained with him for some time. He brought out a book on Sri Ramana, his life and teachings, known as Self-Realisation, which is the greatest and most authentic account of Bhagavan Sri Ramana Maharshi. (In fact, this valuable book brought me the close contact of Sri Swamiji in later years.) He then was led on to devotion of Sri Sai Baba of Shirdi by a peculiar circumstance. Through Rev. Narayana Maharaj, the greatest Datta Upasaka of Bet, near Poona, and with great difficulty and heroic industry he collected the sayings and teachings of Sai Baba and the experiences of the well known devotees of Sri Sai Baba from all over our country and especially from North. His noble work has resulted in many an important literature on Sri Sai Baba and entitles him to be called the "Vyasa" of Sri Sai Baba Faith—called by late Sri Avasthee Maharaj of Poona, Retd. Judge of Indore, one of the ardent devotees of Baba. Sri Narasimhaswamiji took earnest steps and established the All India Sai Samaj, at Madras, and from there the movement has spread all over India and is today a vital and powerful Faith. This noble Soul Sri Narasimhaswamiji was gentle, simple and intense lover of his fellowmen. His propaganda of the faith with unalloyed devotion of Sri Sai Baba by incessant tours, starting branches of the All India Sai Samaj, conducting a monthly journal, "Sai Sudha," and his personal pujas and marvellous devotion has laid literally hundreds of thousands under a deep debt of gratitude all over India. A truly saintly soul whose name will be remembered along with that of Sri Sai Baba for a long, long time. This I pronounce with all my reverence and humility.

Sri Sai Baba of Shirdi is unique among the great Saints of India. We have had very great saints like Sri Sadasiva Brahmendra Saraswathi Swamigal of Nerur, Sri Ramkrishna Paramahamasa of Dakshineswar, Sri Ramana Maharshi of Tiruvannamalai, Sri Seshadri Swamigal and Sri Ramalinga Swamigal of Vadalur and there are many other Saints in our country, who had reached the greatest heights of spiritual realisation. But Sri Sai Baba is the most human of them all to us. He did not remain aloof as a lofty Yogi in his ivory tower, nor did he remain lost in ecstasy, nor was he an impersonal jnani, but one who showed his sympathy for all men. Once Sri Sai Baba was asked "How is it that people come to you only for earthly benefits such as the birth of a son, or for some job or for some gain in life, but nobody seeks spiritual realisation?" He replied "My people come to me at first only for mundane benefits, but after obtaining them they become devoted to the higher life."

Sri Sai Baba is a great influence in the lives of his bhaktas. Once you reach him you are safe for ever. He is ever watchful and protective of his devotees. He even stretches his hands and supports his children who have taken refuge in him. This all of you know well, and are experiencing in day to day life.

These great saints of Spiritual Achievement exercise a perennial influence on all their devotees, and function as ever present guardians. They bear the burden of their devotees and take them to the supreme goal of life. May the Spirit of Sri Sai Baba who lives even today help humanity on its onward path and may our devotion grow from day to day.

(By the courtesy of Silver Jubilee Souvenir 1966
All India Sai Samaj.)

BREAK DOWN BARRIERS

The realization of the highest spiritual life is tantamount to the attainment of equal vision towards all humanity and the resultant love for them all. God is not merely a Reality dwelling above and beyond the creation and the creatures living in it. He is an immanent and all-pervading Truth residing in the hearts of all beings. Hence it is enjoined upon the spiritual aspirant to cultivate love and kindness towards all those who come in his or her contact. The love which the devotee pours out resolves all apparent differences and grants him the experiences of the one Spirit which is the substratum of all that exists.

True religion therefore signifies the linking of the individual soul with the Cosmic Soul. The soul does not belong to any caste, creed, race or nationality. Its nature is universal. Inherently it is pure, enlightened, free and blissful. As the aspirant progresses on the divine path, he sheds the ignorance-born sense of diversity founded on traditional and other considerations, and looks upon everybody as the expression of Divinity seated in his own heart.

A man, when born, does not carry any mark or label of his superiority or inferiority over his fellow beings. He departs from this life as he came, shorn of all the appurtenances with which he was clothed during his brief span of life on the earth—such as of wealth, of learning, of caste, of colour, of status and of culture. He alone has the true spiritual experience who has realised the pristine glory of the Spirit—his true being—and experiences the ineffable joy of union with it.

The object of congregational prayers and Bhajans is to develop broadness of vision and expand the heart so that it may embrace all people as members of a common family. It is the spirit of brother-hood that takes the aspirant nearer to God. So long as a human being is obsessed by egoism, thus making him feel that he is an individual separate from the world existence, he lives, as it were, in a mental prison shutting out the light, power and joy of the Divine. When Devotees sing the Name and glories of God together

or sit in a prayerful attitude and in meditation of the Supreme Being, they should transcend the physical limitations and rise to the divine ecstasy which dissolves all distinctions and grants them the knowledge of their identity with the Highest.

So in all inner and outer Sadhanas that they perform, let them see to it that they break down the barriers that prevent them from freely communing with each other in the light of the Spirit. Let them be simple seekers of God and strive to mingle the pure stream of their lives with the ocean of Divine Existence. This is the way to attain the beatitude of a fully illumined, liberated and divinised life.

(By the Courtesy of 'JEEVAN PRAKASH',
APRIL, VOL. III. NO. 2.)

List of Donors : Bombay office

HOSPITAL FUND

1 Shri. S. S. Gopalkrishna	New Delhi	Rs. 200
2 Shri. Veda Prakash	New Delhi	Rs. 200
3 Shri. Kashiram I Shere	New York	Rs. 311
4 Shri. N. C. Shah	New York	Rs. 301
5 Shri. M. Kameshwar Rao	New Delhi	Rs. 100
6 Dr. G. R. Waze	Poona	Rs. 202
7 Justice J. R. Mudholkar	New Delhi	Rs. 115
8 Shri. Arjandas Brothers	Bombay 1	Rs. 101
9 . A. R. Anant Raman	Shimoga	Rs. 501
10 Shri. D. J. Godiwala	Modi Nagar	Rs. 101
11 Shri. R. Murlidharan	Kalpakham	Rs. 100
12 Shri. Mestry H. P.	Bombay	100 fixed fund
13 Mrs. Sushila B. Powar	Bombay	151 Celebrate
14 Shrimati Sumatibai Joshi	Poona 4	101 Medical
15 Shri. Babare Shekhar Vasant	Chembur	100 fixed Fund
16 K. Subhadra Nana Awasare	Khar	100 fixed Fund
17 UukundiRao Pise Through Shri. V. K. Mule	Dadar 28	500 Poor Feeding
18 Late Atmaram Vithoba through Shri. V. K. Mule	Dadar 28	500 Poor Feeding
19 Shri. Muekatira M. Somiah	Nilgiri	100 fixed Fund
20 Shri. Dwarkaprasad Taori	Bombay 25	101 Poor F.
21 Shrimati Laxmibai N T.	Mahim	101 fixed Fund
22 Shri R. N. Joshi	Bombay 1	101 Kothi
23 Shri K. N. Mushran	Ahlabad	500 Kothi
24 Dr. V. K. Kapoor	Shikohabad	101 Kothi
25 Shrimati Nalinimurthy	Lusaka Zambya	100 Kothi

Read your stars through

I. ASTROLOGY SIMPLIFIED.

With prediction ways explained, it guides you to know your future about all your problems easily.

Foreword by Dr. B. V. Raman, greatest Indian Astrologer.

Price Rs. 5/- plus postage. etc.

2. MAHAYANTRA, the MYSTIC CHAKRA of TRIPURASUNDARI drawn in 5" sq. in tricolour on 20x15" glazed paper with description. Worth worshipping if one desires to be happy and free from ailments. Cost Re. 1.50 (advance) Both for Rs. 7.50 only Address. N. L. JALALI. RAINAWARI

SRINAGAR-3, KASHMIR.

List of Donating

S. No.	Name	Place	Amount	Fund
1	Shri. Sidramappa	Gulbarga	101	Kothi
2	Shri. D. V. S. Prasada Rao	Vijaywada	300	Kothe
3	Shri. M. Arya	Jaipur	101	Kothi
4	Smt. Mina Biswas	Vew Delhi	145	Kothe
5	Shri J. P. Patel	Patharadiya	150	Kothi
6	Shri J. P. Patel	Patharadiya	150	Kothi
7	K. Nemichand & Co.	Mysore	501	Kothi
8	Shri B. E. Doongaji	Ujjain	101	P. Food
9	Shri Venkataraman.	Talarivasal Sa-	100	Kothi
10	Ku., D. D. Shah	Bomaby	200	Medijud
11	Shri B. R. Krishan	Hydrabad	101	Kothi & poor F.
12	Mrs. S. Sundaram	N. Delhi	115	Koth
13	Mrs. D. S. Antia	Bombay	112	Kothi
14	Shri J. R. Hingorani	Bombay	200	Kothi
15	Shri S. R. Ghai	Bangalore	142	Poor Freedom
16	Shri S. Y. Shringarpure	Bombay	165	Foundatio
17	M/s India Motor goods Transport Co.	Hyderabad	151	Kothi
18	Shri M. Lalita	Bombay	100	Poor feeding
19	LT. Col. N. R. Bhushan	Jullunder Cantt.	100	Kothi Poor Feed
20	Sub. M. Singh	Simta	101	Kothi
21	Smt. S. Srinivasan.	urvarakneqad	100	Kothi
22	Mrs. S. Shivpuri	N. Delhi	101	Kothi
23	Shri K. P. Nanjundan	Rajpur	100	P. Feed
24	Shri B. Sujatha	Hydrabad	100	Kothi
25	Shri. N. M. Gupta	N. Delhi	401	Kothi
26	Mrs. P. R. Rukmani	Cuddapah	100	Kothi
27	Shri C. K. Patel	Vihan-Surat	101	Kothi
28	Shri B. J. Kaka	Bangalore	351	Kothi

श्रीसाईबाबांचा फोटो

आपणाजवळ नाही काय ?

मुंबईतील प्रसिद्ध ब्लांकमेकर श्री. डी. डी. नेरॉय यांनी तयार केलेल्या ब्लांकमेकरन आपलेले खालील प्रकारचे व आकारांचे फोटो श्रीसाईबाबा संस्थानच्या मुंबई व शिरडी येथील कार्यालयांत उपलब्ध आहेत, ते आपण पहा व आपणांस पसंत पडेल तो फोटो खरेदी करा :—

प्रकार	रंग	आकार से. मी.	प्रत्येक प्रतीची किंमत रु.
१ शिलेवर बसलेले बाबा	विविध रंगी	३५.५६×५०.८	१.५०
२ " "	काळा व पांढरा	" "	१.२५
३ " "	" "	२२.८६×३३.०२	०.५०
४ डारकामार्शित बसलेले बाबा	" "	" "	०.५०

श्रीसाईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

- १ शिरडी, ता. कोपरगांव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र)
- २ साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी.
दादर, मुंबई नं. १४

मुद्रक : श्रीमती लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी निर्णयसागर प्रेस, ४५-डीई, ऑफ थोकरसी
जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५
संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.